

TIDSSKRIFT FOR ARBEIDERBEVEGELSENS HISTORIE

Edvard Bull

Trønderne i norsk arbeiderbevegelse
før 1914

2/1976

TIDSSKRIFT FOR ARBEIDERBEVEGELSENS HISTORIE

utgitt av Pax forlag Oslo med støtte av

Norsk Arbeidsmandsforbund
Norsk Grafisk Forbund
Norsk Transportarbeiderforbund

Redaksjonsutvalg:

Jorunn Bjørgum
Edvard Bull
Hans Fredrik Dahl
Odd-Bjørn Fure
Arne Kokkvoll
(med Svein Damslora som
personlig vararepresentant)

Einhart Lorenz
Per Maurseth

Redaksjonens adresse:
Gøteborggt. 8 - Oslo 5
Telefon (02) 37 90 82

TIDSSKRIFT FOR ARBEIDERBEVEGELSENS HISTORIE
kommer ut uregelmessig - men minst to ganger i året

Abonnementspris for 1976: kr. 60,—
Postgiro 2 01 20 45

Abonnementet tegnes ved henvendelse til Pax forlag a/s,
Gøteborggt. 8, Oslo 5, tlf. (02) 37 90 82. Abonnementet
anses løpende til oppsigelse skjer, hvis ikke oppsigelses-
dato er uttrykkelig fastsatt i bestillingen. Ved adresse-
forandring vennligst husk å oppgi gammel adresse.

ISBN 82-530-0774-4

Trykt i Hegelands trykkeri - Flekkefjord

Trønderne i norsk arbeiderbevegelse utkom første gang
på Det Norske Arbeiderpartis Forlag i 1939. Den fore-
liggende utgaven er et uforandret opptrykk hvor original-
utgavens paginering er bibeholdt. Boka begynner derfor
med side 7.

© Edvard Bull 1976

Tidsskrift for arbeiderbevegelsens historie vil, ved siden av sine ordinære tidsskriftnummer publisere eldre og nyere skrifter om arbeiderbevegelsens historie, som ellers ikke ville nå et større publikum: vanskelig tilgjengelige eldre framstillinger, ikke-offentliggjorte manuskripter av dokumentarisk karakter, bibliografier og artikkelsamlinger av sentrale skikkelser eller om sentrale emner i arbeiderbevegelsen.

Serien åpnes med Edvard Bulls hovedoppgave «Trøndere i norsk arbeiderbevegelse før 1914». Den ble første gang utgitt i 1939 og den har ikke vært å få etter krigen. Utgaven er helt uforandret opptrykt, bortsett fra at Bull har føyet til et etterord.

Bulls avhandling står tematisk i nær tilknytning til tidsskriftets første nummer om radikaliseringen av norsk arbeiderbevegelse mellom 1911 og 1923, der «Fagopposisjonen av 1911» inntok en sentral plass.

Avhandlingen ble opprinnelig utgitt i skriftserien til Arbeidernes historiske forening. Foreningen hadde bl.a. som formål å samle materiale om arbeiderbevegelsen i Norge og å få utgitt historiske arbeider om den.

Bulls avhandling er det første enkeltskrift som utgis innen vårt tidsskrifts ramme. Den inngår i abonnementet. Serien med enkeltskrifter kommer ut uregelmessig, men ikke oftere enn én gang i året.

Redaksjonen inviterer alle interesserte til å komme med forslag om emner som bør tas opp i denne serien.

FORORD

I norsk arbeiderbevegelse har trønderne spilt en stor og særpreget rolle. I årene 1918 til 1920 foregikk det både i Det norske Arbeiderparti, i en rekke fagforbund og i Arbeidernes faglige Landsorganisasjon et gjennomgripende lederskifte — det var den «nye retning» som seiret i partiet, og «Fagopposisjonen» som brøt igjennom i fagbevegelsen. Ser en så på navnene på de nye folkene i ledelsen, vil en fort opdage hvilken stor rolle trønderne spilte. Først må en nevne *Martin Tranmæl* fra Melhus; i den nye partiledelsen som kom til i 1918, fikk han stillingen som partiets sekretær, og bortsett fra partiformannen *Kyrre Grepp* var det ingen som hadde så stor innflytelse som han. *Olav Scheflo* fra Steinkjer ble den nye redaktøren for partiets hovedorgan. Og i sentralstyret kom enda *Johs. M. P. Ødegaard* fra Røros inn. I Norsk Arbeidsmannsforbund, hvor Fagopposisjonen seiret tidligere enn i noe annet forbund, kom trøndere inn både som formann og viseformann: *Elias Volan* fra Inderøy og *Johs. M. P. Ødegaard*. Det neste forbundet hvor opposisjonen seiret var Norsk Jern- og Metallarbeiderforbund, og der ble *Halvard Olsen* formann. Han var født i Kvæfjord i Troms, men hadde arbeidet i Trondheim i de tolv årene fra 1906—18. Og endelig i 1920 seiret Fagopposisjonen også i Landsorganisasjonen; der ble riktignok *Ole O. Lian* sittende som formann, men i sekretariatet ellers var det stor utskiftning, og blandt de nye var *Elias Volan* (nestformann), *Halvard Olsen*, *Johs. M. P. Ødegaard*, *Ola Guldvog* og *Alfred M. Nilsen* (1. varammann), som alle hørte hjemme i trøndsk arbeiderbevegelse.

Det kunde gå an å nevne mange flere trøndere blandt de ledende folk i arbeiderbevegelsen i årene etter krigen, men allerede disse navnene viser trøndernes store rolle ved det radikale gjennombruddet i arbeiderbevegelsen 1918—20. Forutsetningene for gjennombruddet ligger i stor utstrekning i det systematiske opposisjonsarbeidet som trønderne hadde drevet

siden 1910. Dette gir en undersøkelse av arbeiderbevegelsens historie i Trøndelag interesse utover det rent lokalhistoriske.

Formålet med den foreliggende oppgaven er da først og fremst å finne forutsetningene for den radikale opposisjonsbevegelsen i Trøndelag og følge bevegelsens utvikling i årene frem til verdenskrigen. Dette formålet har gitt begrensningen av stoffet. Det var Trondheim og Sør-Trøndelag som var basis for opposisjonen; Nord-Trøndelag var bare mer tilfeldig med og er derfor ikke behandlet i denne undersøkelsen. Innenfor Sør-Trøndelag har arbeiderklassen og arbeiderbevegelsen på Røros sin helt spesielle historie, sine særskilte tradisjoner, sitt eget utpregede miljø — en undersøkelse av det faller ikke inn under denne oppgaven. Og endelig, når det gjelder den kronologiske avgrensningen, har det ikke vært nødvendig med noen detaljmessig undersøkelse av de fjernere røtter til arbeiderbevegelsen i Trøndelag. Bevisst og systematisk var det først fra 1910 at trønderne begynte å vise sitt særpreg, og deres opposisjonsbevegelse har alle sine vesentlige forutsetninger innenfor den moderne, sosialistiske arbeiderbevegelsen som i Trøndelag først samlet sig omkring århundreskiftet. For den eldre arbeiderbevegelsen blir det derfor her bare gitt et kort omriss som ikke i nevneverdig utstrekning bygger på førstehånds undersøkelser; den bredere fremstillingen får først til ved den tid da den moderne fagbevegelsen og den sosialistiske partibevegelsen trer frem.

Det var først i 1918—20 at opposisjonen seiret i partiet og fagbevegelsen. Likevel er 1914 et år som setter avgjørende skille. Med verdenskrigen meldte det sig en mengde nye problemer for arbeiderbevegelsen, og de gamle kom på mange måter i et nytt lys. Opposisjonen fikk en rekke nye motiver, og den fikk langt bredere tilslutning enn før; trønderne spilte nok fremdeles en ledende rolle, men de dominerte ikke i samme grad som før. Med krigen begynte også for arbeiderbevegelsen en ny periode; derfor har det vært rimelig å avslutte oppgaven der.

I tillegg til den litteraturen som er nevnt i anmerkningene, har jeg brukt en del oversiktsverker. Et lite hefte, «Arbeiderbevegelsen i Trøndelag» (visstnok skrevet av redaktør Ole Øisang) blev gitt ut av «Arbeider-Avisen» i 1934; det har vært til en viss støtte for arbeidet. For arbeiderbevegelsens historie i Norge i almindelighet har jeg brukt Arne Ording og Halvard M. Lange: Det norske Arbeiderpartis historie, bind I (til 1905); Håkon Meyer: Den politiske arbeiderbevegelse i Norge; Gunnar Ousland: Fagorganisasjonen i Norge, bind I; Halvard M. Lange: Fagorganisasjonens historie i Norge; Arvid Hansen, Eugène

Olaussen og Aksel Zachariassen: Den røde ungdom i kamp og seir. Kristofer Uppdals store 10 binds romansyklus «Dansen gjennom skuggeheimen» har for det meste sitt miljø i Trøndelag; den gir et levende inntrykk av noen viktige sider av arbeiderklassens og arbeiderbevegelsens utvikling — først og fremst av anleggsarbeidernes og gruvearbeidernes forhold til bondesamfundet. For internasjonal arbeiderbevegelse har jeg brukt oversiktsverkene Halvdan Koht: Sosialdemokratie og Finn Moe: Den moderne arbeiderbevegelses historie. Spesielt når det gjelder den internasjonale bakgrunnen for opposisjonsbevegelsen, har jeg brukt G. D. H. Cole: The World of Labour, som gir en oversikt over problemdiskusjonen i internasjonal fagbevegelse i årene før verdenskrigen; professor Edvard Bulls lille brosjyre «Sosialisme og syndikalisme» gir en sammentrengt fremstilling av syndikalismens teori.

Da jeg ikke har hatt anledning til å opholde mig i Trondheim under arbeidet med denne oppgaven, har jeg ikke kunnet bruke foreningsarkivene der. Utenom det trykte materiale har jeg kunnet bruke noen protokoll-utdrag som professor Edvard Bull har notert i Trondhjems Arbeiderpartis arkiv. Fra Trøndelag faglige Samorganisasjons arkiv har jeg fått utlånt protokoller og årsberetninger for Samorganisasjonen og for Den norske Fagopposisjon.

Gjennom samtaler med Martin Tranmæl og Halvard Olsen har jeg fått viktige opplysninger om enkelte begivenheter og om sentrale personligheter.

Min ubetinget viktigste kilde har imidlertid vært Trondhjems Arbeiderpartis organ, «Ny Tid»; det har jeg gjennomgått systematisk fra begynnelsen i 1899 til 1914. De fleste årgangene fins på Universitetsbiblioteket; årgangene 1899—1901 og annet halvår 1903 som mangler der, har jeg fått utlånt fra Videnskaps-selskapets bibliotek i Trondheim.

Denne boka er skrevet som hovedoppgave til filologisk embeds-eksamen. Den blir trykt praktisk talt uforandret, og formen er derfor sterkt preget av det opprinnelige formålet.

Den første større, samlede, nesten landsomfattende reisingen av arbeiderklassen i Norge var Thranitterbevegelsen. Det var en bevegelse på mange måter svært forskjellig fra den moderne arbeiderbevegelsen som reiste sig fra 1880-årene av; først og fremst var det sosiale grunnlaget for bevegelsen forskjellig — det var husmennene, landarbeiderne og i det hele underklassen på landet som dannet kjernen i Thranitterbevegelsen, ikke byarbeiderne. Tross all forskjell er det likevel så mye som binder arbeiderforeningene fra tiden omkring 1850 sammen med den moderne arbeiderbevegelsen, at det er fullt berettiget å regne det som den gangen hendte som arbeiderbevegelsens første store opmarsj.¹

Den første av arbeiderforeningene var den som *Marcus Thrane* stiftet i Drammen ved juletider 1848, den neste fikk han i stand utpå våren 1849 i Oslo. Fra da av begynte bevegelsens rent eksplosive vekst, først på Østlandet, deretter på Sørlandet og i Trøndelag; på Vestlandet var tilslutningen derimot hele tiden liten, og Nord-Norge lå helt utenom bevegelsen. I slutten av juni 1850 fans det alt 273 foreninger med 20 854 medlemmer. Det var ved den tiden at bevegelsen begynte å spre sig nordenfjells.

Den første Thranitterforeningen i Trøndelag blev stiftet 30. juni 1850 på Øye i Melhus, men det var først noen måneder senere at agitasjonen for alvor blev tatt op nordenfjells. Den egentlige virksomheten begynte først da de to utsendingene fra Centralbestyrelsen, *Abraham Borgen* og *Carl Johan Michelsen*, om høsten kom til Trøndelag. De stiftet først en forening på Røros og fortsatte så nedigjennom Gauldalen, hvor de dannet foreninger i Ålen, Singsås og Horg. I begynnelsen av oktober kom de til Trondheim, og det var deres tiltak som førte til at «Trondhjems Arbeiderforening» blev dannet; den kom imidlertid helt fra begynnelsen av under en ledelse som førte den

¹ Fremstillingen av Thranitterbevegelsen bygger på Arne Ordings avsnitt i «Det norske Arbeiderpartis historie», Halvdan Koht: «Arbeidar-rørsla av 1848 i Noreg», Jakob Friis: «Marcus Thrane» og O. A. Øverland: «Thraniterbevægelsen».

vekk fra Thranitterbevegelsen. Fra det grunnlaget som nå var lagt, vokste bevegelsen utover Trøndelagsbygdene; det blev dannet foreninger i Orkdal, Selbu, Tydal o.s.v., og i Nord-Trøndelag grodde de frem særlig i Stjørdal, men også andre steder. I sin femårsberetning for 1846—50 regner amtmanden i Søndre Trondhjems amt op 12 arbeiderforeninger som han visste om. Etter den medlemsstatistikken som myndighetene tok op sommeren 1851, var det 1279 medlemmer i amtet — i hele landet var det vel 20 000; men da var rettsforfølgningen begynt, og mange prøvde vel å komme bort fra bevegelsen, noe myndighetene også gav dem god anledning til, så tallene er sikkert for lave. Det var bare 5 amter — østlandsamter — som hadde flere medlemmer enn Søndre Trondhjem; men da var det riktignok regnet med 512 medlemmer i Trondheims by, og «Trondhjems Arbeiderforening» var som nevnt ingen virkelig Thranitterforening.

Forutsetningene for Thranitterbevegelsens voldsomme vekst i landet ligger både utenfor og innenfor Norge. Utenfra kom meldingene om februar-revolusjonen; de hadde mye å si for agitasjonen, men kunde selvsagt ikke i og for sig drive frem en massebevegelse. Men i landet selv var det flere uår i slutten av 40-årene — det skapte misnøie i bygdene. I 1848 og 49 blev landet rammet av en handelskrise som særlig gikk ut over trelasthandelen og jernverkene; den hadde også betydelige virkninger på landet, for alle dem som på en eller annen måte hadde en binæring av skogsarbeid, kjøring e. l. I Trøndelag var den økonomiske stillingen — som en får et bilde av gjennom amtmandens femårsberetning 1846—50 — sikkert ikke bedre enn ellers i landet. 1846, som var uår sørpå, var et godt år i Trøndelag, men til gjengjeld var det misvekst i 1848 og enda verre i 1849. Samtidig virket også handelskrisen. Trondheims viktigste utenlandske marked var trelastmarkedet i Frankrike, og det gav svært dårlige avsetningsmuligheter i slutten av 1840-årene; det blev tap for trelasteksportørene, og arbeidsløshet, eller iallfall mindre arbeid, for arbeidere og bønder som var knyttet til skogbruket og trelastdriften. Om ikke krisen var så alvorlig på andre områder, var det vanskelig også for resten av eksporten: klippfisk til Spania, tran, kobber og tørrfisk til Nederland og Belgia. Nå var levestandarden lav på forhånd for underklassen både i byen og på bygdene, og når så disse ekstraordinære vanskelighetene hopet sig op, blev det god grobunn for Thranitterbevegelsen.

De befolkningsgruppene som samlet sig i Thranitterbevegelsen — husmenn, landarbeidere, arbeidere på sagbrukene o. s. v. — hadde ikke lett for å skape faste og disiplinerte organi-

sasjoner; nesten ingen av disse folkene hadde vært med i noen slags forening før, aldri hadde de optrådt politisk, ikke var de vant til å følge med i samfunds-saker. Selv på Østlandet, hvor Centralbestyrelsen med Marcus Thrane i spissen kunde hevde en viss disiplin i rekkene, kom det derfor iblandt til planløse og håpløse små «opstander». I Trøndelag blev det adskillig mer av slikt; Centralbestyrelsen var langt borte og kunde ikke gjøre sig direkte gjeldende, og av de to utsendingene Borgen og Michelsen var iallfall den siste svært lite skikket til sitt hverv. «Prins» Carl Johan Michelsen — han gikk for å være «uekte prins» — var åpenbart en svindler. Han hadde alt tidligere sittet i fengsel et par ganger for noen småtyverier. Fra Trondheim reiste han sin vei en tid etter at Arbeiderforeningen var stiftet, uten å gi noe regnskap for de kontingentpengene han hadde samlet inn; og både i Trondheim og senere på Levanger drev han med å dikte smedeviser om kjente menn — delvis presset han visst også penger av folk forat han skulde holde sine viser tilbake. I Levanger blev han fengslet og til slutt dømt til 7 års straffarbeid, men før det kom så langt som til domfellelse, hadde han gitt anledning til en hel liten krig med steinkast og stokkeslag fordi hans tilhengere prøvde å befri ham fra arresten, — det førte til at 13 mann blev dømt til tukthus fra 1 til 7 år og 17 mann til vann og brød-straffer.

Med en mann som Michelsen i spissen — Borgen gjorde sig adskillig mindre gjeldende og reiste sørover igjen straks over nyttår 1851 — var det rimelig at Thranitteragitasjonen måtte føre til adskillig uro. Utover våren 1851 var det ikke bare «krigen» på Levanger som vakte opsikt. I Stjørdalen tok husmennene til å hugge ulovlig i skog som de påstod var statsalmenning, og vilde ikke gi sig før de blev fordrevet av to kompanier gevorbne musketærer, 30 mann av det selbuske kompani og en del artilleri; for den affæren blev 35 mann dømt — en til straffarbeid, resten til vann og brød. I Meldalen blev det gjort forsøk på å hindre rettsforhandlingene i en sak som dreiet sig om ulovlig brennevinssalg eller brenning — det førte også til at bortimot 20 mann blev idømt vann og brød. Også i Trondheim var det uroligheter; det begynte med at byens fiskere vilde hindre de utenbys, særlig frostingene, i å selge fisk i Ravnkloa; men det utviklet sig videre til store oppløp, slagsmål med politiet, forsøk på å storme «Harmonien» hvor de kondisjonerte feiret dronningens fødselsdag, — militæravdelinger måtte til for å skaffe ro igjen.

Det var 10.—17. juni 1851 at arbeiderforeningene holdt sitt annet landsmøte — «Lilletinget» — hvor de videre fremgangslinjene for bevegelsen blev diskutert. Det var det som der blev

snakket og besluttet om «revolusjon» eller «demonstrasjon», som blev påskuddet til den store rettsaksjonen mot Thranitterne. På Lilletinget var det bare en representant fra Trøndelag, bonden *Eystein Embretsen Trøan*, som representerte foreningene på Røros, Os, Tolga og Vingelen. Han blev også tatt med i prosessen og blev til slutt av Høiesterrett dømt til 3 års straffarbeid fordi han på Lilletinget skulde ha lovt 2—3000 mann ferdige til oppbrudd, hadde talt og stemt for revolusjonsvedtaket o.s.v. Bortsett fra Trøan, blev ikke arbeiderbevegelsen i Trøndelag rammet av den store rettsforfølgningen, men mange var jo alt dømt i forbindelse med de tidligere urolighetene.

Etter at rettsaksjonen hadde satt inn, gikk arbeiderforeningene overalt i landet i rask oppløsning, og det samme gjelder også for Trøndelag; etter 1851 hører vi ikke mer til dem. Etter «Thraneria» gikk det over en mannsalder før det igjen reiste sig en selvstendig arbeiderbevegelse i Trøndelag. Denne lange stillheten kan ikke bare komme av at Thranitterbevegelsen blev slått ned av rettsforfølgningen; den må henge sammen med at samfundsforholdene ennå ikke gav vilkår for en fast og varig arbeiderbevegelse.

Thranitterbevegelsen manglet den faste kjernen som bare kan dannes av en industriarbeiderklasse som gjeppom felleskapet på store arbeidsplasser er vant til felles optreden. En slik klasse fans det ennå ved 1850 bare små tilløp til. I hele landet var det i 1850 bare noe over 12 000 industriarbeidere — og de arbeidet ennå i så små bedrifter at det gjennomsnittlig var mindre enn 4 arbeidere på hver arbeidsplass. Til dette kom så 3 700 arbeidere ved bergverkene.¹

For Trøndelags vedkommende fins det ikke samlede opgaver over tallet på arbeidere ved industri og gruver; men amtmannens femårsberetning gir et brukbart inntrykk av stillingen. Det var i drift to kobberverker, nemlig Røros — fylkets største bedrift, med 400 arbeidere — og Tydalen med 10—20 arbeidere. Mostadmarken jernverk i Malvik herred drev med ca. 20 arbeidere. Og endelig var det kromverket i Strinda som med en arbeidsstyrke ved utgangen av 1850 på 73 mann bearbeidet malmen fra krommalin-gruvene i Rørosfjellene. Utenom bergverksdriften var den største bedriften i bygdene et bomullsspinneri med 42 arbeidere; dernest en klædefabrikk med 21 mann, et kobberbalseverk med like mange og en papirmølle med 16. Ellers var det en del møller, teglverk o.s.v., men det later til å ha vært rene småbedrifter alt sammen. Og så var det 110 sagbruk, men de fleste av dem har nok vært ganske små,

¹ «Statistiske oversikter» 1926.

uten noen nevneverdig *fast* arbeidsstyrke. Noe større industri var det i Trondheims by. Der lå et skipsverft hvor amtmannen oppgav at 100 mann var i arbeid. «Nidelvens mekaniske verksted» («Fabrikken ved Nidelven», senere «Trondhjems mekaniske Verksted») som var i drift siden 1844, var landets største bedrift i sin bransje, der var 50 arbeidere; et veveri hadde også 50 arbeidere; et teglverk hadde 20; men så var resten småbedrifter: møller, brennerier, bryggerier o.s.v. med noen få mann på hvert sted. Hvis en anslår tallet på arbeidere ved industri og gruver i bygdene — bortsett fra Røros — til ca. 300, og i Trondheim til 350, er det sannsynligvis iallfall ikke for lavt ansatt; da er arbeiderne ved sagbrukene i bygdene ikke regnet med.

Denne industriarbeiderklassen var ennå altfor fåtallig, og sikkert ennå altfor lite særpreget, for svakt utskilt fra husmennene og hele resten av bygdenes gamle underklasse, til at den kunne gi grunnlaget for en fast og varig arbeiderbevegelse. Og de husmanns- og landarbeidermassene som sluttet op om Thrannerbevegelsen, de kunde nok reise sig til protest når de kom under press av en økonomisk krise, men deres levevilkår gav dem ikke forutsetninger for å bevare samholdet når krisetrykket lettet. Og etter 1850 blev den økonomiske nedgangen avløst av oppgang. Amtmannens femårsberetninger for 1851—55 og 1856—60 vidner om det. For jordbruket var det stort sett gode år. Trelasteksporten til Frankrike kom i god gang igjen og til høie priser; amtmannen melder at det i 1855 blev produsert 5 ganger så mange planker og 3 ganger så mange bord som i 1850. Også for bergverkene var det opsving; Røros innskrenket riktignok arbeidertallet litt, men nye verker blev satt i gang — først og fremst i Meldalen. Store veianlegg, særlig på Dovre, for Statens regning hjalp også godt på stillingen. I industrien økte nok også virksomheten litt, men noen vesentlig endring i stillingen der blev det ikke i 1850-årene. Handelskrisen om høsten 1857 bremsset litt på de gode tidene, men den var ganske kortvarig og satte ikke store merker etter sig i Trøndelag. Den økonomiske oppgangen betydde at det blev stor etterspørsel etter arbeidskraft, stigende lønninger og stigende muligheter for biinntekter for husmennene. Dermed forsvant det trykket som hadde fremkalt Thranneria. Amtmannen hadde sikkert rett da han i sin femårsberetning for 1851—55 sa at arbeiderforeningene var forsvunnet, «især på grunn av arbeidslønnens stigning.»

Konjunkturoppgangen fortsatte i virkeligheten helt til midten av 1870-årene. Men farten var jo ikke like stor hele tiden. 1864, 65, 67 og 69 var alle dårlige år, eller likefrem uår i jordbruket, og det måtte selvsagt hemme den økonomiske fremgangen i distriktet. Likevel understreker amtmannen i sine femårsberet-

ninger stadig at det tross alt i visse måter er fremgang selv i jordbruket; driften blir mer rasjonell, redskapsutstyret blir bedre og omleggingen fra overveiende korndyrkning til mer februk tar fart. Industrien utvikler sig også, om enn langsomt; i 1865 regnet amtmannen med 484 arbeidere fordelt på 114 bedrifter i bygdene og 472 arbeidere i 41 bedrifter i Trondheim — en statistikk som forresten ikke gjør krav på å være nøiaktig. I bergverksdriften opplevde en i begynnelsen av 1860-årene en formelig skjerpefeber etter kobberkis, men driften gav ikke så store resultater som ventet og feberen la sig fort; ellers var det ingen store forandringer med gruvedriften.

Den langsomme og usikre opgangen i 60-årene blev i første halvpart av 70-årene avløst av en virkelig høikonjunktur med sterk utvidelse av industrien, stor anleggsvirksomhet, stigende lønninger o.s.v. Fra 1870 begynner en industri-statistikk som gir et mer nøiaktig bilde av den industrielle utviklingen for de følgende årene; den kan imidlertid ikke umiddelbart sammenlignes med amtmannens opgaver i femårsberetningene, da industristatistikken ikke regner med de rene småbedriftene. Etter denne statistikken var det i 1870¹ 55 industrianlegg i amtets landdistrikter; i de 45 bedrifter som hadde oppgitt arbeidertallet, var det i alt 362 arbeidere, av dem 303 faste. I Trondheims by var det 29 bedrifter med 993 arbeidere, av dem 630 faste; det var da bare Oslo og Drammen som hadde flere industriarbeidere enn Trondheim. Etter industristatistikken for 1875 — som direkte skal kunne sammenlignes med den for 1870 — var tallet på industribedrifter i bygdene øket fra 55 til 64, og arbeidertallet fra 362 til 807, hvorav 670 faste. (Fullt så stor var stigningen ikke i virkeligheten; i 1870 var det som nevnt 10 bedrifter som ikke opgav arbeidertallet). I Trondheims by var tallet på bedrifter øket fra 29 til 39, og tallet på arbeidere fra 993 til 1292, av dem 1163 faste. Samtidig med denne store industrielle fremgangen foregikk byggingen av jernbanene Støren—Røros og Trondheim—Meråker som også beskjeftiget mange arbeidere. I sammenligning med dette betydde det lite at det samtidig var noe nedgang i beskjeftigelsen i bergverkene.

Under hele denne langvarige opgangstiden fra begynnelsen av 1850-årene til midten av 1870-årene er det ingen spor av noen selvstendig klassebevegelse blandt arbeiderne. Det er i Trøndelag som i resten av landet den «filantropiske» arbeiderbevegelses tid. Denne bevegelsen var i Trøndelag først og fremst representert av «Trondhjems Arbeiderforening».² Den blev som

¹ Statistiske opgaver til belysning av Norges industrielle forhold 1870—74. Norges offisielle statistikk. C. No. 13.

² Henr. Mathiesen: Trondhjems Arbeiderforening 1850—1900.

før nevnt stiftet etter tiltak av Thranitteragitatoren Carl Johan Michelsen i 1850, men dens første formann blev dikteren *Christian M. Monsen*. Han ledet foreningen avgjort vekk fra Thranitterbevegelsen. Den ånd som under hans ledelse blev rådende i foreningen, er ganske godt karakterisert i de to verslinjene han gav den som motto:

Kun Daaren forglemmer hvad Skaberen bød:
I dit Ansigtes Sved skal du æde dit Brød.

Under «fiskeropstanden på Ravnkloa» gjorde Trondhjems Arbeiderforening sig bemerket, ikke ved å være sentrum for opprørsagitasjonen, men ved at dens medlemmer tilbød sin tjeneste som frivillig ordensvakt.

Trondhjems Arbeiderforening er helt karakteristisk for den filantropiske arbeiderbevegelsen som ellers i landet har sine eldste representanter i «Enerhaugens Samfund», stiftet i 1850 av presten *Honoratus Halling* i Østre Aker, og i «Bergens Arbeiderforening» fra samme tid. Det var foreninger som stod under ledelse, ikke av arbeiderne selv, men av velmenende overklassefolk — særlig ofte av prester. Medlemsstokken var visstnok også ofte vel så mye preget av håndverkere, små selvstendige næringsdrivende og andre småborgere som av egentlige arbeidere. Foreningenes formål var ikke å arbeide for omdanning av samfundsforholdene, men langt mer å bidra til at medlemmene fant sig til rette i sine små kår; spesielt for Enerhaugens Samfund gjelder det at det blev stiftet likefrem med den oppgave å motvirke Thranitterbevegelsen. Foreningenes virksomhet bestod i religiøs påvirkning av medlemmene, et utpreget konservativt opplysningsarbeid og et økonomisk selvhjelpsarbeid med sykekasser, begravelleskasser o. l.

I Trondhjems Arbeiderforening blev Christian Monsen sittende som formann til kort før sin død i 1852. Deretter var det i 16 år prester som satt som formenn; og senere kom sakførere, lærere og andre folk fra samme samfundslag. Styrelistene har omtrent samme preg, men det kommer flere småborgere inn: håndverksmestere, handelsmenn o. l.; først fra omkring 1870 dukker det op en og annen arbeider i styret — men helt frem til århundreskiftet er det langt imellom dem. De foredragene som blev holdt i foreningen var som en må vente det under en slik ledelse: religiøse prekener, moralske taler, historiske og enkelte andre belærende foredrag. Den viktigste virksomheten har imidlertid sikkert vært den økonomiske. Der var både sykekasse og «dødlade», og etter mønster fra Enerhaugens Samfund blev det i 1853 opprettet en «Spareskillingsbank»; et forsøk på å få i stand et kooperativt husholdningslag i 1866 blev imidlertid mislykket.

Hele virksomhen er ganske riktig karakterisert i en vise til 20-årsfesten (til melodien Å kjøre vatten, å kjøre ved):

I Opvækt var han lidt Thrane-vild
og løb lidt meget paa Gaden;
nu er han vokset sig stø og stil,
arbeider nyttig for Maden.

— — —
Hist nede slaas man om Pavens Skjæg
og dunderer løs med Kanonen —
tak Arbeidsmand, du bag lune Væg
med Børneflokken og Konen
tør sidde glad ved din Arnes Lys
og høre Stormenes Vintergys.
Held Flid og Fred —
arbeid og bed!
Hos os er Freidighed Tonen.

Inntil begynnelsen av 1870-årene var den konservativt filantropiske arbeiderbevegelsen enerådende i Norge. Den vokste frem i motsetning til Thranitterbevegelsen, og den kom senere i kampstilling til 80- og 90-årenes nye sosialistiske bevegelse. Men tross dens konservative preg må den regnes blandt de viktige forløperne for den moderne arbeiderbevegelsen, først og fremst fordi den var med og styrket arbeidernes selvbevissthet og gav dem organisasjonsvaner som siden blev av uyrderlig betydning for den selvstendige klassebevegelsen.

I løpet av 1870-årene foregikk det et skifte i norsk arbeiderbevegelse. Høikonjunkturen i begynnelsen av 70-årene betydde at prisene steg samtidig med at det var stor etterspørsel etter arbeidskraft; det førte i 1872 og senere til en rekke streiker både i Oslo og på andre steder. I den tiden blev de første fagforeningene stiftet, og folk som *Olaus Fjørtoft* og den danske salmakersvennen *Marius Jantzen* begynte en sosialistisk agitasjon. Hele denne bevegelsen — som i pressen gjerne blev satt i forbindelse med den første arbeiderinternasjonalens virksomhet og med Pariserkommunen — satte ingen spor i Trøndelag. I sin femårsberetning for 1866—70 erklærte amtmannen at det nok i hans embedsdistrikt var adskillige Jaabækske bondevennforeninger, men derimot var det absolutt ingen jordbunn for «det fra siste Pariser-revolusjon beryktede og nu, som det synes, den hele verden med sitt nett omspinnende store selskap «Internasjonales» grunnsetninger og meninger om religion, ekteskap, familie, eiendom, politiske samfunnsinnretninger m. v.» «Alt hvad der kan sies å henhøre under de bekjente européiske benevnelser rød republikanisme, kommunisme eller sosialisme er hos befolkningen her i amtet, der er lovlydig og gudfryktig, en vederstyggelighet.» Forholdet mellom almuen og embedsstan-

den og mellom gårdmennene og husmennene var, ifølge amtmanden, det aller beste. I beretningen for 1871—75 henviste amtmanden til disse uttalelsene og bekreftet dem; og i 1876—80 het det at den politiske radikalismen nok var merkbar, men der var intet «svermeri for republikk», og forholdet mellom samfundsklassene var fremdeles like idyllisk.

Den selvstendige arbeiderbevegelsen omkring Fjærtøft og Jantzen brøt meget snart sammen igjen under presset av den økonomiske krisen som satte inn her i landet fra midten av 70-årene. Den samme krisen ramte også Trøndelag, men i bebyggelsen ikke særlig hardt. Det var en god hjelp at jordbruket stadig gav godt resultat i disse årene, så selv om prisene sank, var den økonomiske stillingen for jordbruksbefolkningen i virkeligheten bedre enn i slutten av 60-årene, da de mange dårlige årene virket hardt. Men Trondheims by blev rammet ganske sterkt av krisen; kobberprisene sank, trelasteksporten hadde vanskeligheter og industrien stagnerte eller gikk tilbake. I hele Norge gikk tallet på industriarbeidere tilbake fra 45 657 i 1875 til 41 539 i 1879, og ennå i 1885 var det ikke kommet lenger op igjen enn til 45 313. I Trondheims by var bevegelsen en lignende, men enda litt ugunstigere: 1292 arbeidere i 1875, 1017 i 1879 og 1114 i 1885; for bygdene er utviklingen noe anderledes — der er tilbakegangen svak i de første fem årene, sterkere fra 1880 til 85: 807 arbeidere i 1875, 801 i 1879 og bare 628 i 1885;¹ den sterke nedgangen i industriarbeidertallet mellom 1880 og 85 i bygdene, blev imidlertid, ifølge amtmandens beretning, mer enn opveid av at en rekke nye sag- og møllebruk kom i drift i disse årene, og de blev ikke regnet med i statistikken. Den arbeidsløshet som fulgte med krisen og industriens tilbakegang, blev til en viss grad motvirket av utvandringen, som i Trøndelag kom i gang fra omkring 1870. Men den lille etterspørselen etter arbeidskraft satte likevel arbeiderne i en vanskelig stilling og gav ikke vilkår for at den selvstendige arbeiderbevegelsen fra begynnelsen av 70-årene kunde utvikle sig videre.

Nettop i disse kriseårene blev likevel arbeiderklassen trukket inn i det politiske liv i større utstrekning enn noensinne siden Thræneria. Den store kampen mellom Høire og Venstre om statsrådsaken, vetospørsmålet og alt det som hang sammen med dette, var voldsom nok til at begge partier måtte søke forbundsfeller der de kunde finne dem. Venstrefolk rykket i denne tiden inn i arbeiderforeningene, prøvde å sette sitt preg på dem og oppnådde i mange tilfelle å gjøre dem til rene venstreforeninger; det var ikke minst stillingen i den største av alle disse foreningene, Kristiania Arbeidersamfund, som fra 1879

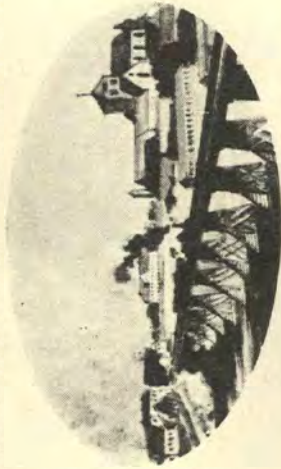
¹ Statistisk Sentralbyrås industristatistikk for 1875 og 1879.

mer og mer utviklet sig til et politisk agitasjons-forum for Venstre. Noe lignende, men ikke i så utpreget grad, blev også tilfellet i Trondhjems Arbeiderforening. Ennå ved innvielsen av foreningens nye bygning i 1878 understreket viseformannen i sin festtale at foreningen ikke hadde noe helst mål utad. Men året etter begynte politikken å trenge inn; i september 1879 blev det holdt diskusjonsmøter om utvidelse av stemmeretten og om tollspørsmålet, det blev vedtatt en resolusjon og holdt prøvevalg på tingmenn — det hele tydelig i Venstres favør. En del av medlemmene arbeidet nå åpenbart planmessig for Venstres sak innen foreningen, og med adskillig hell. I 1881 vakte det strid at foreningen gav *Erik Vullum* sin store sal til politisk foredrag og etterpå holdt seksa for ham. I 1882 blev det igjen holdt prøvevalg i anledning av stortingsvalget, og samme året var både *Bjørnstjerne Bjørnson* og *Vullum* blandt foredragsholderne på foreningsmøtene. Venstres bruk av Arbeiderforeningen som politisk støtteorganisasjon vakte selvsagt motstand fra høirehold. I 1883 blev foreningen utsatt for adskillige angrep i pressen fordi den angivelig hadde brukt penger som med rette skulde gått til dekning av utgiftene ved foreningens bygning, til «politiske formål» — d. v. s. til utgifter ved landsarbeidermøtet i Trondheim 1882. Og i 1886 da foreningen heiste det rene flagg på sin bygning 17. mai, blev den sentrum for en hel flaggstrid. Ellers er den mest kjente begivenhet i foreningens historie i disse årene dens fanetog til *Henrik Ibsen* i 1885; det gav Ibsen anledningen til å holde den berømte talen hvor han uttrykte håpet om at det skulde komme et «adelig element» inn i statslivet, og at det skulde komme med arbeiderne og kvinnene.

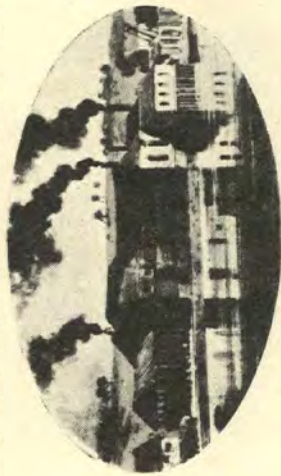
Fra 1880 blev det innledet et regelmessig samarbeid mellom landets arbeiderforeninger, med landsmøter hvert annet eller tredje år; det var det som førte frem til danning av «De forenede norske arbeidersamfund» i 1885. Trondhjems Arbeiderforening meldte sig visstnok ikke inn i landssammenslutningen, men den var likevel representert på alle landsarbeidermøtene. Om en i de trykte forhandlingsprotokollene fra disse møtene går igjen representant-listene, vil en også finne andre trøndiske foreninger representert — særlig på det andre norske arbeidermøtet som blev holdt i Trondheim. Fra Trondheim kom det representanter fra «Trøndernes Arbeidersamfund» — en forholdsvis liten forening etter det gamle filantropiske mønster, uten politisk interesse og med økonomisk selvhjelp som den alt overskyggende oppgaven.¹ «Trøndernes Arbeiderring» som var representert på møtet i 1885, var en organisasjon av samme

¹ «Trøndernes Arbeidersamfund», 50-årsskrift ved Carl Jacobsen. Trondheim 1921.

Jernbanebroen på linjen Trondheim—
Støren, som åpnet 1864)

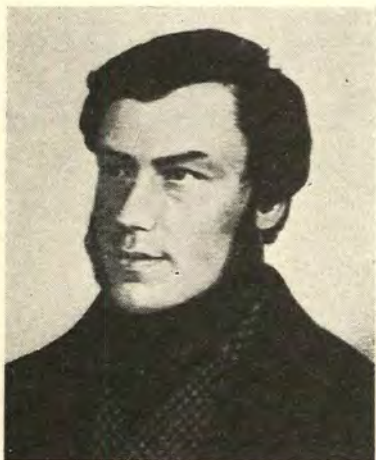

«Fabrikken ved Nidelven»,
(Trondhjems mekaniske Verksted).

Trondheim sett fra Storsten.

Etter tegninger av Joh. M. Berg 1870.

Chr. M. Monsen. C. Simonsen lith.

Alfred Bruaas.

Arbeidergruppe fra Killingdal gruve fra 1890-årene.

Etter A. J. Reitan: Ålen.

slaget; den var stiftet i 1884. Også utenom byen fans det arbeiderforeninger i 1880-årene: en på Ranheim i industristrøket rundt Trondheim, og en i Orkdal hvor amtets største industribedrift, Strandheim Bruk, lå. I Inntrøndelag var det dessuten foreninger på Levanger og Steinkjer og i Stjørdalen. I motsetning til Trondhjems Arbeiderforening, hvis historie er forholdsvis velkjent, foreligger det nesten ingen opplysninger om de andre foreningene; de fleste av dem har vel heller ikke hatt noe langt liv. Høist sannsynlig har det også eksistert andre foreninger som ikke har vært representert på landsarbeidermøtene, og som derfor er vanskeligere å opspore.

I den norske arbeiderbevegelsens historie er 1880-årene imidlertid ikke bare en tid da arbeiderne gjennom arbeider-samfunnsbevegelsen blev trukket inn i politikken under Venstres førerskap. 80-årene er også den selvstendige, sosialistiske arbeiderbevegelsens grunnleggingsår; fra 1880 til 89 blev det stiftet 60—70 fagforeninger i landet; i den samme tiden blev de to første fagforbundene organisert, og i Oslo og Bergen fikk man en slags lokale faglige samorganisasjoner; i 1885 blev Socialdemokratisk Forening i Oslo og Demokratisk Forening i Bergen stiftet, og i 1887 Det norske Arbeiderparti. Denne utviklingen melder sig ikke med samme kraft i Trondheim som i Oslo eller Bergen, men retningen er ganske den samme.

Den langvarige krisen fra midten av 1870-årene varte i virkeligheten helt til midten av 90-årene, bare avbrutt av mindre, kortvarige opgangstider. Men det var ikke bare en stagnasjonens og ødeleggelsens tid: det foregikk også en konsolidering, delvis også nydannelser, innenfor industrien. Krisen rammet hardest småbedriftene og de tilbakeliggende bedriftene; de moderne storbedriftene greide sig igjennom vanskelighetene. Og det var nettop i denne vanskelige perioden at to så viktige norske industrigrener som hermetikk-industrien og treforedlingsindustrien blev grunnlagt. I Søndre Trondhjems amt var det i 1875 2099 arbeidere i 103 industrielle bedrifter; i 1895 regnet fabrikkstatistikken med 2364 arbeidere i 80 bedrifter. Det vil altså si at det samlede tall på industriarbeidere hadde steget svakt, mens tallet på bedriftene var gått tilbake; det gjennomsnittlige arbeidertall pr. bedrift var 20 i 1875 og 30 i 1895. De store bedriftene styrket sin stilling, mens småbedriftene i stor utstrekning gikk til grunne. Ved siden av de eldre storbedriftene, Trondhjems mekaniske Verksted som arbeidet med omkring 400 arbeidere, og Strandheim Bruk i Orkdal med omkring 300, var det kommet en ny storbedrift i en ny industrigren: Ranheims Cellulosefabrikk, grunnlagt 1885, med omkring 200 arbeidere. Samtidig med denne utviklingen innenfor den egentlige

industri fortsatte innenfor «håndverksfagene» den omdanning som alt tidligere var begynt, henimot rent kapitalistiske arbeidsforhold. Maskinteknikken vant terreng; håndverksmestrene blev til kapitalistiske arbeidsskjøpere; skillet mellom håndverkssvenn og industriarbeider blev stadig mindre. Slik skiftet arbeiderklassen i noen grad karakter: den blev mer ensartet, flere arbeidere blev samlet på hver arbeidsplass, vilkårene blev lagt til rette for sterkere samkjensle mellom arbeiderne, mulighetene for selvstendig faglig og politisk optreden blev større.

Den nye, selvstendige arbeiderbevegelsen som begynte kort etter at man i 1879 var kommet over bunnen av krisen, var langt mindre enn før begrenset til Oslo. Den første fagforeningen i Trondheim var Den typografiske Forening som blev stiftet i oktober—november 1882, og i et par år var den byens eneste fagforening.¹ Når det gjaldt det faglige organisasjonsarbeidet, var typografene foregangsmenn på mange kanter av landet, og nettopp i 1882 arbeidet de med å danne en «Sentralreisekasse for Boktrykkere» — det som alt noen få år senere blev til det første virkelige fagforbund i Norge. Det var en rundskrivelse i anledning av opprettelsen av Sentralreisekassen som gav støtet til danningen av den typografiske foreningen i Trondheim. Som så mange andre av fagforeningene fra begynnelsen av 80-årene hadde den ikke fra først av noe preg av å være kamp-organisasjon; de første lovene gav adgang både for typografer og prinsipaler, og i de første årene var det bibliotek, sykekasse, dansekursus o. l. som mest optok interessen. Alt i 1883 diskuterte foreningen likevel faglige spørsmål: det gjaldt de kvinnelige setternes stilling. I 1885 vedtok et medlemsmøte at ingen typograf skulde arbeide under 18 kr. uken, og samtidig blev det også vedtatt minstepriser for akkordarbeid; dette kravet blev imidlertid gjennomført først i 1894. I 1888 og 89 bevilget foreningen gjentagne ganger ekstrakontingent til understøttelse for streikende typografer, både i Bergen, Oslo, og i Østerrike. Rimeligvis har vel særlig den voldsomme typografstreiken i Oslo i 1889 gjort sterkt inntrykk og bidratt til å stille typografene i tydelig motsetningsforhold til prinsipalene. I 1891 blev det iallfall vedtatt nye lover som ikke lenger gav adgang for arbeidsgiverne.

Den neste fagforeningen i Trondheim skal ha vært Skreddersvennenes forening; den regner 1884 som sitt stiftelsesår, men den greide ikke på mange år å gjøre sig alvorlig gjeldende.²

¹ Oplysningene om Den typografiske Forening skriver sig fra et utdrag av foreningens forhandlingsprotokoll, blandt noen notater om Trondheims arbeiderbevegelse av professor Edvard Bull.

² Artikkel til 25-årsjubileet. Ny Tid 6/3 1909.

I 1888 fikk også snekkerne og tømmermennene stiftet sin forening; den fikk ved starten 32 medlemmer og satte det uttrykkelige vilkåret at det bare skulde drøftes rent faglige spørsmål på møtene. Heller ikke denne foreningen var fra først av noen klar kamporganisasjon med brodd mot mestrene. I de første årene var det en hovedoppgave for den å arbeide mot konkurransen fra bygdetømmermenn som bare for en kort tid var i byen; bygdefolkene kom med sine matkister, bodde i billige bondelosjier og kunde i det hele arbeide billigere enn byhåndverkerne, som ikke hadde annet å leve av for sig og sin familie enn det de tjente på sitt arbeid. Kampen mot dette lønnspresset blev ført med henvendelser til politimester, magistrat, bystyre og til slutt til Stortinget — alt sammen uten påviselige resultater. Først uti 90-årene, da den langvarige krisen gled over og det blev bedre arbeidsmuligheter, kom striden mot bygdetømmermennene i bakgrunnen, og klassekampen mot arbeidsgiverne blev det dominerende.¹ Også enkelte andre foreninger av halvveis faglig karakter fans. I 1875² blev Trondhjems Haandverkssvendes Forbund stiftet; det hadde i de første årene åpenbart vært en ren selskapsforening, men i løpet av 80-årene trengte den politiske og faglige diskusjon inn også der. En gruppe av helt ufaglærte arbeidere samlet sig i 1884 i Trondhjems Sjaueres Forening, men helt til 1894 var det en selskapsforening; først deretter tok den op det faglige arbeid.³

Den første noenlunde selvstendige *politiske* optreden fra Trondheimsarbeidernes side fant sted i valgåret 1888. Søndag 6. mai blev «Trondhjems Arbeiderparti» stiftet med 60 medlemmer. Foreningen vedtok følgende program:

Almindelig stemmerett så vel i stat som i kommune. Arbeiderbeskyttelseslov med normalarbeidsdag. Ulykkesforsikring på arbeidsgivernes bekostning for ulykker som tilstøter arbeiderne under arbeidet, samt syke- og alderdomsforsikring ved statens og kommunenes bistand. Offentlig fri og felles skoleundervisning samt en mer omfattende og fruktbringende adgang til utdanning i teknisk og industriell retning. Rimelig og rettfærdig beskatning, således at toll på de viktigste livsfornødenheter avskaffes og direkte skatt innføres. Fri og offentlig rettspleie.⁴

Om selve stiftelsen sendte forfatteren *Arne Dybfest* melding til «Social-Demokraten»;⁵ om foreningens virksomhet ellers er vi henvist til å få beskjed gjennom dens organ «Arbeiderens

¹ Dagsposten 2/7 1888; Snekker og tømmermennenes fagforening, 50-årsberetning, 1888—1938 (stensilert).

² Stiftelsesåret ogis slik i amtmannens femårsberetning 1891—95.

³ Artikkel til 20-årsjubileet. Ny Tid 11/10 1904.

⁴ Trykt i alle nummer av «Arbeiderens Vilje».

⁵ 13/5 1888.

Vilje».¹ Programmet var en del mer utførlig enn Det norske Arbeiderpartis program, men hele tendensen var i samsvar med det; kravene om stemmerett, om arbeiderbeskyttelseslov og om omlegging fra toll til direkte skatt var felles for de to programmene, og de andre postene på Trondheimsprogrammet lå helt i flukt med landspartiets agitasjon, selv om de ikke var programfestet. Likevel kom ikke Trondhjems Arbeiderparti til å melde sig inn i D. N. A.; det blev en støtte-organisasjon for Venstre, men på ytterste venstre fløi. I en resolusjon om stortingsvalget fastslo partiet at det i alle tilfelle vilde stille op almindelig stemmerett som valgprogram; godtok Venstre kravet, vilde arbeiderne støtte det, ellers vilde det stille sin egen valgmannsliste. Og «Arbeiderens Vilje» erklærte:

«En stor del av Venstre er redd for denne reform, redd for at den skal splitte, redd for at den skal bringe seieren over i Oftedølenes og Høires hender. La den splitte. La bakstreverne seire. Ved neste valg til Venstre allikevel stå samlet om denne reform. Vi, Trondhjems Arbeiderparti, har besluttet å opstille almindelig stemmerett som program ved det kommende valg.»

Den almindelige stemmeretten blev regnet som den alt avgjørende reformen, for «ved den kan det store prosaiske mat-spørsmål bli løst».² Resultatet blev at Trondheims Venstre godtok kravet om almindelig stemmerett, og til og med førte op på sin valgmannsliste *Chr. Knudsen*, arbeider, formannen i Trondhjems Arbeiderparti. Til gjengjeld støttet foreningen uforbeholdent Venstres valgarbeid, og deltok i sorgen over det rene Venstres nederlag.

Det som tross alt gjorde Trondhjems Arbeiderparti til noe mer enn en av de vanlige Venstre-arbeiderforeninger, var den sterke klassefølelsen og den sterke hevdelsen av arbeiderklassens rett. En ser det i kommentaren til det tredje norske landsarbeidermøtet på Hamar hvor foreningen hadde en representant; «Arbeiderens Vilje» hadde all grunn til å være tilfreds med møtet, for det hadde vedtatt å tilrå nettop den valgtaktikken som Trondheimsarbeiderne brukte; men det var en ting til: Hamar-møtet var det første *virkelige* arbeidermøtet, for første gang var de virkelige arbeidere i flertall på et landsarbeidermøte, de lot sig ikke lenger dominere av velvillige folk fra andre samfundslag.³ Den samme holdningen viser sig også overfor andre fenomener. I anledning av en teglverksstreik i Oslo het det at den vilde være nyttig, selv om den blev tapt,

¹ Første nummer utkom til 17. mai; bare nr. 2, 3 og 4 for juni, august og september er bevart i Universitetsbiblioteket.

² «Arbeiderens Vilje» nr. 2.

³ «Arbeiderens Vilje» nr. 3.

fordi «den viser at det er en sterk og selvbevisst arbeiderbevegelse i gang.»¹ Partiet hadde også til hensikt å arbeide for faglig organisering av Trondheims arbeidere; lovene gav adgang til innenfor partiet å danne faggrupper for å vareta de faglige interessene — planen var at hvert fag skulde ha sin gruppe innenfor det store arbeiderparti. Om det har vært gjort noe alvorlig for å fremme denne tanken, er ukjent. Den eneste fagforening som blev stiftet i 1888, var Snekker og tømmermennes forening, og den blev iallfall ikke organisert som gruppe innenfor partiet.

Den klare klassebevisstheten i redaksjonen for «Arbeiderens Vilje» gjorde at bladet også stilte sig meget sympatisk overfor sosialismen. «Social-Demokraten» blev ofte citert; dagsordenen for Det norske Arbeiderparti blev referert o.s.v. I en melding om en arbeiderdemonstrasjon i London het det at «sosialdemokratene er de mest bevisste og virksomste av arbeiderne, der overalt teller de beste, de dyktigste krefter.»² Organisasjonens stilling til sosialismen blev imidlertid definert slik:

«Adresseavisen» har atter kommet med en av sine sedvanlige skrøner. Det har kalt Trondhjems Arbeiderparti *sosialistisk*. Enhver der vet hvad sosialisme er, må smile hånsk til en slik naivitet. — Men «Arbeiderpartiets» er ikke kommet så langt ennå at det har tenkt på sosialisme, og forresten ligger ordet sosialisme for høit til at et slikt blad som «Adresseavisen» skal ta det i munnen.³

Hvor lenge dette «Trondhjems Arbeiderparti» vedblev å eksistere er ikke kjent, heller ikke om det utkom flere nummer av «Arbeiderens Vilje» etter septemhernummeret. Det var tydelig den politiske interessen i forbindelse med stortingsvalget som hadde kalt frem organisasjonen, og etter valget kan den iallfall ikke ha vist noen synderlig aktivitet; sannsynligvis har interessen for saken dødd bort nokså snart.⁴ «Partiet» er imidlertid et såpass interessant symptom på at det var en «selvbevisst arbeiderbevegelse i gang» at det bør nevnes et par navn på lederne. Formannen, Chr. Knudsen, er alt nevnt. En annen av de ledende folk i styret var O. C. Johansen. Han var medlem av den Kongelige Arbeiderkommisjon av 1885 og den eneste fabrikkarbeider der. I redaksjonen for «Arbeiderens Vilje»

¹ «Arbeiderens Vilje» nr. 2.

² «Arbeiderens Vilje» nr. 2.

³ «Arbeiderens Vilje» nr. 4.

⁴ Om årsakene til at foreningen gikk i oppløsning skrev Alfred Bruaas i en artikkel i «Ny Tid» 24/6 1899 at det skyldtes Hagerup Lyngværs virksomhet. Hagerup Lyngvær erklærte (1/7 99) — rimeligvis med rette — at han selv bare hadde vært medlem av redaksjonskomitèen for «Arbeiderens Vilje» og ikke hadde ansvaret for oppløsningen; denne skulde derimot skyldes at foreningens egentlige drivende kraft, O. C. Johansen, senere fabrikkeier i Porsgrunn, forlot Trondheim.

satt bl. a. forfatteren Arne Dybfest; han var bare 19 år, men hadde alt to år tidligere skrevet korrespondanser i venstreorganet «Arbeideren» og hadde deretter vært i Amerika, hvor han var kommet i berøring med anarkismen — noen spor av anarkistisk påvirkning fins imidlertid ikke i «Arbeiderens Vilje». Det var ikke en fast og varig arbeiderbevegelse disse folkene fikk grunnlagt, men deres virksomhet vidnet likevel om at Trondheimsarbeidernes vilje og evne til selvhevdelse var vokset betraktelig ut over den «filantropiske» arbeiderbevegelses standpunkt.

Arbeidet med å stifte fagforeninger fortsatte utigjennom 90-årene. Blandt dem som arbeidet med dette organisasjonsarbeidet var den høit begavede murersvenn *C. Hagerup Lyngvær*; våren 1893 fikk han iallfall stiftet en forening i sitt eget fag,¹ og han skal også ha vært med når andre foreninger blev stiftet. Mens de første fagforeningene i Trondheim som annetsteds blev dannet i håndverksfagene, kom etter hvert også andre arbeidergrupper med: industriens vekst og konsentrasjonen i større bedrifter fant uttrykk i organisasjonslivet. I 1896 fanns det, foruten de foreningene som alt er nevnt, iallfall seks andre; det var fire håndverkerforeninger: Gullsmidsvennenes, bakersvennenes, skomakersvennenes og slakter og pølsemakernes; og det var to foreninger i jern- og metallindustrien, byens viktigste industri: formernes og maskinarbeidernes.² I motsetning til de eldste fagforeningene, som typografenes og tømmermennes, blev 90-årenes foreninger sikkert i regelen stiftet i temmelig bevisst motsetning til arbeidsgiverne. Murernes Fagforening hadde iallfall bare eksistert en måneds tid da den stilte krav til mestrene om bare å bruke organiserte arbeidere, og den prøvde, åpenbart uten hell, å gjennomføre kravet ved at medlemmene skulde nekte å arbeide sammen med uorganiserte.³ I en beretning fra Trondhjems Haandverks- og Industriforening⁴ heter det om tiden 1891—95 at det ikke hadde vært noen «egentlige streiker», men arbeiderne hadde stadig stilt krav om lønnsforhøielser, innskrenket arbeidstid o.s.v.; det hadde vært stadige «kontroverser», og det hadde ført til at også arbeidsgiverne sluttet sig sammen i en fast organisasjon med regelmessige møter.

Flere ganger blev det også etter 1888 dannet organisasjoner med appell til alle arbeiderne, ikke bare til et enkelt fag. Et «Trondhjems Arbeiderforbund» var en rent politisk forening

¹ Protokollutdrag for Murernes fagforening blandt prof. Bulls notater.

² Medlemsliste for «Trøndernes Fagforbund» blandt prof. Bulls notater.

³ Protokoll-utdraget blandt prof. Bulls notater.

⁴ Trykt i amtmannens femårsberetning.

i tilslutning til Venstre. Det blev stiftet 1889 eller 90 og stod under ledelse av Hagerup Lyngvær og tollinspektør *Castberg*. Etter et par år blev forbundet oppløst fordi dets opgaver blev overtatt av den nystiftede «Trondhjems liberale Forening» — det har altså tydelig vært mer en venstreforening enn en arbeiderforening. Ganske kort tid etter blev det så igjen stiftet en organisasjon med samme navn, og atter med Hagerup Lyngvær som drivende kraft. Det nye «Trondhjems Arbeiderforbund» var imidlertid, i motsetning til det første, en fellesorganisasjon av flere fag- og arbeiderforeninger. Med Lyngvær som formann eksisterte dette forbundet et par år, inntil 1894; det hadde da syv tilsluttede foreninger. Årsaken til oppløsningen var de begivenhetene som stod i forbindelse med Hagerup Lyngværs valg til stortingsmann; i 1894 erobret Venstre for første gang den gamle Høire-byen Trondheim, og murersvennen Hagerup Lyngvær blev da valgt som Vénstres arbeider-representant; Høire fikk imidlertid forhindret at han kunde møte på Stortinget ved å bringe frem at han for mange år siden i sin ungdom var dømt for en liten forbrytelse og ikke hadde søkt om opreisning for det. Trondhjems Arbeiderforbund var åpenbart såpass sterkt knyttet til Hagerup Lyngværs person — og dermed til Venstre — at det ikke kunde overleve denne begivenheten.¹

I 1893 og 94 var det imidlertid to mer varige nydannelser i Trondheims arbeiderbevegelse: «Trondhjems socialdemokratiske Forening» og «Trøndernes Fagforbund». Socialdemokratisk Forening blev stiftet i november 1893 etter tiltak av feiersvennen *Alfred Bruaas* og fikk ved starten ca. 30 medlemmer. Bruaas blev den første formannen, og sammen med ham i styret satt *Olaf Eggen*, som samme året også var den drivende kraft ved stiftelsen av formernes fagforening, og dessuten typograf *Emil Engebretsen*, som også var en kjent mann i arbeiderbevegelsen. Socialdemokratisk Forening var en propagandaorganisasjon som hadde til mål å gjøre Det norske Arbeiderpartis program kjent og arbeide for å vinne tilslutning til partiet. Partiets førere som *Ludvig Meyer*, *Chr. H. Knudsen* og *Carl Jeppesen* var blandt talerne på de møtene som foreningen arrangerte i de første årene.² Foreningen selv fikk ikke mange medlemmer, men dens agitasjon gjorde nok sin virkning: våren 1894 besluttet det gamle «Trondhjems Haandverkerforbund» (Haandverkssvendenes Forbund) med 120 medlemmer å melde

¹ Om begge de to Arbeiderforbundene: artikler av Bruaas (24/6 1899 og Hagerup Lyngvær (1/7 1899) i *Ny Tid*. Hagerup Lyngværs fremstilling virker mest pålitelig.

² Bruaas i en artikkel «Trondhjems Arbeiderpartis historie». *Ny Tid* 1/5 1905.

sig inn i Arbeiderpartiet; det blev riktignok bare en kort episode, — alt samme høsten, under stortingsvalgkampen, trådte Forbundet ut igjen.¹

Enda større betydning enn Socialdemokratisk Forening fikk likevel «Trøndernes Fagforbund» — det blev den direkte organisatoriske opprinnelsen til det senere «Trondhjems Arbeiderparti». Stiftelsen blev forberedt på et møte i desember 1894 med representanter for alle «fagkorporasjoner», og den endelige konstitueringen foregikk på møter 9. mars og 28. april 1895.² Forbundet var visstnok tenkt som en upolitisk, faglig fellesorganisasjon, men i virkeligheten kom det til å bli sentrum også for det politiske arbeidet. I det første styret kom typograf Engebretsen inn som formann og Olaf Eggen som kasserer — to sosialdemokrater fikk altså ledende stillinger i organisasjonen; senere var Alfred Bruaas formann det meste av tiden fra våren 1897 til sommeren 1899.³ Likevel var det i de første årene like mye Venstre som sosialdemokratiet som preget forbundet. I 1895 var det tale om å lage et hyldningstog til lagmann *Lindboe* — han var året før valgt som en av Trondhjems Venstre-tingmenn. Flere ganger holdt venstremannen, redaktør *Håkon Løken* foredrag — en gang om «Arbeidersaken» og en gang — i kommunevalg-året 1896 — om «Kommunen og arbeiderne»; og Hagerup Lyngvær spilte fremdeles en betydelig rolle. Litt etter hvert blev det imidlertid en dypere motsetning mellom Fagforbundet og Venstre. Det hang sammen med den almindelige politiske utviklingen i landet som stadig tydeligere skilte Arbeiderpartiet ut som et virkelig politisk parti uavhengig av Venstre. Diskusjonene i Fagforbundets «samtalelag» har vel spilt en rolle for utviklingen til større selvstendighet; der blev det diskutert hvordan man burde stille sig ved kommunevalget i 1896, om det sosialdemokratiske program var heldig for samfundet, om Venstre var et brukbart parti for arbeiderne o.s.v.

Ved kommunevalget om høsten 1896 gjorde arbeiderne et forsøk på å gjøre sig gjeldende, men da gjaldt ennå den gamle valgordningen som i høi grad vanskeliggjorde en selvstendig optreden fra arbeidernes side; overalt i landet utenom Oslo, Bergen og Stavanger blev derfor arbeiderne nødt til mer eller mindre uforbeholdent å støtte Venstre. I Trondheim prøvde Fagforbundet først å få Venstre til å godta et eget arbeiderprogram, men da det ikke lyktes, slo de sig tilfreds med å få valgt en del arbeider-representanter på Venstres liste. I sam-

¹ D.N.A.s beretninger 1893—94 og 1894—95.

² Protokoll-utdrag, blandt prof. Bulls notater.

³ Bruaas' artikkel i *Ny Tid* 1/5 1905.

menheng med dette valget skal det imidlertid ha blitt et dypere motsetningsforhold mellom Fagforbundet og Venstre, både fordi Venstre ikke vilde godta Fagforbundets valgprogram, og særlig fordi arbeiderne på Venstres liste i stor utstrekning blev strøket slik at det bare blev valgt seks istedenfor, som ventet, åtte arbeidere. Dette skal være bakgrunnen for at Fagforbundet året etter erklærte sig som en selvstendig politisk organisasjon.¹ I januar 1897 forelå det et forslag om at Fagforbundet skulde melde sig inn i Venstres partiorganisasjon; men på et fellesstyremøte av Forbundets foreninger 26. januar blev det isteden med 22 stemmer vedtatt følgende resolusjon:

«Forsamlingen anser som følge av forholdene at arbeiderne bør være de sosiale reformers forkjempere, hvilket kan skje ved å ha full selvstendighet så vel i den faglige som politiske organisasjon, og heri bør enhver organisert arbeider delta.»

Etter dette vedtaket besluttet organisasjonen å forandre navn til «Trøndernes samvirkende fag- og arbeiderforeninger», den fikk nye lover og organiserte utenom forretningsutvalget også et «politisk råd» som skulde lede den politiske virksomheten. Denne omleggingen til større og fastere organisert politisk virksomhet hadde blandt annet den virkning at Socialdemokratisk Forening meldte sig inn i organisasjonen.²

Omleggingen fra «Fagforbundet» til «De Samvirkende» betydde likevel ikke noe endelig brudd med Venstre; meningen må bare ha vært at De Samvirkende skulde kunne optre politisk med større fasthet enn før og skulde kunne forhandle med Venstre med større styrke. Av de ca. 10 foreninger som var tilsluttet fellesorganisasjonen, var det bare Socialdemokratisk Forening og bakernes og formernes fagforeninger som var tilsluttet Det norske Arbeiderparti; alle de andre foreningene lot sig representere i Venstres hovedstyre som blev organisert omtrent samtidig med De Samvirkende. Og ved Stortingsvalget høsten 1897 greide arbeiderne ennå ikke å gjøre sig gjeldende for alvor. *Edvard Brevig* blev nominert som arbeidernes kandidat på Venstres liste; men det blev kjent ugyldig fordi ikke bare venstremenn, men også sosialdemokrater, hadde deltatt i nominasjonsmøtet. For annen gang behersket da Venstre alene stortingsvalget i Trondheim.

Kommunevalget i 1898 var det første valget i Norge hvor Arbeiderpartiet og andre selvstendige arbeiderorganisasjoner kunde få valgt sine folk i noe større utstrekning. Det var det første valget etter de nye reglene med utvidet stemmerett og

¹ Bruaas' artikkel i *Ny Tid* 1/5 1905.

² Protokoll-utdrag blandt prof. Bulls notater.

forholdstallsvalg. Da optrådte også De Samvirkende for første gang med sin egen liste og greide med 82 stemmer å få valgt to mann inn i bystyret; begge de valgte var sosialdemokrater: Alfred Bruaas og Olaf Eggen.¹ Det var et nytt langt skritt henimot konsolideringen av De Samvirkende som et virkelig parti.

Året etter gjorde organisasjonen atter et tiltak som virket i samme retningen: den begynte å gi ut sin egen avis, «Ny Tid». Også tidligere i 90-årene var det leilighetsvis gitt ut noen flyveskrifter, «Arbeiderens Vilje» til 1. mai 1896 og senere, og «Fremover» til kommunevalget 1896. Men et fast organ var det ikke blitt til ennå.²

En anledning til å løse bladspørsmålet kom da et par typografer, *Joh. M. Halseth* og *Alv Schiefloe*, som var medlemmer av De Samvirkende, startet eget trykkeri; de tilbød å gi ut et blad som organ for De Samvirkende, men for egen regning, mot at De Samvirkende sikret dem minst 500 abonnenter og dessuten betalte noe av redaksjonsutgiftene. Slik kom «Ny Tid» først ut, 20. mai 1899, men alt etter et par måneder overtok De Samvirkende driften på egen hånd.³ I de første måneder etter at De Samvirkende hadde overtatt driften, var redaksjonen meget skiftende. Først blev det valgt en fem-manns redaksjonskomité hvor bl. a. Hagerup Lyngvær og de to malersvennene *I. Angell Olsen* og *Martin Tranmæl* var med; Hagerup Lyngvær foreslo Tranmæl som ansvarshavende redaktør — fordi han heller vilde ha en ung og relativt ukjent mann enn en som stod oppe i adskillig strid og derfor var mindre populær i enkelte kretser, slik det var tilfelle med Angell Olsen.⁴ Det blev imidlertid ingen enighet i denne første komitéen, og etter et par uker måtte det 15. august velges en ny komité — og da blev Angell Olsen valgt som ansvarshavende; men fremdeles bestod hele redaksjonspersonalet av ulønnede folk som arbeidet i sitt fag 10 timer om dagen.⁵ Først etter tre måneders ulønnet slit blev Angell Olsen bevilget fast lønn så han kunde leve av avis-arbeidet.⁶

«Ny Tid» trådte først frem med undertitelen «Arbeiderorgan for det nordenfjeldske Norge»; politisk hadde bladet samme preg som De Samvirkende selv — det hevdet arbeiderklassens interesser, men uten å være sosialistisk. I programartikkelen i første nummer het det at bladet vilde «forsøke å

¹ Bruaas' artikkel i *Ny Tid* 1/5 1905.

² Samme artikkel. Hverken «Arbeiderens Vilje» eller «Fremover» fins på Universitetsbiblioteket.

³ Bruaas, *Ny Tid* 1/5 1905.

⁴ Etter muntlig opplysning av Martin Tranmæl.

⁵ *Ny Tid* 19/8 1899.

⁶ *Ny Tid* 28/10 1899.

slå til lyd for kravene fra de små og uensede i vårt samfund», og det vilde «kjempe for at rettferdighet og velvære for alle avløser godgjørenheten og almisser til ‚verdige trengende’». «Nutiden er den sosiale kamps tid. De forskjellige samfundslags konturer står skarpt avtegnet.» Og inntil man når så langt at menneskene ikke lenger ønsker å undertrykke hverandre, «inntil da må der kjempes, må der settes krav, og vi vil gjøre hvad vi kan for at de arbeidende klasser ikke skal gå trett av kampen, men med hevet panne tre frem og gjøre sine krav gjeldende.» Overfor sosialismen og overfor Det norske Arbeiderparti stilte bladet sig sympatisk avventende, uten å ta avgjort standpunkt.

Utover sommeren 1899 brøt det løs en bitter indre strid i De Samvirkende. Angell Olsen og Hagerup Lyngvær gikk til angrep på Alfred Bruaas for hans ledelse av organisasjonen. Foranledningen var en nokså uvesentlig lovendring, men striden blev langt mer omfattende. Bruaas på sin side understreket den fremgangen De Samvirkende hadde hatt i hans formannstid; tallet på tilsluttede foreninger som ved stiftelsen i 1895 hadde vært 6, var steget til 18, organisasjonen hadde fått sitt eget hus og sitt eget organ som kom to ganger i uken.¹ Hagerup Lyngvær hevdet på den andre siden² at blandt de 18 foreningene fans det enkelte som ikke betalte kontingent for mer enn tre medlemmer, så organisasjonens styrke var sterkt overdrevet. Men det verste var at økonomien var i uorden; huset, som var innkjøpt i 1898, skulde finansieres ved restaurant-drift, men den var, ifølge Hagerup Lyngvær, blitt så slett ledet av Bruaas at man mistet øl-retten, og huset måtte noe senere selges. Hele oppjøret endte med at Bruaas 15. august blev kastet som formann, og senere ekskludert. Han blev etterfulgt som formann av baker *M. Pedersen*. Bruaas hevdet senere³ at hele denne striden dessuten hadde hatt et politisk innhold, det skulde være Venstre som seiret i striden. Det er iallfall sikkert at Bruaas var sosialdemokrat og for det meste blev støttet av sosialdemokrater, mens Hagerup Lyngvær og Angell Olsen fremdeles stod Venstre svært nær. Etter at han var kastet som formann, men før han blev ekskludert, prøvde Bruaas også å reise spørsmålet om å melde De Samvirkende inn i Arbeiderpartiet,⁴ men hans stilling var da åpenbart for svak til at han kunde vinne gehør. Hagerup Lyngværs og Angell Olsens prinsipielle syn lå også ennå langt fra sosialismens klassekamp-tanke. I en leder i

¹ Ny Tid 24/6 1899.

² Ny Tid 1/7 1899.

³ Ny Tid 1/5 1905.

⁴ Ny Tid 20/9 1899.

«Ny Tid»¹ gikk Angell Olsen inn for «prosentsystemet», d.v.s. et system hvor arbeiderne skulde få andel i bedriftsutbyttet; de kunde da bruke sin andel til å kjøpe aksjer for, så kunde de møte på generalforsamlinger, og en vakker dag kunde arbeiderne komme i majoritet; dermed vilde utbygningen opheves og arbeiderne var «sine egne arbeidsgivere.» Hagerup Lyngvær hevdet helt tilsvarende synsmåter.²

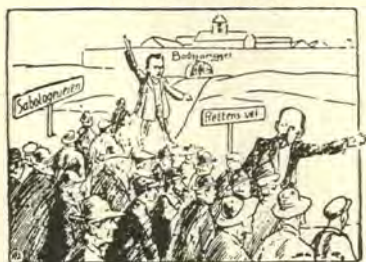
Den indre striden svekket utvilsomt De Samvirkende. Utpå våren 1900 var tallet på tilsluttede foreninger sunket fra 18 til 14.³ Og affæren blev brukt til agitasjon imot De Samvirkende. Men hverken denne svekkelsen eller det at folk som Angell Olsen og Hagerup Lyngvær hadde avløst sosialdemokrater som Bruaas og Olaf Eggen i ledelsen, kunde hindre at De Samvirkende fortsatt utviklet sig mot større og større uavhengighet av «Storvenstre». Et par fagforeninger trakk sine representanter i Venstres hovedstyre tilbake. Og «Ny Tids» tone overfor Venstres ledelse blev mer og mer mistroisk eller åpent fiendtlig. I anledning av stortingsvalget i 1900 kom hele forholdet til Venstre op til diskusjon på nytt. Helt fra først av var det enighet i De Samvirkende om at man bare kunde samarbeide med Venstre på grunnlag av en fast avtale som skulde gi arbeiderne en rimelig representasjon, og arbeiderne måtte selv, uavhengig av Venstres hovedstyre, få velge ut hvem som skulde være arbeider-representant. Den 12. april gjorde så De Samvirkende det vedtaket som blev kjent som «skjærtorsdagsbeslutningen». Den erklærte at De Samvirkende anså sig som et selvstendig politisk parti, og ingen av de tilsluttede foreninger kunde derfor fortsette med å la sig representere i Venstres hovedstyre. (Det var syv foreninger som var representert der.) Men vedtaket gikk videre med å tilby Venstre fullt samarbeid ved stortingsvalget, på Venstres program, men mot at arbeiderne skulde få en representant og en varamann til Stortinget.

Tross det tilbudet som «skjærtorsdagsbeslutningen» gav om samarbeid, kom den likevel til å bety et avgjørende brudd med Venstre. Slik blev det straks oppfattet fra Venstres side, og slik kom det til å virke. Forholdet til Venstre fortsatte enda en tid med å være et hovedproblem for arbeiderbevegelsen, men den avgjorte underordningen var det slutt med. Programmet var som før, men et virkelig arbeiderparti var likevel trådt frem. Derfor kan en godt regne «skjærtorsdagsbeslutningen» som et skille i den politiske arbeiderbevegelses historie i Trondheim.

¹ 9/9 1899.

² I et foredrag referert i Ny Tid 13/9 1899.

³ Ny Tid 18/4 1900.

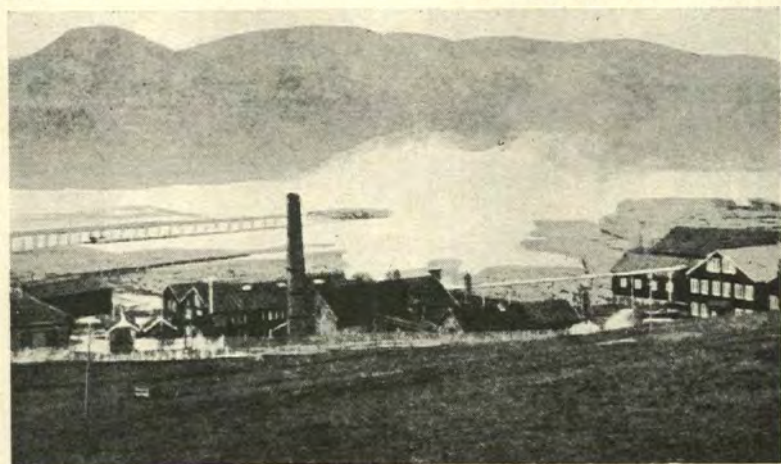

Tranmæl: Denne vei, godtfolk,
så er vi fremme om ti minutter.
(Buen peker på «Rettens vei»).

Hvepsen 30. desbr. 1911.

Anders Buen.

Strandheim Bruk, 1902. Etter I. Richter: Det gamle og det nye Trondhjem.

Ny Tids redaksjon. Thornæs, Scheflo, Tranmæl.

Anton Kalvaa på Hamar-landsmøtet 1909: «Det er besønnerli' hr. derringent, at hver gang det er kritikk over ledelsen, så er je', hoin tute, innskrænka tel to minutt'!»
Hvepsen 19. april 1909.

Også på det faglige området var de siste fem årene av det 19de århundret en vekst-tid. En rekke nye fagforeninger blev stiftet. I 1896 var det ti foreninger tilsluttet De Samvirkende, i 1899 var det 18; i 1900 sank tallet imidlertid til 14, for senere på året å komme op i 15. Og av disse foreningene var det bare to som ikke var fagforeninger. I 1896 foregikk den første større, organiserte streik i Trondheim. Det var Snekker og Tømmermennenes Forening som krevde 15 % lønnstillegg, og fra 7. august til 2. september streiket over 200 mann for dette kravet. Arbeiderne stilte forslag om at striden skulde avgjøres ved voldgift, og da arbeidsgiverne gikk med på det, blev resultatet en voldgiftsdom som lød slik: «Arbeidernes forlangende om 15 % lønnstillegg, regnet etter den lønn som betales før spørsmålet blev reist, blir å etterkomme.» Streiken hadde vært nesten helt effektiv, bl. a. fordi de streikende fikk god økonomisk støtte fra Trøndernes Fagforbund og fra Norsk Trearbeiderforbund.¹ Også i andre fag hadde fagforeningene ledelsen av en rekke lønnsbevegelser. Gjennomsnittslønningene for industriarbeiderne i Søndre Trondhjem steg betraktelig — fra 692 kr. pr. årsverk i 1897 til 826 kr. i 1900.² Men bortsett fra trearbeiderstreiken kom det bare til ganske små arbeidsstanser. Både det større tall på foreninger og det nære samarbeidet i De Samvirkende gjorde imidlertid at også den faglige arbeiderbevegelsen stod sterkere ved århundrets utgang enn noen gang tidligere.

Også utenom Trondheim by var 1890-årene en viktig grunnleggings-tid for arbeiderbevegelsen. Fra 1880-årene fans det rundt i bygdene og industristrøkene en del arbeidersamfund — enten upolitiske, eller ledet av venstremenn. I 90-årene blev det stiftet enkelte nye organisasjoner av dette slaget. Men de fikk den samme skjebne som de tilsvarende organisasjonene i Trondheim — «Arbeiderforeningen», «Arbeiderringen» og «Arbeidersamfundet»; de blev stående på sitt gamle standpunkt, under samme borgerlige ledelse, uten å følge med i utviklingen til større selvstendighet for arbeiderklassen. De fleste av disse foreningene gikk derfor i oppløsning kort etter århundreskiftet; noen levde videre som rene selskapsforeninger, og en enkelt — Ranheims Arbeidersamfund — greide å omdanne sig til en sosialistisk forening i tilslutning til Det norske Arbeiderparti.³

Viktigere enn arbeidersamfundene var reisningen av den

¹ Femtiårsberetning for Snekker og Tømmermennenes Forening.

² Riksforsikringsanstaltens industristatistikk. Norges offisielle statistikk, VI, 125.

³ Ny Tid 19/3 1913. Jubileumsartikkel for Uttrøndelagens Arbeiderparti.

nye faglige og politiske arbeiderbevegelsen. Den var ennå i 90-årene vesentlig begrenset til gruve-bygdene, og den var eldst på Røros. Sommeren 1889 blev det dannet et «Røros Arbeider-samfund» hvor en del sosialister gjorde sig betydelig gjeldende; de fikk bl. a. Carl Jeppesen til å holde foredrag der. Samfundet blev imidlertid oppløst igjen alt i 1890. I 1892 blev så «Røros Arbeiderforening» stiftet med en formålsparagraf som *Rasmus Steinsvik* hadde foreslått: «på alle felter å hevde arbeidernes interesser.» Der blev lærer — senere stortingsmann — *Ole Jensen Guldal* formann, og han fikk foreningen til å melde sig inn i Arbeiderpartiet; det blev Arbeiderpartiets eldste avdeling i Søndre Trondhjems amt. Fra denne arbeiderforeningen kom så initiativet til å danne fagforeninger — både Hyttarbeidernes og Grubearbeidernes foreninger skriver sig fra begynnelsen av 90-årene. Det blev så — visstnok i 1893 — dannet et Fagforeningenes Forretningsutvalg med *Guldal* som formann; det spilte en lignende rolle som De Samvirkende i Trondheim og tok sig av både det faglige og politiske arbeidet.¹

Fra Røros spredte fagforeningsbevegelsen sig til gruvene i Alen og Holtålen. Alle fagforeningene ved bergverkene kom med i det fagforbundet som i 1895 var stiftet under navnet Det norske Vei- og Jernbanearbeiderforbund, som i 1896 blev om-døpt til Det norske Sten-, Jord- og Bergarbeiderforbund og i 1900 endelig fikk navnet Norsk Arbeidsmannsforbund. Det forbundet var kollektivt tilsluttet Det norske Arbeiderparti, og dets foreninger blev derfor ikke bare fagforeninger, men også partiforeninger; som agitasjons-sentrer for den nye arbeiderbevegelsen kom Arbeidsmannsforbundets avdelinger til å spille en stor rolle utover bygdene. Fra arbeiderbevegelsen i Trondheim og fra gruvearbeiderforeningene bredte kjennskapet til den moderne arbeiderbevegelsen sig, slik at enkelte arbeiderforeninger også utenom gruve-bygdene i slutten av 90-årene fikk en viss sosialistisk farve; det gjaldt f. eks. om Arbeiderlaget «Asbjørn» i Melhus som *Martin Tranmæl* fikk stiftet i 1899.²

Arbeiderbevegelsens vekst i omfang og i selvbevissthet var særlig sterk i slutten av 1890-årene. Det har sammenheng med konjunkturutviklingen i disse årene. Helt frem til 1895 var oppgangen meget svak og ujevn. Men da begynte «en eksempel-løs fremgang» på alle områder — særlig sterk for Trondheim, men betydelig også for landdistriktene. Den almindelige høikonjunkturen blev for Trondheims vedkommende forsterket

¹ Jubileumsartikkelen Røros Arbeiderparti 1889—2. juni—1914, i Ny Tid 30/5 1914.

² Ny Tid 13/9 1899, og 19/3 1913.

ved at de nye jernbanene, Rørosbanen og Meråkerbanen, trakk nye distrikter inn under Trondheims handels-område. Alle priser steg; handelsumsetningen økte; tollinntektene ved Trondheims tollsted blev nesten fordoblet i femåret.¹ Etter Riksforsikringsanstaltens industristatistikk var det i 1897 i Trondheim 309 forsikringspliktige bedrifter med i alt 2 984 arbeidere; i 1900 var det steget til 357 bedrifter med 3 985 arbeidere. Det var altså en økning med 1 000 arbeidere på bare tre år. Noen tilsvarende økning i arbeidertallet på bygdene var det ikke. Tallet på bedrifter økte der i de samme årene fra 230 til 265, men arbeidertallet stod stille: 2 621 i 1897 og 2 614 i 1900.² Men den voldsomme stigningen i Trondheim har naturligvis optatt mange bygdefolk, så noen nevneverdig arbeidsløshet har sikkert ikke forekommet i disse årene. Høikonjunkturen har gitt arbeiderne en tryggere stilling på arbeidsplassene, arbeidsløsheten har ikke vært skremmende. Slike tider har gitt gode vilkår for reisingen av moderne arbeider-organisasjoner og har naturlig styrket arbeidernes selvtillit.

Fra skjærtorsdagsbeslutningen til 1905.

Høikonjunkturen i slutten av 1890-årene brøt i Oslo sammen i 1899. Men den krisen var vesentlig begrenset til hovedstaden. I Trøndelag fortsatte opgangen helt ut århundret — selv om det nok i Trondheim kom en stans i byggevirksomheten alt i 1899, bl. a. fordi byggingen blev dyrere da det blev innført murtvang for alle bygårder. De første fem årene av det nye århundret var imidlertid i Trøndelag som i resten av landet preget av en tydelig avslapping av konjunkturene, selv om det ikke var noen egentlig krise. Pengeverdien av Trondheims utenrikshandel var praktisk talt den samme i 1905 som i 1901.³ Tallet på årsverk utført i industrien i Søndre Trondhjems amt var i 1897 3 182, i 1900 var det 3 645 og i 1905 4 016; d.v.s. at fra 1897 til 1900 steg det med 14,6 %, mens det fra 1900 til 1905 bare steg med 10,1 %. Og lønningene som hadde steget betydelig fra 1897 til 1900, blev stående nesten stille. I 1897 var

¹ Amtmannens femårsberetning 1896—1900.

² Riksforsikringsanstaltens industristatistikk for 1895—99 og for 1900. Det første år med pålitelige tall er 1897. Denne statistikken er mer pålitelig enn den eldre fabrikkstatistikken. Den omfatter imidlertid langt flere bedrifter og kan ikke direkte sammenlignes med denne.

³ Børskomiteens beretning, trykt i amtmannens femårsberetning 1901—05.

gjennomsnittslønnen pr. årsverk 692 kr., i 1900 var den 826 og i 1905 852 kr.; på de første tre årene var det en stigning på 19,4 %, på de neste fem var det bare 3,1 %.¹ Den almindelige konjunkturavslappingen blev ytterligere fremhevet ved at årene 1901 og særlig 1902 var meget dårlige år for jordbruket. Denne økonomiske situasjonen avspeiler sig også i utvandringstallene som var adskillig høiere enn i det forrige fem-året; toppen blev nådd i 1903 da det bare fra amtets landdistrikter utvandret 1091 mennesker.²

Den økonomiske stagnasjonen stilte tydelig nok arbeiderbevegelsen — og særlig fagbevegelsen — i en vanskelig stilling både i Trøndelag og i resten av landet. Det var praktisk talt uråd for fagforeningene å presse lønningene opover. Arbeiderne måtte tvert imot gjentagne ganger ut i harde konflikter for å forsvare sine lønninger og sin foreningsrett. Stort sett var det arbeidsgiverne som var på offensiven; i arbeidskonflikter stod de sterkt både fordi lave priser og adskillig arbeidsløshet i og for sig var kraftige argumenter for lønnsnedslag, og fordi de i året 1900 dannet sin mektige landsorganisasjon, «Norsk Arbeidsgiverforening». Men ved århundredskiftet var likevel arbeiderbevegelsen blitt så sterk at den ikke lenger kunde knekkes av et konjunkturomslag, dens vekst kunde ikke engang stanses. Også årene fra 1900 til 1905 var en vekst-tid for arbeiderbevegelsen. På det faglige området førte presset fra arbeidsgiverne til at arbeiderne sluttet sig fastere sammen. Fagforbundene blev styrket, og Arbeidernes faglige Landsorganisasjon, som var stiftet i 1899, kom omkring 1905 så langt at den samlet det helt overveiende antall av landets organiserte arbeidere. På det politiske området var likevel veksten langt kraftigere. I 1900 hadde arbeiderne bare svakt og famlende begynt å gjøre sig gjeldende i landets politiske liv; i 1905 var arbeiderbevegelsen blitt en makt man måtte regne med i mange kommunestyre, den hadde fått sine første representanter i Stortinget; og fremfor alt: den var vokset betydelig i klarhet over sine egne politiske opgaver.

I Trondheim hadde «skjærtorsdagsbeslutningen» lagt grunnlaget for at De Samvirkende skulde optre som selvstendig politisk parti. Arbeidernes selvstendighetserklæring førte til en bitter feide mellom Venstres og De Samvirkendes tilhengere utover våren. Venstres hovedstyre avviste fullstendig det samarbeidstilbudet som «skjærtorsdagsbeslutningen» inne-

¹ Riksforsikringsanstaltens industristatistikk for 1915. Norges off. Statistikk, VI, 125. Statistikken gjelder de «egentlige» industrigrupper: fabrikkindustri, bergverksdrift og stenindustri.

² Amtmannens femårsberetning 1901—05.

holdt; det vilde ikke anerkjenne at De Samvirkende var noe virkelig selvstendig parti, fordi de ikke hadde noe eget program; derfor, erklærte Hovedstyret, kunde Venstre ikke gå med på noe samarbeid, Venstres representasjon måtte fremdeles avgjøres av Venstres organisasjon alene. Mellom Venstreorganet «Dagsposten» og «Ny Tid» var det livlig strid om saken. I mai støtte partene sammen på flere offentlige diskusjonsmøter, hvor redaktør Håkon Løken førte ordet for Venstres hovedstyre og Hagerup Lyngvær og Angell Olsen forsvarte De Samvirkendes stilling. Striden var meget bitter, og ofte mer personlig enn saklig. Enda De Samvirkende stod på det standpunkt at de ønsket samarbeid med Venstre, kom Angell Olsen i «Ny Tid» mer og mer til å se Venstre som et «overklasseparti» som ikke var svært mye forskjellig fra Høire. Denne dypere motsetningen til Venstre førte også til det positive resultat at «Ny Tid» etterhånden bragte flere meldinger om sosialistene og sosialismen både i Norge og i utlandet, og den prøvde å greie ut hvad sosialistene egentlig vilde.

Tross striden med Venstre, blev likevel De Samvirkende stående på det standpunkt at de ved stortingsvalget om høsten vilde hjelpe til at Venstre skulde beholde sitt flertall i Trondheim. Da Hovedstyret avviste det første samarbeidstilbudet, fant De Samvirkende en annen fremgangsmåte: de stilte op sin egen valgmannsliste, men de fleste navn på listen var tatt fra «Storvenstres» liste og så var det bare puttet inn noen forholdsvis få av De Samvirkendes egne folk.¹ Med denne «lurelisten» som den blev kalt, skulde da De Samvirkende opnå å kunne optre som eget parti uten å svekke Venstres chanser. Det valgopropet som De Samvirkendes «manntalls- og agitasjonskomité» sendte ut, understreket meget sterkt at det ikke var meningen å bekjempe Venstre; tvert imot gikk arbeiderne til valg på Venstres program, men det var nødvendig å sikre en skikkelig arbeider-representasjon for å drive frem det «sosialøkonomiske reformarbeid» som «Storvenstre» hadde tilsidesatt. De Samvirkende regnet sig som «den demokratiske fraksjon innen Venstre» — de vilde overfor «Storvenstre» sørge for at *hele* Venstres program blev respektert, ikke bare de postene som passet partiets overklasse-ledelse.²

«Lureliste-taktikken» var utvilsomt et tilbaketog fra «skjærtorsdagsbeslutningen» som hadde erklært at De Samvirkende var et selvstendig parti, og slett ingen «fraksjon innen Venstre». Det var Hagerup Lyngvær som drev denne taktikken igjennom — tross all sin opposisjon mot Venstres ledelse, var han frem-

¹ Ny Tid 1/9 1900.

² Ny Tid 1/9 1900.

deles først og fremst venstremann. De erklærte sosialdemokratene innenfor De Samvirkende stilte sig imot Hagerup Lyngværs linje. Socialdemokratisk Forening hadde kort etter «skjærtorsdagsbeslutningen» vedtatt en uttalelse imot tilbudet om samarbeid med Venstre.¹ Og Angell Olsen gikk sammen med sosialdemokratene imot «lureliste-taktikken» — i De Samvirkendes politiske råd stilte han forslag om å gå til valg med virkelig selvstendig liste, men fikk bare sin egen og to andre stemmer.² Resultatet av Hagerup Lyngværs taktikk svarte åpenbart ikke til forventningene. Venstre beholdt sitt flertall i byen med 2268 stemmer mot Høires 2029; De Samvirkendes liste samlet 362 stemmer og fikk ingen innflytelse på valget av stortingsmenn. Da Venstre etter valgmannsvalget skulde kåre en arbeiderrepresentant, blev først snekker *I. Aalberg* nominert, men han hørte til De Samvirkende og erklærte selv at han hadde stemt på «lurelisten»; Venstres hovedstyre anerkjente derfor ikke nominasjonen og fikk isteden valgt avholdsagitatoren *Peder Svendsen* som arbeiderrepresentant til Stortinget.³

Dette resultatet gjorde åpenbart «lureliste-taktikken» svært upopulær blandt arbeiderne, og «*Ny Tid*» omtalte den alltid senere med forakt. Stortingsvalget i 1900 var iallfall siste gang at De Samvirkende optrådte som «fraksjon innen Venstre».

Da «lureliste-taktikken» var mislykket, nærmet De Samvirkende sig meget raskt til Det norske Arbeiderparti. Venstre blev angrepet fordi det hadde ansvaret for tollpålegg som fordyret nødvendighetsvarer, for jaktloven som var en beskyttelse av viltet mot de eiendomsløse, for løsgjengerloven, fattigloven og innvandringsloven.⁴ De forenede Arbeidersamfund som i denne tiden gjorde forsøk på å optre som eget politisk parti, blev kritisert fordi de ennå altfor mye fulgte Venstre.⁵ Arbeiderpartiet var da den eneste organisasjonen som De Samvirkende kunde samarbeide med. De Samvirkende og «*Ny Tid*» fikk utover våren og sommeren 1901 et stadig tydeligere preg av å være Arbeiderpartiets organer. Om sommeren arrangerte De Samvirkende et stevne med taler av *Hjalmar Branting* og *Christian Holtermann Knudsen*. Det kom da som en helt naturlig ting at De Samvirkende 10. juli vedtok å melde organisasjonen inn i Det norske Arbeiderparti. Det var de fire foreningene innenfor organisasjonen som allerede var tilsluttet partiet,

¹ *Ny Tid* 21/4 1900.

² *Ny Tid* 26/9 1901.

³ *Ny Tid* 8/9, 12/9 og 22/9 1900.

⁴ *Ny Tid* 14/2 1901.

⁵ *Ny Tid* 19/2 1901.

Bakervennenes og Formernes foreninger, Arbeidsmannsforbundets Trondheimsavdeling og Socialdemokratisk Forening, som satte frem forslaget.¹ Men det ser ikke ut til at det blev reist noen alvorlig motstand mot innmeldingen, som blev vedtatt med «stor majoritet».²

Ved kommunevalget i 1901 var det helt selvfølgelig at De Samvirkende måtte optræ som fullt selvstendig parti. I bystyret satt det jo allerede fra valget i 1898 to arbeider-representanter — de hadde riktignok åpenbart overhodet ikke vært i stand til å hevde sig der. Hagerup Lyngvær vilde imidlertid ikke lenger følge De Samvirkende — i samarbeid med Venstres stortingsmann, Peder Svendsen gjorde han enda engang, siste gang, et forsøk på å stifte en arbeiderorganisasjon som samtidig skulde støtte Venstre og drive Venstre-ledelsen til for alvor å gjennomføre arbeiderkravene. I denne organisasjonen, «Demokratisk Forening», blev også enkelte av De Samvirkendes medlemmer med, men noen nevneverdig betydning fikk den ikke.³ Uhemmet av denne splittelsen tok De Samvirkende op sin egen valg-agitasjon. I valgprogrammet stod kravet om bygging av kommunale arbeiderboliger først; det var et gammelt krav fra arbeiderne som Venstre hadde hatt på sitt program, men ikke hadde kommet sig til å løse. I agitasjonen i 1901 var det et krav som blev skjøvet i første rekke av De Samvirkende. Videre kom programpunkter om 8 timersdag og fast ansettelse for kommunens arbeidere, og kommunalt arbeid til hjelp mot arbeidsløsheten om vinteren. Sykepleien burde overtas av kommunen og betales gjennom beskatningen. På skolevesenets område gikk programmet ut på fri og felles skole for alle barn, med fritt skolemateriell og skolebespisning. Arbeiderne krevde større representasjon i kommunens institusjoner, særlig i ligningskommisjon, fabrikktilsyn og skolestyre. Kommunen burde overta på egen hånd renovasjonsvesenet, og gate- og skorstensfeiling. Og endelig burde en innskrenke tallet på skjenkerettigheter og føre skarpere kontroll med dem som var.⁴

For dette programmet blev det drevet en ganske betydelig agitasjon både i «Ny Tid» og på møter. Utenom programsakene dreiet agitasjonen sig i første rekke om «overklassepartienes» sløseri med kommunens penger til formål som var helt unyttige for arbeiderne — til fester, representasjon o. l. Resultatet av valget blev at De Samvirkende fikk 11,5 % av stemmene — 628 av 5470; og i bystyret kom det inn 8 mann — mot 60 av alle de

¹ Ny Tid 2/7 1901.

² Ny Tid 11/7 1901.

³ Ny Tid 26/9 og 3/10 1901.

⁴ Ny Tid 12/11 1901.

andre partiene tilsammen.¹ Sammenlignet med kommunevalget i 1898 da De Samvirkende fikk 82 stemmer og to representanter, var fremgangen imponerende; og selv i sammenligning med de 362 stemmer for «lurelisten» i 1900 var det en fremgang som måtte virke opmuntrende — og som også vakte stor tilfredshet.

De nye sosialdemokratiske bystyre-medlemmene fikk meget snart en oppgave som lå helt i flukt med valgprogrammet. Om vinteren 1901 til 02 var det ganske stor arbeidsløshet i byen, og det blev satt i gang en betydelig agitasjon for at kommunen skulde tre til med ekstraordinært arbeid. De Samvirkende reiste kravet på flere massemøter, og arbeider-representantene tok det op i bystyret. Det førte til at bystyret virkelig bevilget 2000 kr. Men arbeiderne krevde både større bevilgning og at kommunen skulde utføre alt arbeidet selv, uten entreprenører, så en kunde være sikker på at det virkelig blev tatt hensyn til de arbeidsløse.² Også de følgende vintrene var det betydelig arbeidsløshet, og kommunen satte da også i gang noe ekstraordinært arbeid,³ men De Samvirkende brukte ikke da situasjonen til en slik agitasjon som i 1902.

Parallelt med veksten i velgertall og politisk innflytelse fulgte også en rent organisasjonsmessig vekst. Mens De Samvirkende i 1900 hadde bestått av 14 tilsluttede foreninger, var det i 1902 øket til 16 foreninger med tilsammen ca. 700 medlemmer. Foruten et par fagforeninger var det innmeldt et sosialdemokratisk ungdomslag,⁴ — det var stiftet i februar 1902 med 57 medlemmer og med *Anton Kalvaa* som formann.⁵ Arbeiderbevegelsen hadde imidlertid også innflytelse utenom De Samvirkendes foreninger; det fremgår av at man i 1. mai-toget kunde samle 20 foreninger. Listen over foreninger i 1. mai-toget viser ellers at tyngdepunktet i bevegelsen nå hadde flyttet sig avgjort over fra håndverks-arbeiderne til de egentlige industriarbeiderne og de ufaglærte arbeidere; de kom gjennom Arbeidsmannsforbundets avdeling, gjennom By- og havnearbeidernes og Pakkhusarbeidernes foreninger, gjennom Platearbeidernes og de Elektriske montørers fagforeninger og gjennom Jernbaneverkstedets Arbeiderforening, — det var alt sammen foreninger som var stiftet i slutten av 90-årene eller i begynnelsen av 1900-årene.⁶ I det følgende året var veksten enda

¹ Ny Tid 26/11 1901 og Norges offisielle Statistikk over kommunevalgene 1907.

² Ny Tid 14/1, 16/1, 30/1 og 4/2 1902.

³ Amtmannens femårsberetning 1901—05.

⁴ Beretning fra De Samvirkende, trykt i D.N.A.s beretning for tiden 1/7 1901 til 30/6 1902.

⁵ Ny Tid 8/2, og 15/2.

⁶ Ny Tid 3/5 1902.

større, så organisasjonen i 1903 kunde melde om 21 tilsluttede foreninger med et samlet medlemstall på ca. 900.¹ Organisasjonens økede styrke gjorde det også mulig å utvide avisen; «Ny Tid» som fra først av utkom to ganger i uken, kom fra nyttår 1901 tre ganger, og fra 30. juni 1902 blev den dagblad. De Samvirkende som i 1899 hadde måttet selge sin gård, var alt om høsten 1900 i stand til å kjøpe en ny² — og denne gangen greide de å beholde den.

I de første årene av det nye århundret bredte arbeiderbevegelsen sig også i større utstrekning utover bygdene. Arbeiderne ved Ranheim cellulosefabrikk og ved Strandheim bruk på Orkdalsøra dannet sine fagforeninger i tilslutning til Arbeidsmannsforbundet og dermed til Det norske Arbeiderparti.³ Og flere andre arbeiderforeninger sluttet sig enten til partiet eller stilte sig iallfall sympatisk til det. Tanken dukket derfor op om å danne en amtsorganisasjon som kunde lede agitasjonen og samordne partiforeningenes arbeid i amtet. Saken blev først reist sommeren 1902 i en artikkel av Alfred Bruaas⁴ — som for lenge siden var gjenoptatt i De Samvirkende etter eksklusjonen og nå satt som sekretær i det politiske råd. Martin Tranmæl fikk så sin forening — arbeiderlaget «Asbjørn» i Melhus — til å stille sig som innbyder til et amtsarbeidermøte. Etter et par forberedende møter blev «Uttrøndelagens Arbeiderparti» konstituert i påsken 1903.⁵ Tranmæl, som hadde drevet hele det forberedende arbeidet, blev valgt til formann — en stilling han beholdt mesteparten av tiden frem til 1918. På stiftelsesmøtet var det 13 foreninger som meldte sin tilslutning — av dem var det en seks-åtte fagforeninger, alle i tilslutning til Arbeidsmannsforbundet. Helt fra begynnelsen hadde organisasjonen sin hovedstyrke i Gauldalen; der lå de fleste fagforeningene, der hadde Arbeiderpartiets idéer fått inngang også i andre arbeiderforeninger, og der fikk partiet alltid sin sikreste tilslutning både ved valg og ved andre anledninger.

På det faglige området var disse årene i Trondheim temmelig fredelige — det var en nokså langvarig salmakerstreik sommeren 1901, og en streik ved Trondhjems mekaniske Verksted høsten 1902,⁶ ellers ingen konflikter av nevneverdig betydning. Men i amtet foregikk et par voldsomme, bitre konflikter. Først var det gruvearbeiderne på Røros som kom ut i en stor-

¹ Beretning fra Trondhjems Arbeiderparti, trykt i D.N.A.s beretning 1/7 1902 — 20/5 1903.

² Ny Tid 1/9 1900.

³ Ny Tid 26/3 1901 og 4/7 1902.

⁴ Ny Tid 15/7 1902.

⁵ Ny Tid 2/3 og 11/4 1903.

⁶ Ny Tid 30/5 og 18/7 1901 og 6/11 1902.

kamp. Sommeren 1900 var det et par ukers streik som endte med en liten seier for arbeiderne, de opnådde noen små lønnsforbedringer, og de fikk for første gang slått fast et viktig prinsipp: garantert minstelønn ved akkordarbeid. Denne tariffen av 1900 kunde imidlertid sies op når som helst med tre måneders varsel. Og Verkets direksjon nyttet denne anledningen og sa den op allerede i desember 1900; direksjonens krav gikk da ut på 10 % nedslag i alle faste lønninger og time-lønninger og 20 % på akkordsatsene. Arbeiderne svarte med motkrav om lønnstillegg, og resultatet blev den andre Rørosstreiken, som varte i nesten ni måneder, fra slutten av mars til midten av desember. Streiken omfattet 5—600 mann og var vel den største arbeidskonflikten som noengang hadde vært i Norge. Verket fikk støtte fra den nydannede Arbeidsgiverforeningen, og arbeiderne på sin side fikk støtte både fra Arbeidsmannsforbundet, Landsorganisasjonen og fra fagorganisasjonen i Danmark og Sverige. Forbundet utlignet ekstrakontingent på alle sine medlemmer, det blev samlet inn penger i alle arbeiderorganisasjoner o.s.v. Likevel blev understøttelsen temmelig knapp. Men verre var det at Verket greide å samle ganske mange streikebrytere — de kom ikke minst fra de svenske grensebygdene. Hele kampen endte med et kompromiss: 5 % lønnsnedslag. For arbeiderne var det imidlertid et viktig resultat at organisasjonen hadde vist sig å tåle en slik påkjenning — fagbevegelsen var ikke svekket.¹

Adskillig dårligere blev resultatet av den neste storkampen i amtet — hos Thams & Co. på Strandheim Bruk på Orkdalsøra. Bortsett fra bergverkene var dette den største bedriften i amtet utenom Trondheim. Der arbeidet normalt 2—300 mann, og konsul Thams hersket fullstendig eneveldig på Orkdalsøra. Der var ingen annen bedrift av noen betydning, og Thams eide foruten bedriften også både jord og hus i stor utstrekning. I april 1902 hadde imidlertid arbeiderne stiftet fagforening, og alt samme sommeren hadde det vært en liten konflikt som hadde endt med at noen av arbeiderne fikk et lønnstillegg. Om vinteren stod imidlertid bedriften i noen måneder av hensyn til en stor reparasjon. Da driften skulde begynne igjen over nyttår, gjorde fagforeningen et forsøk på å få opprettet tariff. Thams svarte med å erklære at ingen skulde få begynne i arbeidet igjen før de viste skriftlig bevis for at de var utmeldt av foreningen. Det blev til et par måneders lockout. Arbeiderne fikk støtte av Arbeidsmannsforbundet og Landsorganisasjonen, men de stod likevel svakt fordi Thams var så

¹ Rich. Hansen: Norsk Arbeidsmandsforbund 1895—1920, s. 16 ff. og G. Ousland: Fagorganisasjonen i Norge, bind 1, s. 152 ff.

enerådende på Orkdalsøra — ikke bare var det uråd å få arbeid noe annet sted, men Thams kunde i mange tilfelle også legge press på arbeiderne ved å tvinge dem ut av de hus de bodde i. Det avgjørende blev imidlertid at det lyktes å hverve så mange streikebrytere at bedriften fikk noenlunde full arbeidsstyrke; Thams averterte i avisene etter folk, «Fagforeningsmedlemmer antas ikke», og han sendte streikebryterhververe rundt i landet helt sør i Østfold. Resultatet blev et fullstendig nederlag for arbeiderne. Da lockouten blev hevet i begynnelsen av mars, måtte arbeiderne gå med på å oppløse fagforeningen sin og love ikke å stifte noen ny forening på minst ett år; Thams gjorde bare den rent formelle innrømmelsen at han tillot arbeiderne å bli stående som individuelle medlemmer i Arbeidsmannsforbundet. Streikebryterne fikk dessuten fortsette i arbeidet, så bedriftens gamle arbeidere blev bare tatt inn igjen i temmelig liten utstrekning.¹ Nederlaget var så voldsomt at organisasjonsviljen var drept for lange tider på Orkdalsøra. Etter tre år lyktes det riktignok å få i stand et lite arbeiderungdomslag der,² men først i 1912 blev det igjen stiftet en fagforening, og i 1913 blev den første tariffen opprettet ved «Thamshavn Bruk».³

I anledning av disse begivenhetene på Orkdalsøra drev arbeiderbevegelsen i Trøndelag stor agitasjon for at Stortinget snarest mulig måtte vedta det forslag til arbeidstvistlov som Regjeringen allerede hadde fremsatt. Dette lovforslaget inneholdt bl. a. en viss beskyttelse for arbeidernes foreningsrett — det var et gammelt krav fra fagbevegelsens side at man måtte få en slik lov. Alt før konflikten på Orkdalsøra var avsluttet, vedtok det første amtsarbeidermøte i Utrøndelag en henstilling til Stortinget om å få denne loven, og kravet blev tatt op av flere foreninger og var et hovedmotiv ved årets 1. mai-demonstrasjoner. På Landsorganisasjonens kongress blev det understreket: formannen i Arbeidsmannsforbundet *Olav Strøm*, erklærte der at «arbeiderne på Orkdalsøra var martyrer for at vårt liberale Storting ikke har gitt oss en fagforeninglov.»⁴ Og enda under stortings-valgkampen om høsten stod denne saken i forgrunnen. Da Odelstinget behandlet fagforeningsloven i april og mai, var også Thamshavn-konflikten den konflikten som særlig blev fremhevet som vidnesbyrd om at det var nødvendig å få vedtatt loven; under debatten blev konsul

¹ Ny Tid januar—mars 1903 og Rich. Hansen: Norsk Arbeidsmandsforbund, s. 22.

² Ny Tid 27/3 1906.

³ Ny Tid 6/6 1913.

⁴ Arbeidernes faglige Landsorganisasjons kongressprotokoll, 1903.

Thams utsatt for ganske skarp kritikk fra flere av talerne, uten at det fra den andre siden blev gjort noe forsøk på å forsvare ham.¹ Ved stortingsbehandlingen av loven gikk det imidlertid slik at professor *Hagerup* fremsatte et tilleggsforslag som koblet beskyttelsen av fagforeningene sammen med et forslag om beskyttelse av streikebrytere; dette «tukthuslovsforslaget» vakte så voldsom protest fra fagorganisasjonens side at Stortinget til slutt ikke vedtok noe som helst om saken.

Ved stortingsvalgene om høsten 1903 optrådte Arbeiderpartiet for første gang som selvstendig parti ikke bare i Trondheim, men over hele amtet. Selvsagt var partiet imidlertid fremdeles sterkest i byen. Der var partiet noe omorganisert om våren. De Samvirkende vedtok på sin generalforsamling å skifte navn til «Trondhjems Arbeiderparti»; samtidig opgav organisasjonen — etter henstilling fra Arbeidernes faglige Landsorganisasjon — å befatte sig med faglige spørsmål; fagforbundene var blitt sterke nok til å greie dem selv. Den gamle delingen av organisasjonens ledelse mellom et «forretningsutvalg» og et «politisk råd» blev det dermed slutt på; «Trondhjems Arbeiderparti» var utelukkende en politisk organisasjon, og fikk derfor bare ett styre.²

På sitt landsmøte sommeren 1903 fastslo Arbeiderpartiet den taktikk som skulde følges ved stortingsvalgene: Partiet måtte bare gå til valg på sitt eget program, men det vilde likevel ikke motsette sig valgsamarbeid med Venstre hvis dette blev tilbudt, og hvis partiet blev sikret representasjon i forhold til sitt stemmetall. Trondheim var et av de meget få steder hvor det virkelig kom i stand samarbeid på dette grunnlaget; Venstre og Arbeiderpartiet brukte hver sine offisielle partilister, men det var de samme navnene som stod på begge — et flertall av Venstre-valgmenn og et mindretall av Arbeiderpartiets folk.³ Under valgkampen splittet imidlertid Venstre sig — de «liberale» omkring sitt hovedorgan «Dagsposten» anbefalte høirevalg; Arbeiderpartiets samarbeid blev dermed begrenset til den radikale delen av Venstre omkring Håkon Løken som året i forveien hadde grunnlagt bladet «Nidaros». Valgkampen blev meget skarp. Arbeiderpartiet drev kravet om lov-vern for foreningsretten i forgrunnen. Men striden blev særlig preget av Bjørnstjerne Bjørnsons innlegg — han deltok med foredrag for «Dagspost-Venstre» og anbefalte høirevalg. Fra Arbeiderpartiets side var det særlig *Anders Buen* som førte den muntlige agitasjonen, — han var på et par måneders agita-

¹ Stortingstidende, Forhandlinger i Odelstinget 1902—03, s. 1048 ff.

² Ny Tid 11/3 1903.

³ Ny Tid 2/7, 9/7, 14/7 og 18/8 1903.

sjonsturné i Trøndelag som sentralstyrets utsending.¹ Resultatet av valget blev mye bedre enn Arbeiderpartiet hadde ventet. Før valget hadde «Ny Tid» håpet på at stemmetallet skulde bli tre ganger så stort som i 1900 — det skulde gi snaue 1100 stemmer. Og valgavtalen med Venstre hadde gått ut fra den forutsetning at Venstre skulde få omkring dobbelt så mange stemmer som Arbeiderpartiet. I virkeligheten fikk Arbeiderpartiet 1454 stemmer, mot bare 1110 for Venstre — Høire fikk et snaut flertall med 2685 stemmer. Venstre var voldsomt redusert, bl. a. på grunn av splittelsen, og Arbeiderpartiet var rykket frem som byens neststørste parti. Trondheim var ved dette valget den byen utenom Nord-Norge hvor Arbeiderpartiet hadde det største stemmetall — 27,7 %, mot 27 % i Oslo.²

I amtet utenom Trondheim kunde ikke partiet gjøre sig gjeldende med så stor styrke. I Ålen og i Malvik var det alt ved kommunevalget 1901, valgt en del representanter av Arbeiderpartiet, men det var på grunnlag av helt lokale lister.³ Ellers i amtet var det i 1903 første gang at Arbeiderpartiet gjorde forsøk på å optre som eget parti ved noe valg. I bygdene blev det heller ikke sluttet noen overenskomst med Venstre, så Arbeiderpartiet måtte føre valgkampen helt på egen hånd. Martin Tranmæl gjorde det organisasjonsmessige arbeidet, og Anders Buen gikk i brodden med selve agitasjonen. I mange bygder var det under denne valgkampen at Arbeiderpartiets idéer for første gang blev fremholdt. Resultatet — 737 stemmer for Arbeiderpartiet⁴ — var under disse forhold ingen dårlig begynnelse og vakte visst stort sett tilfredshet i partiet.

Arbeiderpartiets store fremgang ved stortingsvalget — og særlig valget av de første sosialdemokratiske stortingsmennene fra Nord-Norge — vakte en veldig begeistring i hele partiet. Man talte og skrev om at partiet nå var blitt «et praktisk politisk folkeparti», som stod ved begynnelsen til å vinne flertallet i Stortinget. «Ny Tid» blev grepet av den samme optimismen og skrev at Arbeiderpartiet skulde vinne flertallet i Trondheims bystyre — om ikke i 1904, så iallfall i 1907.⁵ Redaksjonssekretæren, K. O. Thornæs skrev, mens han en kort tid var ansvars-havende redaktør, en artikkel hvor han advarte mot følgene av den «massetilslutning» som han ventet partiet vilde få — partifellene måtte være på vakt mot lykkejegere og forlorne

¹ Ny Tid juli—august 1903 og Anders Buen: Erindringer, s. 66 ff.

² Ny Tid 3/9 1903 og D. N. A.s beretning for tiden 20/5 1903 til 15/5 1904.

³ Ny Tid 24/10 1901.

⁴ D.N.A.s beretning 1903.

⁵ Ny Tid 4/9 1903.

eksistenser som nå vilde søke til Arbeiderpartiet, lokket av dets store fremgang.¹

Like etter valget skiftet «Ny Tid» redaktør. I. Angell Olsen, som hadde vært redaktør helt siden 1899, søkte avskjed og fra-trådte 8. september. Et par uker var K. O. Thornæs ansvarshavende og eneste mann i redaksjonen. På generalforsamling i Trondhjems Arbeiderparti blev så Anders Buen valgt til ny redaktør; alt et par måneder tidligere hadde partistyret foreslått ham som redaktør, men dengang var det forkastet, og først etter at Angell Olsens avskjed var et faktum, blev han valgt.² Anders Buen hadde vært redaktør av «Social-Demokraten» fra 1900 til sommeren 1903. På partilandsmøtet 1903 var det imidlertid et oppgjør mellom partiets gamle ledelse med Chr. H. Knudsen i spissen og en gruppe av yngre folk som ønsket en mer opportunistisk politikk for i større utstrekning å vinne massetilslutning til partiet. Anders Buen hadde som redaktør helt ut solidarisert sig med partiformannen, Holtermann Knudsen. Da så Knudsen blev kastet og erstattet av *Christopher Hornsrud*, nektet Buen å fortsette i redaksjonen — hans etterfølger blev *Olav Kringen*. Knudsen, Buen og Carl Jeppesen kom deretter en tid til å stå sammen i opposisjonen mot det «nye system» i partiledelsen.

I Trøndelag hadde man ikke tidligere merket stort til den indre debatten i arbeiderbevegelsen — hverken til debatten om Det norske Arbeiderpartis fremgangslinjer, eller til den bredere diskusjonen i hele den internasjonale arbeiderbevegelsen om «ministersosialismen», «revisjonismen» o.s.v. Om Millerand og ministersosialismen hadde «Ny Tid» våren 1902 en leder som prøvde å gi en orientering om striden i det franske sosialistpartiet; bladet tok da klart parti for Millerand som hadde bak sig «tre års ærefull og reformivrig ministervirksomhet.»³ Men alt i februar 1903 gjengav «Ny Tid» etter det tyske sosialdemokratiske hovedorganet «Vorwärts» et angrep på Millerand som hadde stemt for «mordpatriotismen» og som hadde «mot til å vise en konsekvent fornektelse av sosialismen.»⁴ Noen prinsipiell diskusjon av ministersosialismen har det imidlertid ikke vært tale om. Større interesse var det selvsagt for de taktiske og prinsipielle spørsmålene som knyttet sig til Det norske Arbeiderpartis politikk.

Sommeren 1902 skrev K. O. Thornæs en artikkel i anledning av de sosialistiske ungdomslagenes sommerstevne i Lar-

¹ Ny Tid 11/9 1903.

² Ny Tid 7/7 og 11/9 1903.

³ Ny Tid 27/5 1902.

⁴ Ny Tid 5/2 1903.

vik; det var vedtatt en resolusjon som erklærte at den sosialdemokratiske ungdommen med begeistring vilde være med å forsvare fedrelandet; Thornæs mente at dette «vidnet om slapphet, eller mangel på forståelse av prinsippene» — den sosialdemokratiske ungdom burde ikke være med på «å konkurrere om 'fedrelandssinnets' fete fraser.»¹ Det var imidlertid først debatten om Arbeiderpartiets taktikk overfor Venstre som vakte noen større interesse i Trondheim — det var jo et praktisk, aktuelt spørsmål like mye i Trondheim som noe annet sted i landet. Til partiets landsmøte sommeren 1902 — som blev holdt i Trondheim — la Trøndernes samvirkende fag- og arbeiderforeninger frem et eget forslag i denne saken. Trønderne, med Angell Olsen som ordfører, ønsket ikke å hindre at der overhodet kunde sluttet valgavtaler med Venstre, men de vilde sikre at Arbeiderpartiet i så fall skulde få en forholdsmessig representasjon, og de vilde sørge for en såvidt mulig enhetlig politikk for partiet over hele landet. Dette standpunktet seiret også da landsmøtet vedtok, at allianser bare måtte sluttet på betingelse av forholdsmessig representasjon og under forbehold av sentralstyrets godkjennelse.

Etter stortingsvalget 1903 blusset debatten om partiets taktikk op igjen. K. O. Thornæs var den første til å ta den op; han skrev sin første leder om spørsmålet allerede to dager etter at Angell Olsen var fratrudd som redaktør. Han rettet et angrep mot sentralstyret og mot «Social-Demokraten» for den taktikk de hadde fulgt under valgkampen. Hovedorganet hadde bragt artikler som anbefalte valg av venstremannen *Horst* fra Nordlandsbyene, enda sosialdemokratene der hadde stilt op sin egen kandidat — som også virkelig blev valgt. Men det verste var valget i Larvik — der hadde sentralstyret gjort hvad det kunde for å få venstre-statsråden *Årstad* gjenvalgt; det var, mente Thornæs, et klart brudd på landsmøtets taktikk-vedtak. «'Social-Demokraten' sier at den 'toer sine hender'. Det kan den nok trenge for de er s'gu ikke for rene.» «Vil det 'nye system' i hovedorganet og partistyret fremdeles gå frem på en sådan måte, opnår det visselig innen ganske kort tid å kjøre vårt forhåpningsfulle parti i grøften.» Det var ingen mening i at Arbeiderpartiet skulde hjelpe Venstre til flertallet i Stortinget, for i sosialpolitikken var mange venstrefolk like reaksjonære som Høire.²

Til dette angrepet svarte parti-formannen, Chr. Hornsrud, i «Social-Demokraten» at partistyret umulig kunde være bundet av landsmøtets taktikk-vedtak når forutsetningene helt for-

¹ Ny Tid 29/7 1902.

² Ny Tid 10/9 1903.

andret sig. Og landsmøtet hadde ikke regnet med den situasjonen som sentralstyret mente å se foran Larvik-valget: Det kunde bli et storting hvor Venstre bare ved hjelp av sosialdemokratenes støtte kunde skaffe sig et snaut flertall; blev det resultatet, kunde regjeringen umulig foreslå reaksjonære lover, og hele Venstre og dets presse vilde bli nødt til å stille sig mer forståelsesfulle overfor sosialismen, de vilde bli nødt til å forsvare Arbeiderpartiet mot usanne angrep fra Høires side, de måtte gi objektive fremstillinger av hvad sosialisme er o.s.v.¹

Mot disse Hornsruuds opportunistiske beregninger hevdet Thornæs for det første at landsmøtets forutsetninger for sitt vedtak slett ikke var endret — det måtte absolutt ha regnet med den muligheten at Venstre kunde komme i mindretall. For det andre vilde det være uråd for Arbeiderpartiet å bygge noe som helst på et samarbeid med Venstre, fordi det blandt Venstres stortingsmenn vilde være mange som i sosiale spørsmål var reaksjonære og derfor ikke under noen omstendighet vilde være med på noe parlamentarisk samarbeid med Arbeiderpartiet. Og for det tredje vilde man ikke engang fra den radikale delen av Venstre få noe forsvar av sosialismen overfor angrep fra Høire, — det viste erfaringene fra Trondheim, hvor Håkon Løken i «Nidaros» ikke hadde ført noe slikt forsvar, til tross for at man under valget hadde samarbeid.²

Denne debatten om partiets taktikk — en slags norsk parallell til den internasjonale diskusjonen om ministersosialismen — blev delvis ført med meget skarpe ord. «Social-Demokraten» skrev at «Ny Tid» var overgitt «til umyndigheten og uansvarligheten». Thornæs kunde imidlertid svare at han i Trondheim bare hadde møtt tilslutning til sin kritikk mot parti-styret og hovedorganet, og han kunde i avisen gjengi to brev fra Anders Buen og Carl Jeppesen som begge uopfordret gav sin tilslutning til hans artikler og protesterte mot «Social-Demokratens» skjellsord.³ Da så Anders Buen overtok redaksjonen av «Ny Tid», hilste Thornæs ham velkommen ikke minst på det grunnlag at «de som ønsker å gjøre vår politikk om til en uselvstendighetens forvirring, vil i hr. Buen finne en motstander som nok skal holde dem stangen».⁴

Også under Buens redaksjon fortsatte «Ny Tid» en stund å være organ for opposisjonen mot parti-ledelsen. I mange tilfelle kom ellers striden til å bli ført på et nokså uklart grunnlag og om rene småsaker; foruten den saklige motsetningen

¹ Gjengitt etter Ny Tid 18/9 1903.

² Ny Tid 18/9 1903.

³ Ny Tid 18/9 1903.

⁴ Ny Tid 19/9 1903.

Ellisif Wessel på heksebålet. Olav Thommessen bruker blåsebelgen.
Hvepsen 24. januar 1914.

Tranmæl fordriver Buen fra Trondheim. (Fra oppgjøret om kommunetaktikken.)
Hvepsen 20. mai 1911.

Fra Albert Jensens foredragsreise.

Vikingen 25. april 1914.

Studentersamfundet som sirkus-varieté for misbruk av det frie ord. Tranmæl, Ellisif Wessel, formannen (Jac. S. Worm-Müller), Elias Tønnesen, Sven Hedin. Vikingen 7. februar 1914.

har det åpenbart vært et sterkt moment av personlig uvennskap — vel særlig mellom Anders Buen og «Social-Demokraten» redaktør, Olav Kringen. Utover våren 1904 var det forresten særlig Carl Jeppesen som i en rekke Oslo-brev til «Ny Tid» kritiserte hovedorganet og partiledelsen. «Social-Demokraten» blev kritisert fordi den bragte for mye stoff om den russisk-japanske krigen uten at det blev motveid av en tilstrekkelig kraftig antikrigspropaganda.¹ Det var uenighet om forholdet til De forenede norske Arbeidersamfund, og det var strid om ti—tyve år gamle begivenheter i Arbeiderpartiets historie.² Men først og fremst var det debatten om valgtaktikken og forholdet til Venstre som blev fortsatt. På partiets landsmøte i mai 1904 tok Holtermann Knudsen saken op og fremsatte et forslag som det avgående sentralstyre oppfattet som et mistillitsforslag; landsmøtets flertall forkastet forslaget og sluttet sig dermed til Chr. Hornsruuds og Olav Kringens holdning ved stortingsvalget i 1903. Anders Buen, som på landsmøtet hadde støttet Knudsen, fortsatte imidlertid også etterpå debatten, idet han fastholdt at «Social-Demokraten» under valgkampen hverken hadde vært i samsvar med det foregående landsmøtes vedtak eller med den «praktiske politikk» som man påberopte sig.³ «Social-Demokraten» mente at det var helt utilatelig for en parti-avis å fortsette denne debatten etter at den hadde fått sin avgjørelse på det siste landsmøtet: «en sådan fremgangsmåte (som Buens), en sådan knivstikkerpolitikk som dette burde sannelig nå få sitt rette navn.»⁴ Et partimøte i Trondheim gav imidlertid Buen sin tilslutning og protesterte mot at partiets hovedorgan snakket om «knivstikkerpolitikk», — man håpet at det aldri skulde lykkes å kvele kritikken i partiet.⁵ Med dette blev imidlertid denne debatten avsluttet.

Det virket som en avslutning at «Ny Tid» 8. juni for første gang bragte en artikkel av *Karl Kautsky* om striden i den internasjonale arbeiderbevegelsen; ifølge denne artikkelen dreiet striden sig om hvorvidt proletariatet burde alliere sig med visse grupper av middelklassen; og Kautsky sluttet med å uttale håpet om at striden ikke måtte føre til en sprengning av bevegelsen. Når debatten nå blev avsluttet, hang det vel også sammen med at Buen og Carl Jeppesen blev uenige; det dreiet sig om landsmøtets vedtak om i kommunepolitikken å arbeide for færrest mulige skjenkerettigheter og størst mulig beskatning av

¹ Ny Tid 19/3 1904.

² Ny Tid 19 og 26/2 1904.

³ Ny Tid 7/6 1904.

⁴ Social-Demokraten 9/6 1904.

⁵ Ny Tid 16/6 1904.

dem som bestod. Jeppesen mente at dette vedtaket var uholdbart, mens Buen hevdet at det var hensiktsløst å diskutere det — det var vedtatt av landsmøtet og da måtte det gjennomføres.¹ Etter det holdt Jeppesen op å skrive Oslo-korrespondanser til «Ny Tid». Avisen mistet dermed sitt preg av å være opposisjonsorgan.

Sommeren og høsten 1904 var det først og fremst kommunevalgene som samlet interessen. Både i Trondheim og i bygdene stod partiorganisasjonene sterkere enn før. Trondhjems Arbeiderparti kunde i sin årsberetning 1904 melde om ti nyinnmeldte foreninger — i alt var det 31 foreninger med ca. 1200 medlemmer. «Ny Tid» hadde også styrket sin stilling — oplaget var øket til 2800, og regnskapet viste for første gang et lite overskudd.² Og veksten fortsatte gjennom hele 1904 — i mars 1905 regnet partiet med 33 foreninger og ca. 1450 medlemmer.³ Utrøndelagens Arbeiderparti vokste også raskt — våren 1905 hadde det alt 754 medlemmer fordelt på 18 foreninger.⁴ Med denne større organisasjonsmessige styrke var det også mulig å føre valgkampen kraftigere enn før. Trondhjems Arbeiderparti åpnet valgkampen med et par møter i september og oktober og arrangerte så en samlet møtekampanje de siste 14 dagene før valget, — i alt regnet man med at det blev holdt 14 foredrag for tilsammen ca. 2000 tilhørere.⁵

Arbeiderpartiets landsmøte 1904 hadde stilt op et felles kommuneprogram som skulde gi retningslinjene for arbeidet i de enkelte kommuner. Trondhjems Arbeiderparti vedtok et valgprogram som i det vesentlige var i samsvar med landsmøtets vedtak. Kravet om en fri og felles skole for alle barn var det viktigste under denne valgkampen. Videre krevde man at kommunen skulde overta sykepleien; bedre forsorg for barn og gamle; bevilgninger til hjelp mot arbeidsløsheten; innskrenkning av tallet på skjenkerettigheter o.s.v. Et punkt som landsmøtet hadde tatt med om kommunale biblioteker og bad, var av en eller annen grunn ikke optatt av Trondhjems Arbeiderparti. Derimot oprettholdt man et punkt om kommunale arbeiderboliger som landsmøtet hadde sløffet. Når det gjaldt arbeidsforholdene ved kommunens foretak, krevde landsmøtet bare ganske kort «kontraktørvesenets avskaffelse»; i Trondheim blev dette supplert med programposter om «utvidelse av den kom-

¹ Ny Tid 9/7 1904.

² Beretning fra Trondhjems Arbeiderparti, trykt i D.N.A.s årsberetning 20/5 1903 til 15/5 1904.

³ Beretning i Ny Tid 7/3 1905.

⁴ Beretning fra Utrøndelagens arbeiderparti, i D.N.A.s beretning for 1905.

⁵ Beretning fra Trondhjems Arbeiderparti. Ny Tid 8/3 1905.

munale produktive bedrift» og om 8-timersdag, minstelønn, fast ansettelse og betryggende pensjonsordning for kommunens arbeidere.¹ Grunnen til at man tok op i programmet så utførlige krav på vegne av kommunens arbeidere, var vel at partiets bystyregruppe hadde arbeidet særlig med dette; det hadde også delvis lykkes å få gjennomført 9-timersdag og faste ansettelsesvilkår.²

Resultatet av valget viste en meget betydelig øking av Arbeiderpartiets stemmetall. I Trondheim var Høire det største partiet med 2543 stemmer; Arbeiderpartiet fulgte imidlertid ikke så langt etter, med 2008 stemmer; Venstre var redusert til 712, men det hang sammen med at både de liberale og avholdsfolket, som begge optrådte med egne lister, hadde tatt en god del av sine stemmer fra Venstre. Ved forrige kommunevalg — i 1901 — hadde Arbeiderpartiet hatt 11,5 % av stemmene, denne gangen var det 31,8 %; det var en ganske pen øking også jevnført med stortingsvalget 1903 da partiet hadde 27,7 % av stemmene.³ I bygdene var det første gang i 1904 at Arbeiderpartiet optrådte ved kommunevalget, bortsett fra Ålen og Malvik herreder. Resultatet blev at partiet samlet 766 stemmer og fikk valgt 36 representanter i 9 herreder.⁴ Det var litt flere stemmer enn ved stortingsvalget året før, men tallene kan ikke uten videre sammenlignes, da det var mange herreder hvor partiet ikke stilte liste i 1904, men hvor det likevel kan ha fått noen stemmer ved stortingsvalget. Som vanlig viste det sig at partiet hadde sin vesentlige styrke fra Røros og utover Gauldalen; av de ni herredene hvor det lyktes å få valgt representanter, var de seks der, de tre andre var Strinda, Klæbu og Buvik; i Orkdal hadde partiet mistet fotfestet da fagforeningen brøt sammen i Thamshavn, og i Fosen hadde det ennå ikke greid å trenge inn.⁵

Kommunevalget i Trondheim foregikk først 5. desember, og kort etter var det at unionsstriden tilspisset sig da Boströms «lydrikepunkter» blev kjent i Norge. I det følgende året var det selvsagt unionsopløsningen og alt det som stod i forbindelse med den som samlet den politiske interesse i Trøndelag som ellers i landet. Arbeidsløsheten om vinteren var imidlertid stor,

¹ Ny Tid 18/8 1904.

² Beretning fra Trondhjems Arbeiderparti, trykt i D.N.A.s beretning 1903—04.

³ Ny Tid 7/12 1904.

⁴ Ny Tid 22/4 1905.

⁵ D.N.A.s beretning for tiden fra mai 1904 til 31/12 1905. I D.N.A.s beretning 1907 oppgis at det i 1904 var valgt 55 sosialdemokrater i 14 herreder. Forskjellen må komme av at den siste statistikken også regner med representanter valgt på andre enn rene partilister.

og i februar og mars blev det drevet en del agitasjon for å få kommunen til å sette i gang arbeid; det var åpenbart særlig tenkt som hjelp for bygningsarbeiderne, — «Ny Tid» hevdet at det var ca. 60 ledige malere, 40—50 murere og ca. 40 murerhåndlangere.¹ Det blev også klaget over at svært mange arbeidere blev sagt op ved Trondhjems mekaniske Verksted,² og over at andre bedrifter tok inn bygdefolk i arbeid uten å ta hensyn til de mange ledige i byen.³ Om sommeren, midt i all ophisselsen om unionsopløsningen, oplevde Trondheim et par faglige konflikter. Fra midten av juni var det en tre ukers malerstreik hvor det ser ut til at svennene vant en del forbedringer, men de måtte gå med på at tariffen blev gjort bindende for hele fem år.⁴ I august streiket formerne ved de mekaniske verkstedene i og nærmest omkring byen — i alt ca. 90 mann; etter bare vel en uke blev konflikten bilagt med en liten lønnsforhøielse for arbeiderne.⁵

I pressen, og saktens også blandt folk flest, blev disse faglige begivenhetene helt overskygget av interessen for rikspolitikken. I februar møtte Anders Buen som en av Det norske Arbeiderpartis representanter på det svenske sosialdemokratiets partikongress, og i en rekke korrespondanser gjorde han greie for de svenske partifellenes holdning til unionsspørsmålet, og «Ny Tid» bragte hele året stadig artikler fra svensk «Social-Demokraten» og andre svenske partiblad. På samme måte som Arbeiderpartiet ellers gikk trønderne helt inn for den politikken som ledet frem til 7. juni. Men så snart unionsopløsningen var et faktum, var det slutt på den fullstendige nasjonale enighet. 23. juni holdt Trondhjems Arbeiderparti et stort friluftsmøte hvor det skal ha vært ca. 5000 til stede; der blev det vedtatt en resolusjon som gav sin tilslutning til unionsopløsningen, men protesterte mot at det skulde opprettes et nytt kongedømme og sluttet sig til kravet om folkeavstemning om statsformen. Det samme kravet blev gjentatt på flere møter utenfor byen. Kampanjen for republikk fikk så hvile inntil etter folkeavstemningen 13. august — i den tiden hevdet arbeiderbevegelsen ikke andre synspunkter enn de vanlige nasjonale.

I oktober blev imidlertid agitasjonen for republikken tatt op igjen med full kraft. «Ny Tids» agitasjon for republikk var kraftigere enn noen tidligere agitasjonskampanje bladet hadde ført, og mange slags argumenter blev brukt; 8. november hadde

¹ Ny Tid 7/2 1905.

² Ny Tid 2 og 27/3 1905.

³ F. eks. Ny Tid 9/3 1905.

⁴ Ny Tid 13 og 16/6 og 6/7 1905.

⁵ Ny Tid 16 og 24/8 1905.

bladet en leder om «Bibelen og kongedømmet» hvor det blev hevdet at et nytt kongedømme stred mot Bibelen og jødernes gamle statsform, — Bibelen blev citert: «En av dine brødres midte skal du sette til konge over dig; du må ikke sette til konge over dig en fremmed mann som ikke er din broder. (5. Mosebok, 17, 15.)» Agitasjonen blev forresten ikke bare ført i avisen; i oktober blev det holdt et masse møte, og 12. november blev det arrangert et demonstrasjonstog. Partiet mottok også støtte i agitasjonen fra republikanere fra andre partier — ved demonstrasjonen 12. november var fhv. statsråd *Konow* en av talerne. Ved folkeavstemningen 12. og 13. november blev det i Trondheim avgitt 1600 nei-stemmer — det var en del færre enn Arbeiderpartiets stemmer ved forrige valg, så tross den store agitasjonen, lyktes det altså ikke riktig å holde partiet samlet.¹

Når det gjaldt selve unionsopløsningen, og enda når det gjaldt spørsmålet om statsformen, var det ingen uenighet innenfor Det norske Arbeiderparti om den stilling man skulde ta. Anderledes blev det da det var spørsmål om forhandlinger med Sverige og om Karlstadforliket. En fløi av partiet — med den parlamentariske fører, sogneprest *Alfred Eriksen*, i spissen — sluttet sig til den mest nasjonalistiske retningen av Venstre som helt avviste forliket. Partiledelsen, «Social-Demokraten» og størsteparten av partiet tok — mer eller mindre vakkende — det standpunkt at forliket visstnok ikke var særlig godt, men for å bevare freden måtte man likevel godta det. «Ny Tid» sluttet sig helt ut til den siste retningen — og med betydelig større konsekvens enn «Social-Demokraten». Såvidt en kan se, har dette standpunktet heller ikke vakt noen motstand i arbeiderbevegelsen i Trøndelag. «Ny Tid» hevdet sitt standpunkt første gang i en leder 27. september som tok kraftig avstand fra *Alfred Eriksens* og *Egede-Nissens* nasjonalisme. *Egede-Nissen* var imidlertid bladets stortings-korrespondent, og i mange brev forsvarte han sitt standpunkt, angrep forliket og kritiserte de sosialdemokratene som vilde akseptere «ydmykelsen». *Anders Buen* måtte da flere ganger polemisere mot sin egen stortings-korrespondent, — han hevdet at «ydmykelsen» var en nødvendig følge av at Stortinget selv, med prinse-tilbudet, hadde gitt sig inn på betingelseslinjen; da var det uråd å komme unna forliket, og sosialdemokratene burde ikke alliere sig med de sjåvinistene som selv hadde vært med på prinsetilbudet.²

Da en del partimedlemmer i Oslo begynte å angripe de svenske sosialdemokratene fordi de hadde gått med på «vil-

¹ Beretning fra Trondhjems Arbeiderparti i D.N.A.s beretning 1904—05.

² Ny Tid 3/10 1905.

kårene», protesterte «Ny Tid» skarpt — dette var «feig utakknemlighet», og «urettferdigheten og utakknemligheten har fått et så stygt utslag som i en uvettig artikkel av O. G. Gjøsteen i «Social-Demokraten»». ¹ (Gjøsteen hadde særlig voldsomt angrepet Hjalmar Branting.) K. O. Thornæs appellerte til det sosialdemokratiske Ungdomsforbundet som på sitt siste landsmøte hadde forpliktet sig til å «bekjempe militarismen i alle dens former»; den mest nærliggende oppgaven var da å sette i gang en kraftig agitasjon for å stoppe i farten den sjåvinistiske fløi innenfor det norske sosialdemokrati. ² Thornæs' appell passet ellers godt med den stilling som Ungdomsforbundet faktisk tok — alt 4. oktober, dagen etter at Thornæs' artikkel hadde stått i «Ny Tid», holdt Oslo-lagene protestmøte mot Alfred Eriksen og hans fløi.

Da man kom så langt som til kongevalget, inntoget og kroningen, var «Ny Tid» stadig på vakt for de rene linjer — sosialdemokratiet måtte holde sig fullstendig klar av alt som hadde med kongedømmet å gjøre. Arbeiderpartiets stortingsmenn stemte ved kongevalget for prins Carl, fordi stortingspresidenten hevdet at det vilde være grunnlovsstridig å stemme imot. «Ny Tid» antydte da en forsiktig kritikk av stortingsmennenes holdning, og gjengav uten kommentar den dommen som det tyske «Vorwärts» felte: det var undfallenhet når sosialdemokrater engstelig lot sig binde av «konstitusjonelle» betraktninger. ³ «Ny Tid» beklaget sig også sterkt over at sosialdemokrater i Oslo deltok i inntogs-festlighetene; det burde sentralstyret ha grepet inn for å hindre. ⁴ Da Trondheim «kronings-sommeren» 1906 blev midtpunktet for konge-interessen, fikk de trønderske sosialdemokratene anledning til å vise sine «rene linjer» også i praksis — i bystyret stemte de mot enhver bevilgning til kronings-stasen, og de holdt sig borte fra alle festlighetene. I partistyrets beretning het det: «At vi holdt linjene klare, gjorde ikke liten virkning.» Ja, det virket så heldig, også valgmessig ved stortingsvalget om høsten, «at vi nesten kan si å være det eneste parti, som virkelig hadde noen fordel av kroningen.» ⁵

1905—1910

Året 1905 betegner et vendepunkt i arbeiderbevegelsens som i landets historie. Politisk hadde Venstre hittil kunnet spille

¹ Ny Tid 9/10 1905.

² Ny Tid 3/10 1905.

³ Ny Tid 30/11 1905.

⁴ Ny Tid 27/11 1905.

⁵ Beretning fra Trondhjems Arbeiderparti i D.N.A.s beretning 1906.

rollen som fører for alle radikale krefter; da imidlertid parlamentarismen, den almindelige stemmerett og endelig den nasjonale uavhengigheten var gjennomført, var også Venstres gamle rolle endt. Det blev da mulig for arbeiderbevegelsen i langt høiere grad enn før å vinne gehør for sin økonomiske og sosiale politikk. På det økonomiske området var 1905 det siste året i lavkonjunkturen. Fra da av satte opgangen inn — en oppgang som varte helt frem til Verdenskrigen, men som riktignok slett ikke var jevn; høikonjunkturen blev noe hemmet i årene 1908 — 10 som følge av en internasjonal krise, og ellers var det til forskjellige tider mindre tilbakeslag i enkelte næringsgrener. Men stort sett gjorde opgangen sig ganske kraftig gjeldende — og først og fremst var det en industriell ekspansjon. Mange nye fabrikker blev anlagt, særlig knyttet til fossekraften; og blandt de nye fabrikkene var det virkelige storbedrifter, langt større enn noen av de eldre. Industriens produksjonsmengde og arbeidertall steg sterkt. Den industrielle utviklingen foregikk her i landet i et uvanlig raskt tempo — det blev muliggjort ved en betydelig kapitalimport; nettopp de største og mest moderne bedriftene representerte gjerne utenlandske kapitalanlegg.

Den sterke industri-reisingen gjorde sig også gjeldende i Trøndelag, men ikke i noen særlig utpreget grad. Fossekraften spilte forholdsvis liten rolle; og utenlandsk kapital var ikke dominerende — selv om det var enkelte betydelige bedrifter, som Løkkens Verk i Meldal, som helt eller delvis var i utenlandsk eie. Tempoet for industrialiseringen var derfor litt langsommere i Trøndelag enn i landet som helhet; mens tallet på årsverk i den egentlige industrien økte med 29,4 % fra 1905 til 1910 i hele riket, økte det i Søndre Trondhjems amt bare med 24,6 %, — fra 4016 til 5002. Men også dette betydde jo en ganske kraftig industrialisering — en øking av arbeidsmengden med $\frac{1}{4}$ i løpet av fem år; og det var et langt raskere tempo enn i de foregående fem årene da økingen bare hadde vært 10,1 %. Samtidig med en slik øking av tallet på industriarbeiderne foregikk det også en betydelig forhøielse av deres lønninger — fra et gjennomsnitt på 852 kr. pr. årsverk i 1905 til 1052 kr. i 1910 i Søndre Trondhjem; dette er imidlertid nominallønninger, og da leveomkostningene selvsagt steg sterkt under høikonjunkturen, var den reelle økingen av levestandarden langt mindre; men lønnsøkningen var iallfall en del større i Søndre Trondhjem enn i landet ellers — i Søndre Trondhjem var økingen 23,5 % i disse fem årene, mens den i gjennomsnitt for hele riket bare var 16,7 %.¹ Disse tallene omfatter imidlertid ikke hele arbeider-

¹ Riksforsikringsanstaltens industristatistikk for 1915. Norges off. statistikk, VI, 125.

derklassen, bare de egentlige industriarbeiderne og gruvearbeiderne. Andre arbeidergrupper spilte likevel også stor rolle — ikke minst anleggsarbeiderne; det foregikk i disse årene betydelige jernbane- og veianlegg — f. eks. byggingen av den private jernbanen Thamshavn—Løkken og ombyggingen av Trondheim—Støren-banen til bredt spor, og Dovrebane-anlegget kom også så smått i gang innen 1910. For anleggsarbeiderne og andre arbeidergrupper fins det imidlertid ingen brukbar statistikk.

Den forandrede stillingen i landet både på det politiske og det økonomiske området virket til arbeiderbevegelsens fordel. Venstre kunde ikke lenger dominere som før. Og arbeidsgiverne, som trengte en stadig større tilgang av arbeidskraft, måtte finne sig i at fagforeningene i stadig høiere grad tok sig medbestemmelsesrett når det gjaldt arbeidsvilkårene.

De politiske begivenhetene i 1905 gjorde en nyorientering nødvendig for alle partier, også for Arbeiderpartiet. Den første saken som Arbeiderpartiet måtte ta op var spørsmålet om partidisiplinen, om hvilke forpliktelser partiets representanter skulde ha overfor partiets organisasjonsmessige ledelse; det spørsmålet trengte sig frem fordi Alfred Eriksen, Egede-Nissen og enkelte andre av partiets fremste menn hadde sluttet sig til den rent nasjonalistiske linje overfor Karlstad-forliket, til tross for at sentralstyret vedtok å gi sin tilslutning til forliket. I Trøndelag var det visstnok Martin Tranmæl som først reiste kravet om bedre partidisiplin og større myndighet for sentralstyret,¹ og han førte også igjennom at Uttrøndelagens Arbeiderparti på sitt årsmøte i mars enstemmig vedtok en resolusjon som hevdet at partiets representanter enten måtte underordne sig partiets bestemmelser eller tre ut av partiet.² På partiets landsmøte i april 1906 stod trønderrepresentantene Buen, Tranmæl og Kalvaa i første rekke for å hevde denne linjen; alt under beretningsdebatten kritiserte Buen og Kalvaa meget skarpt den holdning særlig Alfred Eriksen hadde tatt, og siden var de med på å drive igjennom disiplinbestemmelser for å hindre at noe slikt skulde gjenta sig.³

Begivenhetene i 1905 spilte også en rolle for den endring av partiets valgtaktikk som blev foretatt på landsmøtet i 1906. Mens partiet tidligere ikke absolutt hadde avvist valgallianser med andre partier, blev det nå vedtatt en slik kategorisk avvisning som også skulde gjelde ved omvalg. Dette vedtaket var forelått av sentralstyret, men trønderne hadde også her vært ivrige

¹ På møte i det nystiftede Vestbyens socialdemokratiske Ungdomslag, Ny Tid 6/2 1906.

² Ny Tid 10/3 1906.

³ D.N.A.s landsmøteprotokoll 1906.

for å drive saken frem. I det samme foredraget hvor Tranmæl reiste spørsmålet om partidisiplinen tok han også op taktikk-problemet, og erklærte at det nå burde være slutt med enhver alliansepolitikk, for når den almindelige stemmerett for menn var gjennomført og unionsopløsningen avsluttet, måtte norsk politikk komme til å dreie sig om «næringsspørsmålene», hvor intet kompromiss var mulig mellom Arbeiderpartiet og de borgerlige partier.¹ Også i denne saken gav årsmøtet i Uttrøndelagens Arbeiderparti sin tilslutning til Tranmæls standpunkt.²

Endelig foretok landsmøtet i 1906 en endring av partiets prinsippprogram, idet en gammel post om «indførelse av almindelig folkevæpning» blev strøket, slik at det bare blev stående et kategorisk krav om «militarismens avskaffelse». Denne endringen blev særlig drevet frem av bergenserne — deres talsmann, *Ragnvald Paulson*, begrunnet det på landsmøtet i et rent pasifistisk foredrag, hvor han hevdet at arbeiderne aldri under noen vilkår burde være med på å forsvare landet mot ytre fiender, og i klassekampen vilde våpenmakt ikke være nødvendig fordi arbeiderne kunde bruke generalstreiken som sitt avgjørende middel. Også her gikk trønderne stort sett inn for nyorienteringen, både før og under landsmøtet.³ Først etter at avgjørelsen var falt, kom det en artikkel i «Ny Tid» hvor K. O. Thornæs rykket ut mot pasifismen; han hevdet at det vel kunde vært riktig f. eks. å forsvare sig mot svenskene, fordi Norge var mer demokratisk styrt enn Sverige, men særlig potesterte han mot Ragnvald Paulsons pasifistiske holdning også i innenrikspolitikken — der kunde en ikke stole på noen fredelig utvikling, for makthaverne vilde neppe la være å bruke våpenmakt som sin siste utvei.⁴ Thornæs blev imidlertid åpenbart alene om sitt syn, og det fikk ingen innflytelse på trøndernes holdning til militærvesenet. Partiets folk i Trøndelag sluttet sig fullt ut til den omleggingen som landsmøtet foretok — den lå jo også på viktige punkter i flukt med det syn som «Ny Tid» hadde hevdet i taktikk-debatten i 1903 og 04.

Den nye økonomiske situasjonen med bedre tider og derfor en sterkere stilling for arbeiderne på arbeidsplassene viste sig sommeren 1906 i en rekke streiker. I motsetning til de faglige konfliktene fra 1900 til 1905 var det nå arbeiderne som gikk til angrep. Den første, og den største, var bakerstreiken. Årsaken til den var en ny bakerlov som Stortinget hadde vedtatt, og som legaliserte nattarbeid i bakeriene i større utstrekning

¹ Ny Tid 6/2 1906.

² Ny Tid 10/3 1906.

³ D.N.A.s landsmøteprotokoll 1906.

⁴ Ny Tid 21/4 1906.

enn tidligere. Bakerforbundet prøvde da å få mestrene til å forplikte sig til å arbeide etter den gamle loven; mange mestre, særlig ved de mindre bakeriene, godtok dette kravet, men mange nektet også. Følgen blev at bakersvennene erklærte streik i en rekke byer i slutten av mai, men bare i Oslo, Bergen og Trondheim blev kampen av noe større omfang. I Trondheim omfattet streiken 60 mann, og den varte i 18 uker. Det viste sig imidlertid i Trondheim som i de andre byene at det var forholdsvis lett for mestrene å skaffe streikebrytere; svennene prøvde å møte dette ved å agitere for boikott av de bakeriene som ikke vilde fraskrive sig retten til nattarbeid, ved å merke brødet fra de bakeriene som hadde ordnet sig og ved å opprette et par egne kooperative bakerier. Boikotten blev imidlertid ikke tilstrekkelig effektiv til å opveie virkningen av streikebryteriet. I slutten av september måtte Bakerforbundet betingelsesløst heve streiken, uten å få noen garanti for at de streikende skulde bli gjeninntatt i arbeidet. Dette prøvde man riktignok å tvinge igjennom ved å agitere for fortsatt boikott av de bakeriene som ikke avskjediget streikebryterne, men også dette måtte snart oppgis, og mange av de streikende blev gående ledige i lang tid. Følgen av nederlaget var naturlig nok en betydelig nedgang i Bakerforbundets medlemstall, en nedgang som også var merkbar i Trondheim; men organisasjonen blev på ingen måte knekket.¹

Et par andre konflikter som vesentlig gjaldt lønsspørsmål, gav adskillig bedre resultat for arbeiderne. I siste halvpart av juni var murersvennene og murarbeiderne ute i en 14 dagers streik; det var ca. 200 mann med i konflikten, og der optrådte visstnok bare en eneste streikebryter. Både svennene og arbeiderne fikk sine vesentligste krav opfylt — forhøielse av time-lønnen og løfte fra arbeidsgiverne om bare å beskjefte organiserte folk.² Snekkerne og tømmermennene hadde lønnsbevegelser på mange arbeidsplasser, men bare ved Trondhjems og Ørens mekaniske verksteder kom det til streik; den varte i ca. fire uker fra midten av august og omfattet 72 mann; den gav ingen full seier for noen av partene — den blev løst ved forhandling mellom Arbeidsgiverforeningens sentralstyre og Landsorganisasjonens sekretariat og gav arbeiderne en liten lønnsforhøielse mot at de gav op kravet om at bare organiserte skulde få arbeide ved verkstedene.³ I flere andre fag var det også lønnsbevegelser i 1906 uten at det kom til noen større ar-

¹ Landsorganisasjonens årsberetning 1906 og Ny Tid 28/5, 2/6, 20/6, 25/9, 19/10 og 14/11 1906.

² Landsorganisasjonens beretning 1906, Ny Tid 15, 19 og 27/6 1906.

³ Landsorganisasjonens beretning 1906 og Ny Tid 8/9 1906.

bedsstans. For det meste fikk arbeiderne noe lønnstillegg eller andre bedringer av arbeidsforholdene; prisene steg adskillig, og konjunkturane gikk opover, så arbeidsgiverne foretrakk å gjøre innrømmelser fremfor å ta noen arbeidsstans.

Gjennom 1905 og 1906 fortsatte veksten av partiets medlemstall både i Trondheim og i Uttrøndelag. Ved utgangen av 1906 hadde Trondhjems Arbeiderparti 1871 medlemmer i 39 foreninger, mot ca. 1600 medlemmer ved utgangen av 1905. Partiets posisjon var blitt så sterk at partistyret kunde si «at etter hvert som en forening stiftes, skjer dette i tilslutning til vårt parti, og uten at innmeldelsen forårsaker noen dissens innen foreningen.» For partiets propaganda spilte det stor rolle at «Ny Tid» stadig økte sin utbredelse, bl. a. takket være det systematiske hverve-arbeid som ungdomslagene drev; ved utgangen av 1905 var oplaget 3600, året etter var det 4200. Uttrøndelagens Arbeiderparti hadde våren 1906 18 foreninger med 869 medlemmer, altså samme tall foreninger som året før, men en medlemsøkning på 115. I 1906 økte medlemstallet enda kraftigere, så våren 1907 var det 28 tilsluttede foreninger og 1030 medlemmer; de fleste av de nye foreningene i 1906 blev stiftet i sammenheng med den kraftige agitasjonen som blev drevet foran stortingsvalget om høsten.

I Trondheim blev valgagitasjonen noe forsinket, fordi det var umulig å komme i gang før kroningshøitidelighetene var over. I Uttrøndelag blev valgkampen derimot drevet lenge og systematisk — og den blev drevet nesten helt ut av en enkelt mann, Martin Tranmæl. På amtspartiets årsmøte var det ham som trakk op linjene for agitasjonen — han gjennomgikk amtet bygd for bygd og fant ut hvor vilkårene lå til rette for agitasjonen, hvor det kunde stiftes nye foreninger, hvor det trengtes mer agitasjon for muligens å seire ved valget, og hvor det ennå var hensiktsløst å arbeide. Hans planlegging var mer omhyggelig enn noensinne før, og da han blev valgt til amtspartiets reisende agitator, kunde han derfor også drive agitasjonen mer effektivt enn den noengang hadde vært drevet før i amtet. I tre måneder, fra 20. mai til 20. august syklet han stadig rundt i amtet, besøkte nesten hver bygd, organiserte og agiterte — og han gjorde praktisk talt alt arbeidet på egen hånd; han ikke bare holdt foredragene, men han ordnet med leie av lokale, med å slå op plakater, med hele det forberedende arbeidet.¹

Resultatet av stortingsvalget blev en betydelig fremgang for Arbeiderpartiet. I Trondheim fikk partiet 2123 stemmer — mot 1454 i 1903; det var til og med et større stemmetall enn partiet hadde hatt ved kommunevalget 1904, enda kvinnene da hadde

¹ D. N. A.s beretning, 1906 og 1907 og Ny Tid 12/3 og 6/6 1906.

innskrenket stemmerett; i 1903 hadde Arbeiderpartiet hatt 27,7 % av stemmene, denne gangen var det 36,8 %. Og for første gang lyktes det å få valgt en sosialdemokrat fra Trondheim til stortingsmann: Anders Buen blev valgt fra Lademoens krets. I bygdene var fremgangen i stemmer forholdsvis enda større enn i Trondheim, men partiet stod likevel fremdeles adskillig svakere der. I 1903 hadde partiet samlet 737 stemmer i bygdene, i 1906 var tallet øket til 1641; men det var ikke mer enn 14,6 % av alle godkjente stemmer, og selv i den sterkeste kretsen, Gauldal, var det langt fra at Arbeiderpartiets kandidat kunde bli valgt.¹ Fremgangen i stemmer var betydelig — og det gjaldt ikke bare i Trøndelag, men over hele landet; på Stortinget økte Arbeiderpartiets gruppe fra fire til ti mann. Men fremgangen vakte ikke denne gangen noen slik overstrømmende begeistring som den hadde gjort i 1903; man hadde regnet med den, og resultatet svarte åpenbart omtrent til forventningene.

Året 1907 var et meget begivenhetsrikt år for fagbevegelsen, med store konflikter og store tariffoppgjør. Den største konflikten, louchouten av ca. 6000 mann i celluloseindustrien, kom riktignok ikke direkte til å berøre Trøndelag. Men der var mange andre lønnsbevegelser. Mest omfattende var tariffoppgjøret for de mekaniske verkstedene. Det var et vidnesbyrd om hvor sterkt landsorganisasjonene — både arbeidernes og arbeidsgivernes — var konsolidert, at det nå var mulig å gjennomføre en landsomfattende tariff. Uten arbeidsstans blev tariffen gjennomført for de 66 mekaniske verksteder og støperier som stod tilsluttet Arbeidsgiverforeningen; den omfattet i alt ca. 7000 arbeidere — de fleste i Jern- og Metallarbeiderforbundet, men også noen i Formerforbundet, Arbeidsmannsforbundet og andre forbund. For Trondheim og enkelte av bygdene omkring var denne tariffen av stor betydning — metallindustrien var den industri som beskjeftiget flest arbeidere i amtet.² Alle de mekaniske verkstedene var riktignok ikke tilsluttet Arbeidsgiverforeningen, men tariffen blev visstnok uten vesentlige endringer gjort gjeldende for alle verkstedene i amtet. Dermed var oppnådd både et tillegg til timelønnen og anerkjennelse av to viktige prinsipper: organisasjonsretten og tariff-festet minstelønn.³

I 1907 som i 1906 var den økonomiske stillingen slik at arbeidsgiverne ofte var villige til å ordne sig uten arbeidsstans

¹ D. N. A.s beretning for 1906.

² Ifølge Fabrikktellingen 1909 (Norges offisielle statistikk, V, 147) falt 22,3 % av de utførte dagsverk i industrien på «forarbeidelse av maskiner, transportmidler etc.» i Trøndelag (d.v.s. S. og N. Trondhjems og Romsdals amter); de fleste av de mekaniske verkstedene i dette distriktet lå i Trondheim og nærmeste omegn.

³ Arbeidernes faglige Landsorganisasjons beretning 1907.

— arbeiderne oppnådde mange forbedringer på den måten. Men et par åpne konflikter blev det likevel. I mars var ca. 200 murer-svenner og murarbeidere i lockout en ukes tid, fordi arbeiderne hadde blokkert en mester som de hevdet brøt tariffen; og samholdet var like godt denne gangen som ved murerstreiken året før. Ved voldgift fikk arbeiderne medhold, og tariffen av 1906 blev hevdet.¹ Ved en to dagers streik i april fikk 60—70 skreddere hevet sine minstelønnssetninger og forkortet arbeidstiden fra 11 til 10 timer.² Bokbinderne var den arbeidergruppen som var ute i den langvarigste konflikten; i seks uker i slutten av oktober og hele november streiket de for sine tariffkrav og vant både høiere lønninger og forskjellige andre forbedringer.³

Sjøfolkene kom overalt forholdsvis sent med i arbeiderbevegelsen, som en rimelig følge av deres arbeidsvilkår. I 1907 lyktes det imidlertid for bevegelsen i Trondheim å vinne et visst innpass blandt dem, vesentlig på grunn av «Ny Tid»s virksomhet. *Oscar Ruud*, som i 1906 var blitt K. O. Thornæs' etterfølger som redaksjonssekretær, skrev om våren noen artikler hvor han meget skarpt kritiserte en av Nordenfjeldske Dampskibsselskabs nybygninger, «Haakon VII»; både mannskapslugarene og 3. plass hevdet han var helt uforsvarlig dårlige. Hans kritikk vakte stor forargelse blandt mange, fordi den blev oppfattet som et angrep på trondheimske industri. Byens kjøpmenn diskuterte om de skulde gå til annonseboikott av «Ny Tid»⁴ — noe som ikke blev realisert, men derimot blev utnyttet av avisen til stor agitasjon for å hverve flere abonnenter. Nordenfjeldske reiste sak mot Ruud for en del av hans anklager og fikk ham dømt til 24 dagers fengsel. Ruud blev imidlertid åpenbart populær blandt sjøfolkene på affæren, og da han blev løslatt, blev han hjulst med stor begeistring av folk som var møtt frem ved fengslet. Et resultat av dette var det at fyrbøterne stiftet fagforening etter Oscar Ruuds tiltak. Og politisk hadde det, ifølge «Adresseavisen», den følge at mange sjøfolk, særlig fra Nordenfjeldskes båter, ved kommunevalget om høsten gikk over fra Høiere til Arbeiderpartiet.⁵

Også ved kommunevalget 1907 fikk Arbeiderpartiet øket stemmetall og større representasjon både i byen og på landet. Valgfremgangen gikk stadig parallelt med veksten i organisa-

¹ Ny Tid 16 og 25/3 1907.

² Ny Tid 22 og 24/4 1907.

³ Landsorganisasjonens beretning 1907.

⁴ Aftenposten 25/5 1907.

⁵ Ny Tid 28 og 30/5, 7 og 30/6, 28/9, 21/10, 18/11 og Adresseavisen 6/12 1907.

sjonenes medlemstall. Trondhjems Arbeiderparti mistet riktignok et par foreninger i 1907 — blandt dem det gamle «Haandverkssvendenes Forbund» som blev opløst da det ikke lenger hadde noen naturlig plass hverken som fagforening eller politisk forening; men adskillig flere foreninger kom til — en avholdslosje, en musikerforening, en «Arbeidskvindenes Fagforening», og flere andre fagforeninger. Ved utgangen av 1907 hadde Trondhjems Arbeiderparti 49 foreninger med 2233 medlemmer — en nettoøking i årets løp på ti foreninger og opimot 400 medlemmer. Og Utrøndelagens Arbeiderparti vokste fra våren 1907 til våren 1908 med fem foreninger og ca. 370 medlemmer, så det tilsammen hadde 33 avdelinger og 1399 medlemmer.¹

Valgkampen blev drevet med stor energi. Både i Trondheim og i amtet later det til at skole spørsmålene har vært i forgrunnen i agitasjonen, og da særlig kravet om fritt skolemateriell. I Trondheim var lærer *O. K. Ribsskog* en av partiets mest aktive kommunefolk, og han sørget alltid energisk for å drive skole spørsmålene frem i første rekke; og i bygdene var lærer *Johan Gjøstein* fra Stavanger på en tre ukers agitasjonsturné om sommeren. Ellers var det også i 1907 Tranmæl som bar hovedbyrden av valgkampen, iallfall i bygdene. I Trondheim blev resultatet at partiet gikk forbi Høire og blev byens største parti; mot 2008 stemmer i 1904, fikk det nå 2802 stemmer og 25 representanter — det hadde 35,1 % av de avgitte stemmene. I Utrøndelag blev velgertallet omtrent fordoblet fra 1904, idet partiet fikk 1589 stemmer, og det fikk valgt 67 representanter i 13 herreder; det hadde 13,6 % av alle stemmene i amtet — men i mange herreder hadde det ikke stilt liste. Fremgangen var fremdeles størst i Gauldalen. I Ålen fikk Arbeiderpartiet for første gang flertall i et herredstyre i Trøndelag. På Røros blev det 9 sosialdemokrater av 20 kommunestyremedlemmer. Også i rene bondebygder vant partiet inn; i Støren var det nær ved å vinne flertall, i Horg fikk det 6 av 16 representanter. I Strinda krets var Buvik og Malvik (med Hommelvik) partiets sterkeste bygder. Orkdalen var derimot fremdeles svak, og i de to Fosen-kretsene var ingen sosialdemokrat valgt. Fremgangen var betydelig, og særlig vakte fremgangen i de rene bondebygdene stor tilfredshet.²

Den store økingen av Arbeiderpartiets representasjon i kommunestyrene førte til at partiet i langt større utstrekning enn tidligere måtte ta kommunepolitikken op til drøfting —

¹ Beretninger fra Utrøndelagens og Trondhjems Arbeiderpartier i D. N. A.s beretning 1907.

² D. N. A.s beretning 1907, og Tranmæl i Ny Tid 1/11 1907.

både prinsipielle og praktiske retningslinjer måtte trekkes op. På årsmøtet i Uttrøndelagens Arbeiderparti i april 1908 reiste Tranmæl diskusjon om prinsippene for kommunearbeidet. Ut fra det synet han hadde på hele arbeiderbevegelsens parlamentariske virksomhet, regnet han med at den agitatoriske virkningen av kommunerepresentantenes arbeid var vel så vesentlig som de praktiske resultatene som blev opnådd. Men da var det nødvendig at Arbeiderpartiets folk reiste de viktigste program-sakene i herred- og bystyrene, selv om det ikke i øieblikket var noen chance for å få dem gjennomført. Årsmøtet sluttet sig til dette synet ved å vedta en resolusjon som erklærte at det var en plikt for partiets representanter å sette frem motiverte forslag i partiets programsaker uten hensyn til om det var råd å få dem vedtatt eller ikke.¹ I samsvar med dette vedtaket blev det også satt frem forslag i en rekke herredstyrene — særlig var det kravet om fritt skolemateriell som på denne måten blev fremholdt.²

For kommunerepresentantene — mange av dem nye folk, uten erfaring i kommunalt arbeid — meldte det sig et behov for å komme sammen for å drøfte sine problemer. Sommeren 1908 blev det derfor holdt et møte i Trondheim av partiets kommunefolk i hele Trondhjems stift; der blev kommunepolitikken grundig drøftet: skolepolitikken, med Ribsskog som innleder; spørsmålet om å få «sykepleien over i beskatningen» med *Oscar Nissen*; skattepolitikken, med ordføreren i Ålen, *Svend Skaardal* o.s.v. Så svært store praktiske resultater var det uråd for Arbeiderpartiet å opnå i herredstyrene, så lenge det satt i mindretall. Det kunde til en viss grad bidra til å heve skolebudsjettene, bedre arbeidsvilkårene for kommunearbeiderne o.s.v. Men, som det heter i Trondhjems Arbeiderpartis beretning for 1907, «så snart de andre partier merker at det røres ved de store prinsippsspørsmål, klumper de sig sammen, Høire, Venstre og Liberale, og står som en kompakt masse, som det er umulig å bryte igjennom, så lenge vi ikke rår over større styrke enn vi nå gjør i formannskap og bystyre».³ Anderledes stilte det sig i Ålen hvor Arbeiderpartiet under *Svend Skaardal* ledelse hadde flertallet. Der tok partiet særlig op spørsmålet om kommunens overtagelse av sykepleien, og en del penger blev straks bevilget til dette. I november 1908 kom man også så langt som til å bevilge penger til ansettelse av en læge på fast lønn, men av en eller annen grunn blev likevel ikke dette vedtaket satt i verk. I løpet av perioden lyktes det også å få

¹ Ny Tid 18/4 1908.

² Ny Tid 12/3 1909.

³ Beretning fra Trondhjems Arbeiderparti i D. N. A.s beretning 1908.

innført fritt skolemateriell, foruten enkelte mindre reformer. Men på årsmøtet i Utrøndelagens Arbeiderparti i 1910 beklaget Skaardal sig over at skattelovene la store hindringer i veien for arbeiderstyret — det var uråd å skaffe tilstrekkelige inntekter for kommunen; derfor hevdet han at kommunene burde prøve å øke sine inntekter ved å erhverve skog og andre naturherligheter.¹ Også i Trondheim greide Arbeiderpartiet tross alt å gjennomføre enkelte av sine programsaker. En del blev opnådd for kommunearbeiderne og på enkelte andre punkter, men først og fremst var det skolespørsmålene partiet, med Ribsskog i spissen, drev frem. Partiet regnet det som sin første store kommunalpolitiske seier da det i 1908 fikk drevet igjennom et vedtak om fritt skolemateriell; det hadde man arbeidet med siden 1905, men det var stadig blitt nedstemt av Høire og Venstre. I 1907 tok imidlertid også Venstre denne saken op på sitt valgprogram, og i 1908 blev den vedtatt — etter en rekke avstemninger, hvor et par av Venstres representanter stemte imot reformen, tross valgprogrammet.²

Også i årene 1908—10 var det ganske mange faglige konflikter, noen med, noen uten arbeidsstans — og de fleste med resultat som iallfall gav noen bedringer i lønns- og arbeidsvilkårene, selv om de ikke helt ut opfylte arbeidernes krav. Våren 1908 vakte en streik ved «Arild» margarinfabrik i Trondheim ganske stor opsikt, ikke fordi den omfattet mange arbeidere — det hele dreiet sig om 17 mann —, men fordi publikum blev trukket inn i konflikten gjennom en systematisk boikott av fabrikkens varer. Fabrikken greide å skaffe sig like mange streikebrytere som det var streikende, men boikotten var så effektiv at bedriften etter et par måneder måtte gå med på å avskjedige streikebryterne og ta inn igjen alle de gamle arbeiderne etter høiere lønnssetser enn før. Dette var første gang at det lyktes i Trondheim å gjøre boikott til et avgjørende middel i en faglig kamp; da Fagopposisjonen noen år senere tok op agitasjonen for øket bruk av boikott i de faglige kampene, blev det leilighetsvis henvist til Arild-konflikten som et eksempel på effektiviteten av en slik kampmåte. Adskillig flere arbeidere var med i arbeidsstansen da snekkerne og tømmermennene omtrent samtidig nedla arbeidet; den konflikten omfattet over 200 mann, og varte i seks uker. Det var arbeidsgiverne som sa op tariffen, men under forhandlingene viste det sig at mestrene i Trondheim var villige til å bli stående ved den gamle minstelønnen, 35 øre timen; Arbeidsgiverforeningens distriktstyre

¹ Ny Tid 21/11 1908, og 26/3 1910, og «Mauren» — ukeavis utgitt av Røros Arbeiderparti siden 1907 — 26/1, 16/2, 2/3 og 14/9 1910.

² Beretning fra Trondhjems Arbeiderparti i D. N. A.s beretning 1908.

Tranmæl: Du kan da vel itj vente
gampen skal spis' når du gir'n
Piene-mel.

Hvepsen 14. febr. 1914.

Bonden: Detta begriper æ da
næggu' itj! Nå e' boikotten slutt å
enda vil itj gampeu spis' Piene-
mjøl.

Hvepsen 28. febr. 1914.

«Det norske folks arbeid for nasjonens reisning i jubelåret 1914.» Hvor-
dan borgerskapet tenkte sig storkonflikten.

Vikingen 21. febr. 1914.

Tranmælitenes begravelsesferd til Buvik. Vikingen 11. oktbr. 1913.

Ellisif Wessel. «Futuristisk fremstilling av furien fra Syd-Varanger.»
Vikingen 25. april 1914.

nordenfjells krevde imidlertid nedslag til 32 øre og at tariffen skulde gjelde helt til 1911; arbeiderne på sin side krevde lønns-tillegg til 45 øre. Noen streikebrytere optrådte under konflikten, men det viste sig at arbeidsgiverne var ivrige etter å få avsluttet den — bl. a. fordi det hastet svært med å få gjort ferdig noen utstillingsbygninger til en fiskeriustilling om sommeren. Resultatet blev i alt vesentlig en seier for arbeiderne — minstelønnen blev øket til 40 øre, de andre lønningene blev øket med 5 øre timen og arbeidstiden blev senket noe. Et par mindre streiker — av møbelsnekkerne og av arbeiderne ved Trondhjems Cementstøberi — førte også til lønnsforbedring.¹

Den samme våren da de rent faglige aksjonene gav så gode resultater, var det en annen økonomisk aksjon som blev totalt mislykket. Det var den såkalte «melkestreiken», som ikke var noen streik, men et forsøk på boikott. Arbeiderpartiets Kvinneforening tok initiativet til en rekke store møter i februar hvor man protesterte mot de høie melkeprisene — det het at prisene var skrudd op «kroningssommeren» da det var ekstraordinær stor etterspørsel, og så var de ikke senket igjen. På et av masse-møtene blev det så proklamert «melkestreik» fra 1. mars — d.v.s. man skulde boikotte alle melkeutsalg som holdt høiere priser enn de som massemøtet fant rimelig. Tross godt frem-møte på massemøtene, og tross ca. 1500 underskrifter i tilslutning til aksjonen, viste det sig likevel uråd å få gjort den effektiv; boikotten blev vesentlig merkbar i Østbyen, og selv der var den ikke tilstrekkelig til å virke som noe avgjørende press. Noen begeistret opslutning om «streiken» fra Arbeiderpartiets side var det heller ikke; «Ny Tid» stilte sig temmelig kjølig overfor det hele, og fra bygdene kom en «bonde» med et insertat hvor han hevdet at «streiken» rammet småbrukerne som leverte melken, mens det vilde vært riktigere å gå i gang med kooperative melkeutsalg for på den måten å ramme mellommannsfor-tjenesten. Det hele førte da til at aksjonen måtte avblåses alle-rede 17. mars gjennom en litt bitter melding fra Kvinneforenin-gen: folk vilde ikke være med på streiken, og man hadde mang-let støtte fra «presse eller noe annet autorativt hold».²

1909 var på det faglige område et adskillig fredeligere år enn de foregående. I Trondheim var det bare noen få tariff-oppgjør, som alle sammen foregikk uten arbeidsstans. Men til gjengjeld kom arbeiderne ved Løkkens Verk i Meldalen ut i den langvarigste og bitreste konflikt som noensinne hadde vært

¹ Arbeidernes faglige Landsorganisasjons årsberetning for 1908. Snekker og Tømmermennenes Fagforenings 50-årsberetning, 1888—1938 (stensilert).

² Ny Tid 29/2, 4/3, 7/3 og 17/3 1908.

ført i Trøndelag. Det gamle Løkkens Verk var i 1904 overtatt av Orkla Grube A/B — etter at driften en tid hadde vært innstilt. Det nye selskapet hadde blandet norsk og utenlandsk kapital — ifølge amtmannens femårsberetning 1906—10 var det mest tysk, men der var også adskillig svensk kapital — i direksjonen satt den svenske bankmannen *Marcus Wallenberg* og fire andre svensker. Da selskapet blev grunnlagt, hadde det en kapital på 900 000 kr., men den blev flere ganger utvidet — bl. a. i oktober 1909 til 6 millioner, og i mars 1910 til 7 millioner. Noen nevneverdig gruvedrift foregikk imidlertid ikke før i 1910 — inntil da var det vesentlig forberedende arbeider som blev drevet: anlegg av jernbanen fra Thamshavn til gruvene, og store anlegg ved selve gruvene. Selskapets administrerende direktør var den samme konsul Thams som i 1903 hadde ført kampen mot arbeiderne ved Strandheim Bruk og hadde knekket deres organisasjon; i mars 1910 blev han imidlertid avløst av den tyske ingeniør *Esser*.

Streiken omfattet ca. 350 mann, og de fleste var organisert i Arbeidsmannsforbundet. Fagforeningen deres var stiftet sommeren 1907, og i 1909 krevde de å få opprettet tariff. Selskapet nektet imidlertid å gå med på arbeidernes krav; spesielt satte de sig imot prinsippet om tariff-festet minstelønn for akkordarbeid. Arbeiderne sluttet derfor 18. juli, og til å begynne med stanset driften fullstendig. I august tok imidlertid Verket til med en omfattende streikebryterhverving, med annonser i avisene og utsendte hververe. Det lyktes også litt etter hvert å samle nesten fullt belegg av streikebrytere — i slutten av november var ca. 300 av dem i arbeid. Streikebryterne var imidlertid nesten alle sammen uøvde folk, så driften likevel voldte en del vanskeligheter. «Ny Tid» meldte om mange ulykker, som skulde skyldes at de bøndene og fiskerne som nå arbeidet på Verket var helt uvante med arbeidet. Alle forsøk på forhandling blev imidlertid mislykket. I november la riktignok direktøren frem et forslag til forhandlingsgrunnlag, men det var slik at det blev avvist av arbeiderne mot bare én stemme, på et møte hvor både Arbeidsmannsforbundet og Jern- og Metallarbeiderforbundet var representert av sine forretningsførere. Og da herredstyret i Meldalen i januar og mars 1910 gjorde et par forsøk på å megle, blev også det resultatløst, fordi selskapet stadig nektet å gå med på noen avtale om minstelønn i akkord. Utover våren og sommeren 1910 reiste derfor de fleste av de streikende vekk fra Meldalen for å få arbeid annetsteds. I juni meldte «Ny Tid» at det bare var en liten styrke tilbake av de streikende, og man hadde bare til hensikt å holde streiken gående så lenge at Løkken kunde komme med i det forestående

almindelige tariffoppgjøret for landets gruver; til nyttår utløp nemlig tariffene for de fleste av dem. Selv denne hensikten blev imidlertid ikke oppnådd. 22. august sendte Arbeidsmannsforbundet ut en kort notis: «Blokaden ved Løkkens Verk er hevet, og tilgangen til Verket er fri.» Etter over 13 måneders streik blev kampen avblåst uten noe som helst resultat og uten at det overhodet blev opprettet noen tariff; mange av streikebryterne blev stående i arbeidet. Så knusende som nederlaget på Orkdalsøra syv år tidligere, var ikke dette nederlaget, men selvsagt gav det arbeiderbevegelsen på stedet en ganske alvorlig knekk. Jern- og metallarbeiderforeningen blev oppløst, mens derimot gruvearbeiderforeningen blev holdt gående. Ved kommunevalget 1910 kunde Arbeiderpartiet overhodet ikke stille liste i Meldalen — så mange av partiets folk hadde reist fra bygda.¹

Samtidig med Løkken-streiken var det i Trondheim en rekke faglige konflikter i 1910. Først var det en liten streik av slakterne og pølsemakerne, 14 mann, som forlangte å få opprettet tariff. Striden gjaldt vesentlig selve tariff-prinsippet, idet mestrene ikke hadde noe særlig imot selve de lønnskravene som blev stilt, men de vilde ikke være med på å forhandle med fagforeningen. Arbeiderne greide imidlertid ikke å tvinge sitt krav igjennom; etter halvannen måned måtte de i slutten av januar heve streiken uten noe resultat.² En kortvarig salmakerstreik i mai gjaldt derimot rene lønsspørsmål og endte med seier for arbeiderne i det vesentligste.³ Dernest kom utover sommeren en rekke konflikter i bygningsfagene, samtidig med at det i Oslo blev ført en stor bygningsarbeiderstreik. 145 malere streiket et par uker i mai, dels for å få hevet lønningene, men dels også fordi arbeidsgiverne vilde ha «den umulige bestemmelse, at overenskomsten skal vare i 5 år.» Streiken var ganske effektiv, og den førte til at svennene fikk 20 % lønnstillegg og dagarbeiderne 35 %; men til gjengjeld måtte arbeiderne gå med på at de bestemmelsene som blev resultatet av streiken i Oslo, også skulde gjøres gjeldende i Trondheim, bortsett fra selve lønssatsene; da arbeiderne i Oslo stod svakere enn i Trondheim, førte dette bl. a. til at arbeidsgiverne fikk satt igjennom sitt krav om varigheten av tariffperioden.⁴ Helt tilsvarende blev resultatet av blikkenslagernes streik i juni og

¹ Arbeidernes faglige Landsorganisasjon, Beretning 1909 og 10 og Kongressprotokollen 1910. Ny Tid 3/7, 19/7, 20/8 og 29/11 1909 og 8/2, 23/3, 2/4, 6/6, 22/8, 24/8, 17/9 1910.

² Landsorganisasjonens beretning 1910 og Ny Tid 17/12 1909.

³ Ny Tid 30/4 og 6/5 1910.

⁴ Landsorganisasjonens beretning og Ny Tid 30/4, 21/5 og 28/5 1910.

første halvpart av juli; det var 42 mann som gikk i streik i halvannen måned, og også de vant 20 % lønnstillegg, men måtte finne sig i en tariffperiode på fem år.¹

Den mest omfattende konflikten var imidlertid murerne og murarbeidernes. Det var i alt 176 mann som gikk i streik i hele tre måneder fra midten av juni. For svennenes vedkommende lyktes det forholdsvis fort å komme til enighet, men hele streiken fortsatte fordi det var uråd å bli enige om en tariff for murarbeiderne. Ordfører og borgermester i Trondheim prøvde å megle, men uten hell; og forhandlinger mellom hovedorganisasjonene i Oslo blev resultatløse. I september varslet derfor Arbeidsgiverforeningen lockout for murerne og murarbeiderne over hele landet. Det førte imidlertid til at Landsorganisasjonens hovedstyre blev innkalt, og det tok initiativet til nye forhandlinger med Arbeidsgiverforeningen; et par dager før stor-lockouten skulde tre i kraft, nådde en så frem til et resultat. Både murerne og murarbeiderne fikk lønnstillegg som de var tilfreds med, og arbeidsgiverne måtte gi op et krav som de hadde holdt særlig hardt på om adgang til å beskjeftige en del løsarbeidere til lavere lønninger enn tariffen bestemte og til fortrensel for murarbeiderne; men også denne tariffen blev gjort gjeldende for fem år. Såvidt en kan se, oppfattet arbeiderne denne løsningen som en seier — iallfall fremstilte «Ny Tid» det slik.²

Etter 1906 holdt ikke Arbeiderpartiet noe landsmøte før i 1909. Det forelå heller ikke da noen saker som var så viktige som i 1906. Og bare to av de spørsmålene som landsmøtet behandlet blev nevneverdig diskutert i Trøndelag; avholdssaken og partiets forhold til ungdomsbevegelsen. Tranmæl stod i første rekke i agitasjonen for at partiet skulde ta op landsomfattende alkoholforbud på sitt valgprogram; han stilte forslag om dette på årsmøtet i Uttrøndelagens Arbeiderparti 1909 og fikk møtet til å gi det sin tilslutning mot én stemme.³ Og som fungerende redaktør i «Ny Tid» — i Anders Buens stortingstid — tok han også standpunkt for forbud; noen egentlig agitasjon for sitt syn drev han likevel ikke i avisen, kanskje av hensyn til at den nominelle redaktøren, Buen, var motstander av forbudet. På selve landsmøtet var det også Tranmæl som tok op forslag om programfesting av forbudet, og han fikk støtte av de andre trønder-representantene; forslaget blev imidlertid forkastet, men mot et stort mindretall.⁴

¹ Landsorganisasjonens beretning og Ny Tid 13/7 1910.

² Landsorganisasjonens beretning 1910 og Ny Tid 23/7, 3/8, 30/8, 17/9 1910.

³ Ny Tid 15/3 1909.

⁴ D. N. A.s landsmøteprotokoll 1909.

Ungdomslaget i Trondheim som var stiftet i 1902, hørte blandt de eldste sosialistiske ungdomslagene i Norge. Siden var det stiftet et lag til i Trondheim og enkelte lag andre steder i amtet. Noen større interesse for den diskusjonen som fant sted i og omkring ungdomsbevegelsen, særlig i Oslo, var imidlertid ikke merkbar i Trøndelag i de første årene. Men i 1909 blev striden i Ungdomsforbundet voldsommere, og spørsmålet om Forbundets forhold til partiet blev meget diskutert. Den «ungsosialistiske» retningen gjorde sig sterkere gjeldende, under påvirkning av *Hinke Berggrens* svenske anarkosyndikalisme. I februar 1909 blev det derfor dannet et nytt forbund, «Arbeiderpartiets Ungdomsforbund», av en del av de lagene som tok avstand fra ungsosialismen. Men i det gamle Sosialdemokratiske Ungdomsforbund fortsatte striden mellom de rene ungsosialistene som arbeidet i retning av et avgjørende brudd med Arbeiderpartiet, og de som ønsket fortsatt å arbeide innenfor partiet; sommeren 1909 førte denne striden til at en tredje ungdomsorganisasjon, «Norges ungsosialistiske Forbund» blev dannet. I Trondheim blev denne striden diskutert på et møte i mars, og laget sluttet sig da enstemmig til den retningen som iallfall vilde arbeide innenfor partiet, — det blev vedtatt å anbefale at forholdet til partiet skulde ordnes ved at de enkelte lagene blev forpliktet til hver for sig kollektivt å slutte sig til Arbeiderpartiet; Trondhjemslaget gikk dermed inn for den linjen som blev gjennomført i november da Arbeiderpartiets Ungdomsforbund og Sosialdemokratisk Ungdomsforbund igjen blev sammensluttet.¹ *Olav Scheflo*, som fra 1906 var ansatt som journalist i «Ny Tid», skrev et par dager senere en artikkel om striden. Han reduserte det hele til en bagatell: Arbeiderpartiets ledelse var ikke så spissborgerlig som ungsosialistene hevdet, og ungsosialistene ikke så anarkistiske som partiledelsen hevdet. Et av stridsspørsmålene — innmeldingen i partiet av en liten «kristelig-sosial» forening — var f. eks. temmelig likegyldig «her i landet, hvor religionen ikke har innflytelse på andre enn uvitende og dødssyke mennesker.»² En lignende holdning tok også «Ny Tid» redaksjonelt flere ganger. En artikkel i juli — formentlig av Tranmæl — tok sterkt avstand fra «den ungsosialisme som er oversatt fra svensk med antiparlamentarisme, militærnektelse, sabotasje, «handlingens propaganda» o.s.v.» Men samtidig kritiserte den partiledelsen fordi den tok for hardt på saken, skjelte ungsosialistene ut og utdypet striden; og det var en «uhyrlighet» at partiet hadde fått stiftet et nytt ungdomsforbund — «Arbeiderpartiets Ungdomsforbund» — like før det

¹ Ny Tid 19/3 1909.

² Ny Tid 22/3 1909.

partilandsmøtet som skulde behandle hele striden; det var ikke nødvendig å ta de unge mennesker så alvorlig.¹ Den linjen som her kom til uttrykk, var også den som i virkeligheten fikk tilslutning fra partiets landsmøte og som blev gjennomført; de rene ungsosialistene blev skilt ut, mens alle de «lojale» gikk sammen i et forbund.

Også i disse årene 1908—10 fortsatte Arbeiderpartiet å vokse både i medlemstall og velgertall, om enn noe ujevnt. I 1908, som ikke var valgår, blev agitasjonen drevet mindre intenst, og noen nevneverdig medlemsøking var det derfor ikke. Ved utgangen av 1908 hadde Trondhjems Arbeiderparti 48 avdelinger med 2339 medlemmer — det var en forening mindre enn året før, og en medlemsøking på bare vel 100. I Utrøndelag var det likefrem tilbakegang; der var 33 foreninger, det samme tall som året før; men medlemstallet var sunket fra 1399 til 1249.² I 1909 gikk imidlertid medlemstallene igjen ganske kraftig op — i klar sammenheng med agitasjonen for stortingsvalget. I Trondheim økte medlemstallet i årets løp til 2581 — en tilvekst på nesten 250 medlemmer; og avdelingstallet steg samtidig til 51. Utrøndelagens Arbeiderparti hadde en nettotilvekst på 10 foreninger, så det våren 1910 stod med 43 avdelinger; og medlemstallet økte med nesten 500 — til 1737. I kommunevalgåret 1910 lyktes det ikke å fortsette denne økingen. Trondhjems Arbeiderparti blev stående stille, og hadde ved årets utgang fremdeles 51 avdelinger, og medlemstallet var sunket litt, til 2550. I Utrøndelag vokste medlemstallet fremdeles, men ikke på langt nær så sterkt som i 1909; våren 1911 hadde partiet 1921 medlemmer i 49 avdelinger.³

Den organisatoriske veksten viste sig imidlertid ikke bare i medlemstallene. «Ny Tid» økte sitt oplag ganske betydelig. Og sommeren 1909 begynte den å gi ut en ukeutgave spesielt beregnet på bygdene; ved starten fikk ukeutgaven 1500 abonnenter, men alt ved utgangen av 1910 hadde den et oplag på 3100; og dagutgaven fortsatte likevel å øke sitt oplag, så det samlede oplag for begge avisene var 9500.⁴ Og på et annet felt utvidet arbeiderbevegelsen sin virksomhet, da det i 1909 blev stiftet et «Arbeidernes kooperative Selskap» som i 1910 kunde åpne sin butikk; litt etter at butikken var åpnet, blev selskapet meldt inn i Norges kooperative Landsforening for dermed å bli mindre avhengig av de private grossister. Det var

¹ Ny Tid 29/7 1909.

² Beretningene fra Trondhjems og Utrøndelagens arbeiderpartier i D. N. A.s beretning 1908.

³ Beretningene fra Trondheim og Utrøndelag i D. N. A.s beretning 1909 og 1910.

⁴ Beretningen fra Trondheim 1910.

Trondhjems trearbeiderforeninger som tok initiativet til stiftelsen, og Arbeiderpartiet gav det sin fulle støtte — «Ny Tid» drev utigjennom 1909 en ganske kraftig opplysningskampanje for kooperasjonen. Hele foretaket var nært knyttet til Arbeiderpartiet — bare partimedlemmer hadde anledning til å bli medlemmer av selskapet, skjønt butikken riktignok var åpen for alle.¹

Stortingsvalget i 1909 gav Arbeiderpartiet en ny seier, idet det fikk valgt sin kandidat i Gauldalen; og også ellers var fremgangen betydelig. Agitasjonen blev drevet ganske iherdig. Stortingskandidatene holdt adskillige foredrag — særlig Ole Guldal og hans varamannskandidat, Svend Skaardal; men også i 1909 var det Tranmæl som gjorde den største innsatsen i agitasjonen. I Trondheim deltok dessuten flere av Arbeiderpartiets stortingsmenn i agitasjonen, og den fremragende svenske agitatoren, *Kata Dalström*, optrådte på noen møter. I 1909 var det første gang kvinnene hadde innskrenket stemmerett ved stortingsvalg, og alle partier økte derfor sine stemmetall ganske betydelig. Arbeiderpartiet kom ved første valg op i 4200 stemmer i Trondheim og Levanger tilsammen (Levanger stemte sammen med Trondheims annen krets). Også relativt gikk Arbeiderpartiet frem i byen; i 1906 hadde partiet hatt 36,8 % av alle stemmene, i 1909 var det øket til 37,9 %. Men noen øket representasjon blev det ikke; Anders Buen blev gjenvalgt fra Lademoens krets; men i Baklandets krets tapte Arbeiderpartiets kandidat, snekker Edv. Brevig, ved omvalget med 1509 stemmer av 3057, og i de andre to kretsene stod partiet langt svakere. I bygdene kom partiet denne gang op i 3427 stemmer ved første valg — det var 20,1 % av alle stemmene; i 1906 hadde det bare hatt 14,6 %. Og ved omvalget i Gauldalen krets blev Arbeiderpartiets kandidat, lærer O. Guldal fra Røros valgt til stortingsmann; han hadde riktignok ikke mer enn 2225 stemmer av 5520, men motparten var splittet i to omtrent like store partier. Nest etter Gauldalen stod partiet sterkest i Strinda, hvor assessor *Arnold Hazeland* var kandidat. I Orkdalen hadde partiet betydelig fremgang sammenlignet med 1906, men enda hadde det bare 430 stemmer av 3417 — der blev nok partiet en del svekket på grunn av Løkken-streiken; utflytningen fra Meldalen var alt begynt å gjøre sig merkbar ved første valg, og ved omvalget virket dette enda sterkere. I Fosen-kretsene hadde partiet ennå ikke vunnet noe virkelig fotfeste.² I Trondheim virket valgresultatet visstnok litt skuffende — en hadde der håpet nokså bestemt på å seire også i Baklandets krets.

¹ Ny Tid 23/3, 28/6 1909 og 28/2, 1/3, 12/4 1910.

² D. N. A.s beretninger 1909 og 1912.

Men resultatet i amtet — og naturligvis særlig i Gauldalen — vakte stor tilfredshet.

Kommunevalget 1910 blev en avgjort skuffelse i Trondheim, mens det derimot i bygdene stemte omtrent med forventningene. Det blev drevet en meget betydelig agitasjon, men så stor som ved stortingsvalget var den ikke. I Trondheim var det atter skole spørsmålene som stod i forgrunnen i partiets agitasjon. Fritt skolemateriell for folkeskolen var alt gjennomført, men sosialdemokratene i bystyret hadde nylig tatt op forslag om en kommunal middelskole bygd på folkeskolens syvende klasse og med fri undervisning og fritt skolemateriell; under valgkampen satte man mye inn på å popularisere det forslaget. Dernest kom de vanlige programpostene om bygging av kommunale arbeiderboliger, om kommunens overtagelse av sykepleien o.s.v. Motparten sørget imidlertid for å drive en annen av partiets programposter frem i forgrunnen; det var den gamle posten om «utvidelse av den kommunale produktive bedrift», som ved dette valget var fremhevet ved en tilføielse av «krav om forandring av lovene således at kommunene får adgang til å drive handel og håndverk». Særlig de liberales organ, «Dagsposten», utnyttet dette til en stor agitasjon mot Arbeiderpartiet; men også Venstre-organet «Nidaros» og Høire-organet «Adresseavisen» tok op den samme agitasjonen. «Sosialistenes felttog mot en selvstendig handels- og håndverksstand» blev møtt med en appell til alle de handelsbetjenter og håndverkssvenner som selv engang håpet på å bli selvstendige næringsdrivende. «Dagsposten» hevdet at også Arbeiderpartiets valgliste var sammensatt under hensyn til at det skulde drives en systematisk kamp mot handel og håndverk —, mange av de eldre og mer besindige sosialdemokrater var skiftet ut og erstattet med yngre, mer radikale folk. Det hele var følgen av at en ny, revolusjonær, «ungsosialistisk» retning hadde tatt makten i Trondhjems Arbeiderparti, under ledelse av et trekløver bestående av Martin Tranmæl, sporskifter *Olav Løhre* og en mann som «Dagsposten» stadig kalte «den antiparlamentariske bokbindersvenn» — det var *Albin Eines*, som nylig var kommet hjem til Trondheim etter flere års opphold i Sverige og som virkelig var ungsosialist i egentlig mening.¹

Mot denne agitasjonen fra de borgerliges side hjalp det lite at «Ny Tid» og Arbeiderpartiets talere gang på gang tok avstand fra ungsosialismen og nektet at det hadde foregått noe skifte i Trondhjems Arbeiderparti. Det er også helt klart at det virkelig ikke hadde foregått noe avgjørende skifte. Tranmæl

¹ Dagsposten 3 og 9/11; Adresseavisen 3/12; Nidaros 12/11 1910.

satt riktignok i den tremannskomiteén som ledet valget, og han stod utvilsomt til venstre for Arbeiderpartiets offisielle kurs; men det var ikke hans linje som preget partiets kommunepolitikk. På listen var det foretatt en del utskiftning, men noen gjennomgripende forandring var det ikke — Anders Buen og O. K. Ribsskog stod fremdeles i spissen.¹ Den voldsomme antisosialistiske agitasjonen gjorde imidlertid sin virkning. Som følge av at almindelig kommunal stemmerett nå var gjennomført også for kvinnene, viste riktignok valgresultatet en betydelig øking av Arbeiderpartiets stemmetall sammenlignet med 1907; men de andre partiene økte sine stemmeall sterkere. Arbeiderpartiet fikk 3699 stemmer, mot 2802 i 1907. Men mens det i 1907 hadde hatt 35,1 % av alle avgitte stemmer, hadde det denne gang bare 32,2 % og det tapte to representanter — i det nye bystyret kom det inn 23 sosialdemokrater.² Etter valget var alle parter enige om at hovedårsaken til tilbakegangen måtte være at «partiet er kommet i en meget skarp opposisjon til middelklassen i byen, de mindre handels- og håndverksdrivende som er blitt skremt av planen om kommunens overtagelse av omsetningen.»³ «Nidaros» og «Dagsposten» tilføjet dessuten at den «uheldige listeopstilling» hadde svekket Arbeiderpartiet.⁴

I bygdene blev valgresultatet helt anderledes. Der var det selvsagt forskjellig fra bygd til bygd hvilke saker som kom mest i forgrunnen under valgkampen, men for det meste var det skolesaker og spørsmålet om kommunens overtagelse av sykepleien; den farlige agitasjonen om overtagelse av handel og håndverk gjorde sig iallfall mindre gjeldende der. Partiet fikk derfor betydelig fremgang. Det samlede stemmetallet i landdistriktene var 3179 — nesten nøiaktig det dobbelte av stemmetallet i 1907. Og mens Arbeiderpartiet i 1907 hadde hatt 13,6 % av alle stemmene i amtet, hadde det denne gang 17,9 %. Det kom inn 87 sosialdemokrater i 18 herredstyrer. Flertallet i Alen blev berget; partiet tapte riktignok en representant der, men satt likevel med 9 av 16 mann i herredstyret. Det hadde vært en del misnøie med at det var utrettet for lite der, og ordfører Skaardal hadde måttet forsvare sig i flere artikler i parti-bladet «Mauren» på Røros.⁵ I en ny kommune i Gauldalen, Støren, erobret Arbeiderpartiet også flertallet og ordføreren; det vakte særlig stor opsikt, fordi Støren var en

¹ Beretningen fra Trondhjem i D. N. A.s beretning 1910.

² D. N. A.s beretning 1910.

³ Social-Demokraten 8/12 1910.

⁴ Dagsposten 8/12, Nidaros 8/12 1910.

⁵ Mauren 26/1, 16/2 1910.

ren bondebygd, uten en eneste fabrikk av betydning. Særlig «Adresseavisen» tok denne sosialistiske seiren svært alvorlig; den appellerte til «gårdbrukere, gårdeiere og alle i det hele tatt som eier noe» om nå å samle sig for å holde sosialistene ute; det var riktignok mulig at det ikke i lengden vilde lykkes å undgå et sosialistisk styre, men det kunde iallfall utsettes, «og det vil være et mål, som er verd å kjempe for.¹ Enda i et herred erobret sosialdemokratene ordførerplassen, nemlig i Malvik; men det foregikk uten at partiet hadde flertall — det hadde syv av 16 mann i herredstyret.

Kommunevalgene i 1910 var den første anledningen da den striden som var begynt innenfor arbeiderbevegelsen i Trøndelag kom offentlig frem — i «Dagspostens» angrep. Nettop i løpet av 1910 samlet det sig en ny retning innenfor arbeiderbevegelsen. Dens vesentligste virkeområde var riktignok ikke kommunepolitikken og dens viktigste program var ikke kommunens overtagelse av handelen, som «Dagsposten» trodde. Det er fremveksten av «Fagopposisjonen» som er det viktigste innholdet av arbeiderbevegelsens historie i Trøndelag i de følgende årene.

Martin Tranmæl og ophavet til Trondheimsopposisjonen.

I løpet av tiden fra århundreskiftet til Verdenskrigen dannede det sig innenfor arbeiderbevegelsen i de fleste land et mer eller mindre tydelig skille mellom to retninger: «revolusjonære» og «reformister». I den politiske arbeiderbevegelsen i Tyskland virket diskusjonene omkring *Eduard Bernsteins* «revisjonisme» til å sette skille; både i Tyskland og Frankrike virket striden om ministersosialismen i samme retning. Til den sosialistiske bevegelsen i andre land nådde det dønninger fra den tyske og den franske partidebatten, og lignende problemer blev diskutert — f. eks. i den norske taktikkdebatten i 1903—04. I de siste årene før Verdenskrigen var det likevel ikke slike problemer — eller overhodet den *politiske* arbeiderbevegelsens problemer — som vakte størst opmerksomhet. Alle de spørsmålene som knyttet sig til fagorganisasjonen og til de faglige kampene blev isteden rykket i forgrunnen. Det hadde sammenheng med det

¹ Adresseavisen, 4/10 1910.

almindelige fenomen i arbeiderbevegelsen at økonomiske oppgangstider har en tendens til å flytte bevegelsens tyngdepunkt over til fagbevegelsen — høikonjunktur med stigende priser og liten arbeidsløshet gjør det lettere å oppnå resultater ved rent faglige aksjoner; mens på den andre siden økonomisk nedgang svekker fagbevegelsens muligheter og derfor får arbeiderklassen til å legge sin hovedinteresse i den politiske bevegelsen.

Den økende interessen for faglige spørsmål førte i mange land til utformningen av en ny retning — den som man med et mangetydig ord kaller *syndikalismen*. Syndikalismen har sitt utgangspunkt i den franske «*syndicalisme révolutionnaire*» fra 1890-årene, og det var i Frankrike den fikk sin teoretiske utforming og vant sin største innflytelse. Men syndikalistiske idéer spredte seg langt utenfor Frankrike og de romanske land. Hovedsaken for denne retningen var en skarp opposisjon mot alt som kunde virke til å viske ut de klare linjer i klassekampen. Arbeiderne kunde bare nå fremover gjennom sin egen direkte kamp på arbeidsplassene — og i den kampen måtte alle midler settes inn uten hensyn til borgerlige moralbegreper, også midler som hittil var nye og uprøvet: obstruksjon og sabotasje, f. eks. Fagbevegelsen måtte ikke la sig binde av slikt som tariffavtaler, megling eller voldgift, og den måtte ikke belastes med slikt som ikke angikk selve kampen: sykekasser, arbeidsledighetskasser o. l. Den faglige kampen skulde ikke bare ha til mål å bedre arbeidsvilkårene innenfor det kapitalistiske samfundet; langt viktigere var det at den skulde forberede arbeiderklassen til den avgjørende kampen om samfundsmakten. Fagbevegelsen måtte selv være revolusjonær, den måtte ikke overlate kampen for samfundsomveltningen til noen politisk bevegelse.

Men skulde fagbevegelsen fylle denne opgaven, gjaldt det at dens organisasjonsformer blev hensiktssvarende; de gamle fagforbundene bygget på gruppesolidariteten blandt arbeidere med en viss fagutdanning; de kalte frem, eller styrket, en snæver laugsånd istedenfor en omfattende klassesolidaritet, og de var uhensiktsmessige i storindustrien hvor ufaglærte arbeidere og arbeidere fra mange fag arbeidet sammen i de samme storbedriftene; derfor var det nødvendig å finne nye organisasjonsformer som kunde knytte hele arbeiderklassen sammen til en enhet: lokale samorganisasjoner av alle arbeidere i samme by eller samme distrikt, og landsomfattende industriforbund av alle arbeidere innenfor samme store industri, uten hensyn til fagutdanning.

Denne sterke hevding av fagbevegelsens revolusjonære opgaver og strevet med å finne nye og mer hensiktsmessige kamp-

midler og organisasjonsformer var stort sett felles for den revolusjonære fagforeningsopposisjonen i alle land. Men i tillegg til dette hevdet den egentlige syndikalismen — slik den blev utformet i Frankrike, særlig av *Georges Sorel* — en langt mer omfattende lære. For de egentlige syndikalistene var staten — ikke bare den borgerlige stat, men enhver stat — et ubetinget onde; enhver deltagelse i statsapparatet førte til forsumping og korrupsjon. Arbeiderklassen måtte derfor holde sig klar av statsapparatet, den måtte holde sig borte fra alle politiske partier, og den måtte ikke delta ved valg. Kampen for et nytt samfund måtte gjennomføres ved arbeiderklassens direkte aksjon. Det avgjørende middel skulde være den ekspropriative generalstreik som skulde få kapitalist-samfundet til å bryte sammen. Deretter skulde fagorganisasjonen bygge op det nye samfundet, hvor det ikke skulde være noen stat, hvor produksjonsmidlene skulde være felleseie, og hvor produksjonen og hele samfundet skulde styres av produsentenes sammenslutninger, fagorganisasjonen.

Hele syndikalismens teoretiske læresystem vant ikke så stor innflytelse utenom de romanske land, men det elementære grunnlaget vant mer eller mindre sterkt innpass i nesten alle land. Bakgrunnen var overallt misnøie med resultatene av arbeiderbevegelsens virksomhet. I Frankrike rettet uviljen sig særlig sterkt mot all politisk virksomhet, for der var arbeiderpartiene sterkt splittet, lå i stadig innbyrdes kranjel og var i ikke liten utstrekning preget av parlamentarisk korrupsjon. I andre land var antiparlamentarismen mindre utbredt, og opposisjonen derfor et mer rent faglig anliggende. Fagbevegelsen var blitt relativt svekket, da arbeidsgiverne i land etter land stiftet sine sterke kamporganisasjoner i tiden omkring århundreskiftet og senere. Arbeidsgiverne viste sig i regelen organisatorisk overlegne: de var i stand til å bruke lockout og sympatilockout som meget virkningsfulle våpen, og «de korslagte armers streik» blev mindre effektiv enn før. Med utviklingen av storindustrien kom de ufaglærte arbeiderne til å spille en stadig større rolle; de stod ofte på samme arbeidsplass som de faglærte, men de var vanskelige å trekke inn i de gammeldagse fagforbundene, og de kom derfor lett til å virke hemmende på fagbevegelsen; det var særlig utpreget situasjonen i Amerika, hvor de ufaglærte også oftest var de «uamerikanske» — d.v.s. innvandrerne fra Syd- og Øst-Europa — og hvor den syndikalistisk pregede organisasjon, «Industrial Workers of the World» (I. W. W.), etter hvert utviklet sig til et forbund av ufaglærte, «uamerikanske» arbeidere.

Både arbeidsgiverforeningene og problemet med de ufag-

lærte arbeiderne kalte på nye kampmidler og organisasjonsformer, men den viktigste forutsetningen for at store deler av arbeiderklassen begynte å miste troen på de gamle metodene, lå nok i konjunkturutviklingen. I de aller fleste kapitalistiske land var tiden fra begynnelsen av 1900-tallet frem til Verdenskrigen en nokså sammenhengende opgangstid. Alle priser steg sterkt, det blev stadig dyrere å leve, og selv om arbeiderne oppnådde lønnstillegg, var det slett ikke sikkert at reallønnen steg. I mange land og for store grupper av arbeiderklassen var det tvert imot slik at levestandarden sank fordi det ikke lyktes å presse nominallønnen opover i takt med pris-stigningen. Og i enda langt større utstrekning *kjentes* det som om levestandarden sank, fordi den raske tekniske utviklingen stadig skapte nye behov som arbeiderne vilde ha tilfredsstillet. Når så arbeiderne krevde raskere lønnsstigning, viste det sig at de gamle metodene var utilstrekkelige, og da de gamle organisasjonene og de gamle lederne stort sett hang fast i de gamle metodene, blev resultatet en brytning mellom dem og en ny, mer eller mindre syndikalistisk preget, revolusjonær opposisjon. Men den nye retningen førte selvsagt ikke bare til brytninger og diskusjoner innad i fagbevegelsen. Den satte også tydelige spor i den måten mange store streiker blev ført på. Ikke bare i Frankrike og Amerika, hvor syndikalismen var sterkest, blev streikene i de siste årene før krigen voldsommere og bitrere enn de hadde vært før. Det samme var også tilfelle i England ved de store sjømanns-, gruvearbeider- og havnearbeiderstreikene i 1911 til 13, og i mange andre land.

Mange av de samme årsakene som i internasjonal målestokk virket til å kalle frem den revolusjonære opposisjonen, virket også i Norge. Også her steg leveomkostningene så raskt at de lønnstillegg som fagbevegelsen kunde tiltvinge sig, ofte på kort tid blev mer enn opveid av prisstigningen. Også her hadde arbeidsgiverne stiftet sin kamporganisasjon som stadig oftere brukte lockout som et våpen mot fagforeningene og som systematisk arbeidet for å binde arbeiderne gjennom tariffavtaler som blev gjort gjeldende for svært lange perioder — i en tid med stadig prisstigning betydde det at reallønningene nødvendigvis måtte synke i tariff-perioden. Og også her kom de ufaglærte arbeiderne til å spille en større rolle enn før — det var kanskje det aller mest karakteristiske ved situasjonen i Norge. Den veldige industrielle utvikling, fosseutbyggingen, jernbane- og vei-anleggene førte til at arbeiderklassen vokste sterkt, og i første omgang falt stigningen særlig på de ulærte anleggsarbeiderne, de som kom til arbeiderbevegelsen gjennom Norsk Arbeidsmannsforbund.

Tilgangen til den raskt voksende arbeiderklassen kom først og fremst fra bondebefolkningen — d.v.s. at massevis av unge bondegutter blev revet løs fra det rotfaste livet i bygdene og blev de mest rotløse av alle, anleggsarbeidere, rallare, uten familie, uten hjem, uten fast bosted. Disse ny-proletariserte arbeiderne var uten tradisjoner som knyttet dem til gamle organisasjonsformer, gamle kampmetoder, eller gamle ledere. Deres levevis gjorde dem uvørne, hensynsløse, villige til å prøve nye metoder. Deres levestandard var lavere enn fagarbeidernes, de hadde mer å slåss for og mindre å tape. Veksten av denne arbeidergruppen var en av de viktigste forutsetningene for den revolusjonære opposisjonsbevegelsen. Men arbeiderklassens økende tall var samtidig også forutsetningen for at det dannet sig en mer utpreget reformistisk retning innenfor arbeiderbevegelsen. Arbeiderklassens tallmessige vekst førte umiddelbart til at Arbeiderpartiet fikk flere medlemmer og flere velgere — det styrket den retningen innenfor arbeiderbevegelsen som trodde på at det var mulig å nå frem til seier for sosialismen gjennom en fredelig, parlamentarisk utvikling. Og fagorganisasjonen økte på samme måten sitt medlemstall, sine kasser og sitt organisasjonsapparat — det gav den øket styrke ved forhandlingsbordet, og store deler av arbeiderbevegelsen blev derfor mer enn før innstilt på forhandling, mindre på kamp; det gjaldt som regel særlig dem som satt i ledelsen, og de faglærte arbeiderne i de gamle, godt organiserte fagene med mer eller mindre sterke håndverksmessige tradisjoner. Slik lå forholdene til rette for den motsetningen som fra 1910 stadig gjorde sig sterkere gjeldende innenfor den norske arbeiderbevegelsen mellom reformistene og de revolusjonære.

Den revolusjonære retningen fikk fra først av sitt sentrum i Trøndelag. Der var den så sterkt bundet til en enkelt mann, Martin Tranmæl, at det er naturlig å knytte skildringen av opposisjonens fremvekst sammen med en skildring av hans forutsetninger.

Martin Olsen Tranmæl er født 27. juni 1879 i Melhus som yngste sønn på en mellomstor gård.¹ Etter konfirmasjonen gikk han på amtsskolen og kom så i malerlære. Som malerlærling kom han i 1895 til Trondheim, men han stod i nær forbindelse med hjembygda. I Melhus deltok han i avholdsbevegelsen — i en I.O.G.T.-losje. Der var han også med å stifte Arbeiderlaget «Asbjørn» våren 1899 og han var lagets første

¹ Seks artikler av Aksel Zachariassen om Martin Tranmæl (Bergens Arbeiderblad januar 1938) har vært til en viss hjelp ved fremstillingen av Tranmæls liv. Zachariassens store bok om Tranmæl har jeg først hatt høve til å lese etter at dette var skrevet ferdig.

formann. Samtidig kom han også med i arbeiderbevegelsen i Trondheim; han blev fagorganisert i 1896 og han vant en såvidt fremtredende plass i bevegelsen at han om høsten 1899 kom inn i «Ny Tids» redaksjon; samme høsten blev han også valgt inn i styret for Malersvennenes Forening.¹

Den første artikkelen i «Ny Tid» signert M-1 (det merket som han siden brukte i mange år) blev trykt 23. august 1899; i tilknytning til De forenede norske Arbeidersamfunds landsmøte drøftet han spørsmålet om samarbeid mellom de demokratiske partiene: han håpet på samling av Arbeiderpartiet og arbeidersamfundene; men Venstre mente han hadde skuffet arbeiderne slik at det bare var mulig å samarbeide med det hvis Venstre vilde godta arbeidernes krav om forholdsmessig representasjon. I en senere artikkel gikk han inn for at det skulde stiftes flere ungdomslag i byene i likhet med de lagene som fans i bygdene (det dreiet sig altså ikke om sosialdemokratiske lag); hensikten skulde være å holde ungdommen borte fra «utskeielser og annen råskap» og å arbeide for avholds-saken.² I flere artikler polemiserste han mot Angell Olsens stilling til målsaken — Angell Olsen var riksmålsmann, mens Tranmæl forsvarte målbevegelsen ut fra det syn at landsmålet lå folkemålet nærmest og derfor vilde hjelpe arbeiderne til å uttrykke sig lettere offentlig.³

Våren 1900 drog Tranmæl imidlertid på sin første tur til Amerika,⁴ hvor han blev i to år. Han reiste over som emigrant, og han arbeidet i sitt fag i Amerika; men han slo sig ikke fast ned noe sted — først var han en tid i Wisconsin, men drog siden vestover og var adskillig tid på vestkysten. I reisebrev til «Ny Tid» fortalte han om sine opplevelser; han var overbevist sosialist og skrev særlig om alt som vedkom arbeiderbevegelsen. I San Francisco var han samtidig med en stor streik av havnearbeidere og sjøfolk — det var en hard kamp med mange streikebrytere som arbeidet under politibevoctning, og det blev på amerikansk vis flere drepte på begge sider. Tranmæl så her hvordan statsapparatet grep inn imot arbeiderne, og han kom til den konklusjon at feilen lå hos de amerikanske fagforeningsfolkene som nok optrådte enig og bestemt under streik, men som stemte borgerlig ved valgene; arbeiderne måtte lære sig til å velge sosialister til de offentlige stillingene for dermed å hindre at statens maktmidler blev brukt mot streikende arbeidere. — Tranmæl likte

¹ Ny Tid 5/8 og 2/9 1899.

² Ny Tid 23/9 1899.

³ Ny Tid 9 og 20/12 1899.

⁴ Ny Tid 28/3 1900.

sig imidlertid ikke særlig godt i emigrasjon — iallfall advarte han andre mot å utvandre, for selv om lønningene kunde være nokså høie, så var det i regelen vanskelig å få fast arbeid, og dessuten var han redd for at det snart skulde komme en ny økonomisk krise som vilde gjøre forholdene vanskeligere.¹

I april 1902 kom Tranmæl tilbake til Trøndelag², og han gikk straks aktivt inn i arbeiderbevegelsen igjen. Først skrev han en voldsomt agitatorisk artikkel om utvandringen som nettop da var adskillig fremme i den politiske diskusjonen: «Nu skriker man høit og lavt: Moder Norge blir latt i stikken. Hvilken moder?» «Man skal verge sitt land. Hvem sitt land?» Folkets kårne drev på å bygge festninger mot Sverige, men de lot arbeidet utføre i utlandet. Det var dårlige forhold i Norge — derfor utvandret folk. «Utvandringen vil kun bli forebygget gjennom et rettferdigere samfundssystem. Kom og påskynd den time.»³ I fagforeningen sin blev Tranmæl igjen valgt inn i styret, og da Malerforbundet holdt landsmøte om høsten, var han den ene av foreningens to utsendinger, og han blev valgt til dirigent på landsmøtet.⁴ I avisen agiterte han for foreningen og beklaget sig over at det var en viss slappelse blandt malerne; han agiterte bl. a. med at foreningen nylig hadde innført obligatoriske syke- og arbeidsledighetskasser — det mente han ennå var «absolutt nødvendige reformer i vår bevegelse.»⁵

Han tok imidlertid del i arbeiderbevegelsen langt utenfor fagforeningen også. I januar 1903 holdt han foredrag i Trondhjems sosialdemokratiske Ungdomslag om «Sosialdemokratiet som kompromissparti» — ifølge et meget kortfattet referat i «Ny Tid» tok han der helt generelt avstand fra alle kompromisser om programsaker; og sosialdemokratiet måtte ikke alliere sig med noe borgerlig parti, det måtte ikke glemme «at deres politikk var klassepolitikk.»⁶ Men den viktigste innsatsen han gjorde i denne tiden var hans arbeid med stiftelsen av Uttrøndelagens Arbeiderparti; det var nok så at det var Alfred Bruaas som først satte frem tanken om en slik amtsorganisasjon, men det var Tranmæl som tok den op — gjennom Arbeiderlaget «Asbjørn» i Melhus, hvor han stadig var medlem — og det var han som førte saken igjennom. Som amtspartiets formann hadde han også en vesentlig del av arbeidet med stor-

¹ Reisebrev fra Tranmæl til Ny Tid 16/5 og 9/10 1900, 9/1 og 4/2 1902.

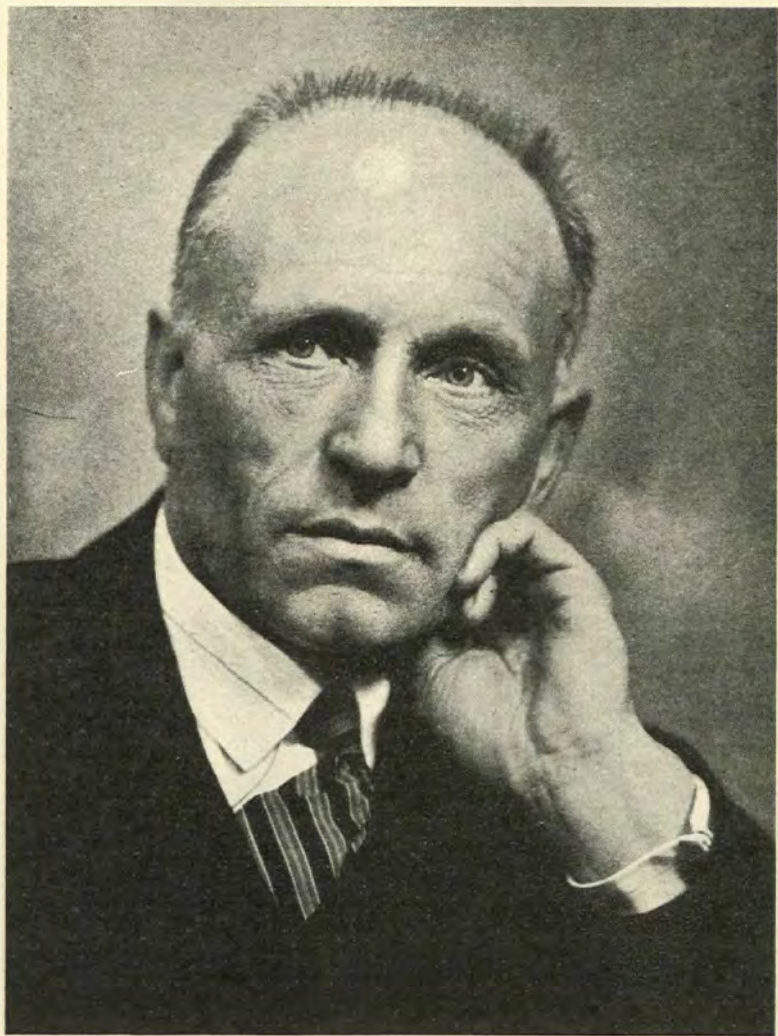
² Ny Tid 22/4 1902.

³ Ny Tid 6/5 1902.

⁴ Ny Tid 14/6, 11/7 og 28/7 1902.

⁵ Ny Tid 22/5 1902.

⁶ Ny Tid 14/1 1903.

Martin Tranmæl.

Moderne justis i Norge. Husundersøkelsen i Buvik. Vikingen 11. okt. 1913.

Ivar Skjaanes, Kyrre Grepp, Tranmæl, Eines, Halvard Olsen, Olaussen, Trønsdal o. fl. Foto 1919.

tingsvalgkampen om høsten. Men det blev også foreløbig hans siste innsats hjemme — i oktober reiste han igjen til Amerika.¹

Denne gangen var det visstnok ikke opprinnelig hans mening å reise lenger enn til England, men der blev han likevel ikke lenge — alt i november fortsatte han til New York. Dette andre Amerika-opholdet blev like langvarig som det første, og også denne gangen arbeidet han som maler og reiste mye fra sted til sted — først var han lenge i Los Angeles, siden lenge i Chicago, men ellers opholdt han sig kortere tid i en rekke byer på vestkysten og i Middle West. I denne tiden skrev han stadige reisebrev til «Ny Tid» om meget forskjelligartede emner — almindelige reiseinntrykk, norsk sangerstevne i Seattle, verdensutstillingen i St. Louis, sosiale årsaker til forbrytelser, rase-spørsmålet o.s.v., o.s.v. Men mesteparten av brevene handlet selvsagt om arbeiderbevegelsen — og nettop disse årene var meget begivenhetsrike år for arbeiderbevegelsen i Amerika, med mange store streiker og delvis nyorientering. Tranmæl var heller ikke bare iakttagere av den amerikanske arbeiderbevegelsen — han deltok også selv i den. Han var organisert i malerforbundet — tilsluttet American Federation of Labor; og i Chicago arbeidet han i en skandinavisk avdeling av *Eugene Debs'* sosialistparti — en tid som medlem av styret.² I mange reisebrev fortalte Tranmæl om harde streikekamper, og særlig var det gruvearbeidernes strid i Colorado 1904 som gjorde sterkt inntrykk på ham — det var en strid hvor alle Amerikas moderne kampmetoder var i bruk: streikebrytere under politibevokning, militær, provokatører, massearrestasjon og deportering av fagforeningsfolk, o. s. v. Han tok denne streiken så alvorlig at han erklærte at «vi er oppe i den sosiale revolusjon».

I sammenheng med denne streiken var det også at han for første gang tok opp til litt mer inngående undersøkelse prinsippene for amerikansk arbeiderbevegelse; siden kom det i 1904 og 1905 en rekke reisebrev som behandlet prinsipielle spørsmål. Han nærmet sig på enkelte punkter allerede til de synsmåtene som han senere gjorde gjeldende som Fagopposisjonens fører. Det var i 1904 og 05 at stiftelsen av den nye fagorganisasjon Industrial Workers of the World blev forberedt, i opposisjon mot den gamle American Federation of Labor. Nettop gruvearbeiderstreiken i Colorado blev organisert av Western Federation of Miners som helt gikk inn for de nye organisasjonsprinsippene, og som siden var en av de største av de organisasjonene som dannet I. W. W. Tranmæl tok helt standpunkt for de nye organisasjonsprinsippene og han kriti-

¹ Ny Tid 14/10 1903.

² Ny Tid 27/4 1905 og muntlig opplysning av Tranmæl.

serte sterkt A. F. of L. Han regnet likefrem A. F. of L. som en sammenslutning av «kapitalistiske fagforeninger», fordi den bygde på den forestilling at arbeidere og kapitalister har felles interesser; ledere som *Sam. Gompers* o. a. var «venner av de profesjonelle levebrødspolitikere og kapitalistiske utplyndrere». Dessuten var det en monopolorganisasjon som holdt den store massen av arbeiderne utenfor ved hjelp av urimelig høie innmeldingspenger — Tranmæl hadde selv betalt 25 \$ (100 kr.) for å bli medlem av sin forening; og der var så uoverstigelige skiller mellom de enkelte fagforbundene at det ikke blev utviklet noen solidaritet mellom alle arbeidere.

Da I. W. W. blev stiftet sommeren 1905 blev han svært begeistret for den nye organisasjonen. Det var «en moderne revolusjonær bevegelse på det økonomiske område»; den bygde på *hele* arbeiderklassens solidaritet — den søkte å bryte ned alle hemmende skiller mellom arbeiderne i de forskjellige fag og den arbeidet for å organisere den store masse av arbeidere. Den bygde ikke på ege:tlige fagforbund, 'men hovedorganisasjonen var bare inndelt i 13 «industrielle departementer»; og innmeldingspengene var alltid lave. Men særlig var Tranmæl begeistret fordi den nye organisasjonen var bevisst sosialistisk og hadde tilslutning fra begge de to amerikanske sosialistpartiene — det var først i 1908 at I. W. W. blev virkelig syndikalistisk og antiparlamentarisk. Tranmæl mente ennå at den rent politiske virksomheten var mer vesentlig enn den faglige. Han så at de faglige kampene i Amerika stadig endte med nederlag, og han mente at etter hvert som kapitalen blev mer og mer konsentrert i store konserner, blev det stadig vanskeligere for arbeiderne å vinne noe ved streik eller boikott — særlig var det håpløst for de ufaglærte. Særlig ille blev det fordi staten stadig brukte sine maktmidler mot arbeiderne — og annet kunde man ikke vente så lenge arbeiderne selv var med på å velge «kapitalistenes lakeier» til de utøvende stillinger. Hele situasjonen ledet ham til denne opfatningen: «Den industrielle utvikling lærer arbeiderne, at deres virkelige håp vil ligge gjennom en felles optreden ved valgurnen, mer enn gjennom faglig sammenslutning.» Selv om han altså gav sin tilslutning til mange av de standpunktene som syndikalistene hevdet, særlig når det gjaldt organisasjonsformene, var han meget langt fra å være virkelig syndikalist — han var alt for sterkt knyttet til den politiske virksomheten til det.¹

¹ Tranmæl skrev en mengde reisebrev i 1903—05. De viktigste stod i *Ny Tid* 25/2, 16/8, 15, 16, 19/12 1904, 18/5 19/6, 25/7 1905 og i *Social-Demokraten* 20/12 1905.

Like før jul 1905 kom Tranmæl tilbake til Trondheim hvor han fra da av blev bofast — selv om han nok også senere var på lange reiser, i Tyskland, Italia, Frankrike, England. Det viste sig da hvor sterkt han hadde utviklet sig. Han, som siden våren 1900 bare hadde vært hjemme i halvannet år, han kastet sig inn i en veldig virksomhet på alle felter av arbeiderbevegelsen. Alt 2. januar 1906 — da han hadde vært hjemme i snaue to uker — skrev han i «Ny Tid» om partistillingen i Uttrøndelag, en artikkel hvor han orienterte om Venstres stilling i amtet, om hvilke distrikter som var Arbeiderpartiets sterkeste o. s. v. Ved siden av at han arbeidet i sitt fag fikk han tid til utallige agitasjonsforedrag, til organisatorisk arbeid, til diskusjoner om taktiske og prinsipielle spørsmål om norsk arbeiderbevegelse. I Trondheim var han med ved stiftelsen av Vestbyens sosialdemokratiske Ungdomslag i januar 1906, og blev selv med i det første styret.¹ I sin fagforening tok han alt i februar op et forslag som pekte i retning av de nye organisasjonsformene for fagbevegelsen — det dreiet sig om å organisere en «samorganisasjon mellom arbeiderne i samtlige bygningsfag» i byen, for dermed å overvinne litt av ulempene ved den gamle organisasjonsmåten etter rent faglige linjer; forslaget blev enstemmig vedtatt, men det var først et par år senere at idéen blev tatt op i praksis.² I mars blev han valgt inn i fagforeningens styre igjen.³

Samtidig fikk han tid til å gjøre sig gjeldende i landdistriktene også. Da han reiste til Amerika, hadde han nedlagt hvervet som formann i Uttrøndelagens Arbeiderparti, men på årsmøtet i mars 1906 blev han igjen valgt til den stillingen. Og denne sommeren var det at han som partiets reisende agitator i tre måneder syklet gjennom amtet for å drive agitasjonen for stortingsvalget; han, som man skulde tro var blitt litt fremmed i løpet av all den tiden han hadde vært borte, han greide å planlegge og gjennomføre agitasjonen mer effektivt enn det noensinne før hadde vært gjort.

På samme tid gjorde han sig sterkt gjeldende i den indre partidiskusjonen — oppjøret etter 1905. Han deltok på partiets landsmøte og spilte en betydelig rolle for å drive igjennom de nye vedtakene både når det gjaldt partidisciplinen, valgtaktikken og antimilitarismen; det falt derfor helt rimelig at han nå også blev valgt inn i partiets landsstyre. Og han skrev artikler om arbeiderbevegelsen i utlandet — f. eks. en artikkel i januar om de engelske valg, som nesten er den første artikkel i «Ny Tid» som virkelig inneholder en personlig vurdering av utenlandske

¹ Ny Tid 8/1 og 24/1 1906.

² Ny Tid 16/2 1906.

³ Ny Tid 30/3 1906.

partiforhold; ellers var det vanlig at alt som kalte sig «sosialisme» eller «arbeiderparti» blev akseptert som «partifeller» uten nyanser.¹

Ved stortingsvalget 1906 var det at redaktør Buen blev valgt til stortingsmann. Det blev da nødvendig med en ny mann i redaksjonen, og Tranmæl blev ansatt fra 1. oktober.² I noen måneder kom han da til å fungere som redaktør — inntil Oscar Ruud tiltrådte som redaksjonssekretær og fungerende redaktør. Da Tranmæl blev intervjuet av «Social-Demokraten» ved hjemkomsten fra Amerika, fortalte han utførlig om I. W. W. og han sluttet med å si at «fra Amerika vil sikkerlig de nye prinsipper gå sin seiersgang over Europa.»³ Det var derfor rimelig at han vilde gjøre sitt til å gjøre de nye idéene kjent, da han nå fikk en god anledning som fungerende redaktør av «Ny Tid». Et par redaksjonelle artikler i oktober er også meget karakteristiske. Den første handler om generalstreiken; han innledet da med å ta avstand fra det han kalte den «anarkistiske» generalstreiksidéen — d. v. s. den syndikalistiske, anti-parlamentariske teorien om generalstreiken som det ene avgjørende våpen i klassekampen. Men han regnet likevel den politiske massestreiken som et brukbart kampmiddel for å opnå stemmerett eller for å forsvare den mot reaksjonære angrep — han var helt på linje med det syn som det tyske sosialdemokrati hadde fastslått som sitt ved landsmøte i Jena sommeren 1905. Viktigere var det at han sluttet artikkelen med å advare mot for mye parlamentariske kompromisser og med å understreke at den politiske virksomheten må støttes av det faglige arbeidet — for «da har man makten til å føre ut i livet de beslutninger som blir fattet av en lovgivende forsamling»; denne siden av bevegelsens virksomhet måtte skjøttes bedre enn hittil, for «en sterk, sosialistisk fagorganisasjon er det tryggeste og skarpeste kampmiddel, vi har.»⁴

Mens Tranmæl var i Amerika, hadde han stadig understreket at det var mangelen av en kraftig politisk virksomhet som var den største svakheten ved amerikansk arbeiderbevegelse; nå hevdet han altså at det for Norges vedkommende var nødvendig å legge større vekt på fagbevegelsen; men i begge tilfelle er det helt tydelig hvordan han ser hele arbeiderbevegelsen som en enhet hvor den politiske og den faglige virksomheten stadig må støtte hverandre gjensidig.

Tranmæls neste leder, med titelen «Vår kamplyst», var ikke

¹ Ny Tid 26/1 1906.

² Ny Tid 29/9 1906.

³ Social-Demokraten 20/12 1905.

⁴ Ny Tid 1/10 1906.

mindre karakteristisk. Han gikk der inn på en sak som siden kom til å spille en stor rolle i hans agitasjon, nemlig tariff-spørsmålet. Han hevdet at små lønnsforbedringer ofte virket slappende — særlig hvis det blev sluttet bindende tariffavtaler med «gjensidighetsforpliktelser»; en overenskomst var ingenting verd hvis det ikke stod en kampdyktig organisasjon bak den, men den kunde likevel ofte virke slappende på arbeiderne. For arbeiderne var det ikke farlig om de av og til led «nederlag» — slike «seire» som virket slappende var ofte verre. Tranmæl erklærte imidlertid ennå at han ikke vilde advare mot overenskomster i sin almindelighet — men de var iallfall ikke alltid fordelaktige; for det viktigste var at man ikke måtte tape kamplysten.¹ Det er kjernepunktet i den revolusjonære fagbevegelsen som kommer frem i denne lederen: det synspunkt at det ikke er de små, øieblikkelige forbedringene som skal være det vesentlige for fagbevegelsen, men selve den revolusjonære kampen. I dette synet stod Tranmæl helt på linje med syndikalistene og alle andre revolusjonære: hovedsaken var å bevare «kamplysten» slik at arbeiderne blev dyktiggjort til de kommende avgjørende kampene.

Det er ikke nødvendig å gå inn på det betydelige agitatoriske arbeid som Tranmæl utførte i de følgende årene — særlig i Uttrøndelag, hvor han stadig var formann i amtspartiet, bare avbrutt av en eneste periode i 1908 til 09. Hans arbeid for å gjøre de nye idéene om fagforeningsarbeidet kjent foregikk inntil 1910 vesentlig gjennom «Ny Tid» i de periodene da han satt som fungerende redaktør. I hele 1907 og første halvår 1908 blev avisen dels redigert av Buen selv, dels av redaksjonssekretæren, Oscar Ruud, og da ingen av dem var enig i Tranmæls synsmåter, fikk han liten anledning til å gjøre sig gjeldende på dette området. Han deltok imidlertid på Landsorganisasjonens kongress i september 1907, og der kom han inn på ting av prinsipiell betydning i debatten om almindelige retningslinjer for tariffoverenskomster; han hevdet igjen det samme standpunkt som han hadde vært inne på i «Ny Tid». Han henviste til amerikanske erfaringer, og sa at «når vi er nødt til å ta ondet overenskomster, så må vi vite at når der f. eks. tales om gjensidighet, at vi derved meget lett kan komme bort fra det springende punkt i vår klassekamp.» Med denne begrunnelse frarådet han bestemt at det skulde slutes gjensidige overenskomster i hans eget fag — «i lengden er det omtrent gitt at de vil skade oss». Ennå blev han imidlertid stående nokså alene med dette standpunktet; det kan ikke ses at

¹ Ny Tid 18/10 1906.

han på kongressen fikk tilslutning fra noen kant — hverken fra trønderrepresentantene eller fra andre.¹

I begynnelsen av juni 1908 fikk imidlertid Tranmæl igjen ledelsen av «Ny Tid»; Oscar Ruud skulde kort etter fratre stillingen som redaksjonssekretær, men selv etter at K. O. Thornæs igjen var ansatt i sin gamle stilling som redaksjonssekretær, var det for det meste Tranmæl som fungerte som redaktør i hele tre år, iallfall i stortingsseksjonene. En merker meget tydelig at tonen i lederne blev forandret da Tranmæl igjen blev redaktør. Mens Buen og Oscar Ruud ofte understreket at arbeiderbevegelsens fremgang måtte foregå gjennom en langsiktig evolusjon, var Tranmæls ledere stadig preget av hans revolusjonære innstilling — i en leder erklærte han f. eks. kategorisk at bevegelsens endelige seier vil «sikkert nok forme sig som en internasjonal katastrofe».² Det var imidlertid en bestemt sak som han gang på gang tok op til behandling i avisen: omlegging av fagorganisasjonen fra fagforbund til industriforbund. Gang på gang gjentok han at fagforbundene var umoderne, fordi de gamle skarpe fagskillene ikke lenger bestod i praksis; man måtte komme dit at det bare var ett forbund for hver industrigrøn, slik at alle arbeidere på samme arbeidsplass var organisert i samme forbund.³ Når det gjelder denne saken, vant også Tranmæls synsmåter adskillig tilslutning alt i 1908 — iallfall blandt bygningsarbeiderne; i bygningsindustrien fremhevet også Tranmæl ofte at det var særlig nødvendig å nå frem til industriforbund, fordi forvirringen med mange fagforbund var størst der. Som før nevnt hadde han alt i 1906 tatt op spørsmålet om lokalt samarbeid blandt bygningsarbeiderne i Trondheim og fått sin fagforening til å vedta et forslag i den retning, som imidlertid ikke førte til noen resultater. I 1908 blev imidlertid saken tatt op igjen, bygningsarbeiderne gav sin tilslutning til tanken om industriforbund og vedtok å oprette et fast samarbeid sig imellom i Trondheim; denne gangen blev det også gjennomført og samarbeidet spilte en viss rolle under tømmermannsstreiken samme året, og det blev siden oprettholdt.⁴

1909 var et svært fredelig år på det faglige området i Trøndelag — streiken ved Løkkens verk var den eneste trønderske konflikten av betydning; og den svenske storstreiken vakte nok stor opsikt, det blev samlet inn penger til hjelp for de streikende, det blev holdt møter og skrevet artikler om den —

¹ Arbeidernes faglige Landsorganisasjons kongressprotokoll 1907.

² Ny Tid 19/6 1908.

³ Ny Tid 17/6 1908, 27/2 og 13/7 1909.

⁴ Snekker og Tømmermenneses fagforenings femtiårsberetning, 1888—1938 (stensilert). Ny Tid 27/2 1909.

men den ramte tross alt ikke arbeiderne i Trøndelag direkte. De faglige problemene hadde derfor ingen påtrengende aktualitet, og det var lite å merke til diskusjonen omkring fagforenings-spørsmålene. Helt anderledes blev det i 1910 — det var et år med mange konflikter i Trøndelag, og det var det året da den faglige opposisjonsbevegelsen for alvor trådte frem; at Landsorganisasjonen holdt kongress det samme året, gjorde sitt til at de indre motsetningene i fagbevegelsen kom klarere frem.

Alt helt i begynnelsen av året blev det holdt en tre-fire faglige diskusjonsmøter — fellesmøter for alle fagforeningene — i Trondheim. Det var etter initiativ fra den samarbeidskomitéen som Tranmæl hadde fått i stand for fagforeningene i bygningsindustrien.¹ Det foreligger imidlertid ingen referater fra disse møtene; bare om det siste av dem heter det i «Ny Tid» at man diskuterte parlamentarisme, ungsosialisme, handlingens propaganda, syndikalisme o. s. v.; og man mente at det var nødvendig for fagorganisasjonen å danne industriforbund og lokale faglige samorganisasjoner; den måtte drive sosialistisk opplysningsarbeid, den burde opprette et spesielt organ hvor prinsipielle spørsmål skulde utredes, og den burde drive opplysningsarbeid for generalstreikidéen.² Det har altså åpenbart vært ført bredt anlagte diskusjoner om alle de saker som knyttet sig til den revolusjonære fagforeningsbevegelsen, og stemningen på møtet må ha vært på den revolusjonære siden.

Senere på året skrev K. O. Thornæs en rekke artikler hvor han selv erklærte at det var hans mening å gi uttrykk «for noe av det som har vært diskutert blandt arbeiderne i Trondhjem»; under tittelen «Nye veier for fagbevegelsen» gav Thornæs der en oversikt over den debatten som var blitt ført. Fra fagbevegelsens tillitsmenn var ikke planene om «nye veier» møtt med noen velvilje — og det var rimelig nok, ettersom de hadde vært med på å oparbeide organisasjonene etter de gamle linjene. De «nye veier» som hittil var foreslått var også slik at de vilde virke helt revolusjonerende på fagbevegelsen — det var syndikalistiske veier: «Istedenfor sentralisasjon — lokale sammenlutninger, istedenfor felles optreden — «geriljakrig», istedenfor de korslagte armers streik med velfylte streikekasser — sabotasje og «handlingens propaganda», istedenfor parlamentarisme — generalstreik, istedenfor stats- og kommunesosialisme — produksjonens overtagelse av frie assosiasjoner o. s. v., o. s. v.» En slik fullstendig omkalfatring av fagbevegelsens mål og midler kunde umulig lederne bli med på — da

¹ Ifølge muntlig opplysning av Halvard Olsen.

² Ny Tid 21/2 1910.

kunde de ikke hatt tro på sine egne ord og sitt eget arbeid, eller de måtte erklære hele sin gjerning omsonst og bevegelsen fallitt; og det hadde de ingen grunn til all den stund man faktisk hadde fremgang og opnådde betydelige resultater. Talsmennene for de nye veier hadde dessuten vært «temmelig barsk i kampen for sine idéer» — deres kamp hadde ofte bestått mer i illojale angrep på tillitsmennene enn i argumenter.

Selv om Thornæs tok avstand fra en del av de tingene som blev hevdet av «de nye veiers menn», støttet han dem på mange viktige punkter. Han sluttet sig helt ut til industriforbundsprinsippet — på det punkt hadde Landsorganisasjonens sekretariat også gitt sin teoretiske tilslutning, men med det vesentlige forbehold at omleggingen bare måtte skje meget langsomt og forsiktig; Thornæs mente at omleggingen burde skje straks, siden man likevel var enig om at industriforbund var fremtidens organisasjonsform. Og lokale samorganisasjoner var nødvendige — det hadde iallfall i Trondheim vist sig behov for det. Når det gjalt kamptaktikken, gikk Thornæs meget energisk inn for at de langvarige bindende tariffoverenskomster måtte bort — de hindret arbeiderne i å bedre sine kår i gunstige tider, og de virket slappende på organisasjonene — «Istedenfor å være en platform for organisasjonen for å kunne arbeide videre, er overenskomstene blitt en seng som den sover videre i.» Fagbevegelsen burde undgå alt som bandt den — ikke bare tariffen, men også voldgift, og statsanerkjennelse av arbeidsledighetskassene og sykekassene; slike statsanerkjente kasser vilde føre til den meningsløshet at «proletariatets kamporganisasjoner går over til å bli anerkjente institusjoner i kapitalist-samfundet, og tjene til dets bevarelse.» Til de ting som binder arbeiderne hørte også «gjensidighetsbestemmelsene» i tariffene, som forpliktet arbeiderne til bare å ta arbeid hos organiserte mestre til gjengjeld for at mestrene bare skulde bruke organiserte arbeidere; det førte til at arbeiderne fikk en masse vrøvl med å holde rede på og styrke mestrenes organisasjoner.¹

Thornæs' artikler var sikkert vesentlig en refleks av de diskusjonene som blev ført innenfor fagforeningene i Trondheim. Og de viser da meget tydelig at der alt gjorde sig gjeldende sterk påvirkning fra helt andre folk enn Tranmæl. Rent syndikalistiske idéer om «handlingens propaganda», generalstreiken, antiparlamentarisme og produksjonens overtagelse av frie assosiasjoner hadde alt vunnet betydelig innflytelse. Slike idéer kom også fortsatt til å spille adskillig rolle — men i praksis var det unektelig de mer konkrete forslagene om nye

¹ Ny Tid 2/6 1910 og følgende dager.

organisasjonsformer og nye kampmidler i den dagligdage kampen, som var det viktigste.

Fagkongressen sommeren 1910 gav de opposisjonelle trønderne en god anledning til å bringe sine tanker frem for videre kretser — og de la mye arbeid i å utnytte denne anledningen. Det samarbeidet som var innledet mellom byens fagforeninger med de faglige diskusjonsmøtene i begynnelsen av året, blev opprettholdt siden. Før fagkongressen blev det holdt flere slike fellesmøter til diskusjon av kongressens dagsorden — og samarbeidet blev nå ført inn i fastere former, idet det i juni blev valgt en felleskomité for byens fagforeningsstyrer, som fikk ledelsen av de faglige fellesmøtene. På fellesmøtene blev de viktigste sakene som forelå for kongressen gjennomgått, og der blev gjort vedtak om den stilling man ønsket at Trondheimsrepresentantene skulde innta på kongressen; på møtene viste det sig at opposisjonen stadig hadde flertall, og diskusjonene munnet ut i at det blev vedtatt et formelig mistillitsvotum til Landsorganisasjonens sekretariat. I alle større spørsmål erklærte møtene sin uenighet med sekretariatet og de mente derfor at kongressen burde velge «et nytt sekretariat, som ikke glemmer, at det representerer kjempende arbeidere.»¹

Hvor stor del av de fagorganiserte arbeiderne i Trondheim som møtte frem til disse diskusjonsmøtene, er ikke referert; men de var iallfall åpenbart representative for de aktive fagforeningsfolkene — det ser en av at Trondheimsrepresentantene på kongressen trolig fulgte samme linjen og faktisk optrådte som en fast sammensveiset gruppe, en «Trondheimsopposisjon». Og etter kongressen blev det igjen innkalt et fellesmøte, og det vedtok en uttrykkelig godkjenning av Trondheimsrepresentantenes holdning.²

I sak etter sak reiste Trondheimsrepresentantene på kongressen kritikk mot sekretariatet og motstand mot dets forslag. Under beretningsdebatten var det særlig Anton Kalvaa som var aggressiv i anledning av sekretariatets befatning med streiken på Løkkens Verk. Innvendingene mot sekretariatet var på dette punkt karakteristisk for opposisjonens synsmåter. Arbeiderne på Løkkens Verk stod svært svakt, fordi det var lykkes å hverve streikebrytere dit; men da måtte ikke sekretariatet tillate at Løkkenarbeiderne blev isolert — de måtte få aktiv støtte fra andre arbeidere. Ved Trondhjems mekaniske Verksted var det imidlertid under konflikten bygget maskiner for Løkkens Verk — og arbeiderne hadde fått sekretariatets pålegg om ikke

¹ Ny Tid 20, 23 og 25/6 1910, og Landsorganisasjonens kongressprotokoll 1910, s. 290.

² Ny Tid 21/7 1910.

å stoppe dette arbeidet. Kalvaa hevdet at sekretariatet her hadde godkjent noe som faktisk var en slags streikebryterarbeid, og slikt burde for fremtiden stoppes. Slike krav som dette om mer aktiv støtte til svake arbeidergrupper ved sympatiaksjoner fra andre arbeideres side, var stadig fremme i opposisjonens politikk overfor arbeidskonflikter, og det hadde sammenheng med idéene om å utvikle en sterkere og mer aktiv solidaritet innenfor *hele* arbeiderklassen, på tvers av alle fagskiller.

I diskusjonen om de almindelige retningslinjer for tariff-overenskomster blev opposisjonens standpunkter understreket tydeligere. *Marius Ormestad* som holdt innledningsforedraget på sekretariatets vegne, polemiserte svært utførlig mot *K. O. Thornæs'* artikler i «*Ny Tid*» om «*Nye veier*»; spesielt var han imot opposisjonens syn at man skulde vekk fra de langvarige overenskomstene fordi de var *bindende* — Ormestad mente at det var ønskelig for arbeiderne å binde arbeidsgiverne, og det lot sig ikke gjøre uten at man aksepterte at man også selv til en viss grad blev bundet; men den egentlige prinsipielle uenigheten kom også tydelig frem i Ormestads foredrag, da han erklærte at han ikke var enig i at fagorganisasjonen skulde arbeide for sosialistiske mål — det var ikke fagorganisasjonens oppgave «å ekspropriere bedriftene for sig eller samfundet, og intet krav er hittil fremkommet i det praktiske arbeide, som tar sikte på å avskaffe arbeidsgiverne.» Trønderrepresentantene tok imidlertid ikke op noen prinsippdiskusjon; men *Tranmæl*, *Kalvaa* og andre gikk kraftig inn for å få kortvarigere overenskomster; de vilde ikke være med på et forslag fra sekretariatet om å kreve $\frac{2}{3}$ flertall for å forkaste et forhandlingsresultat eller en ny overenskomst; og de prøvde å få drevet kravet om åtte-timersdag mer i forgrunnen i den faglige kampen.

Også organisasjonsformene forelå til diskusjon på kongressen. *Tranmæls* fagforening — *Malerforbundets* *Trondheims*-avdeling — hadde sendt inn et forslag om omlegging til industri-forbundsformen; og *Tranmæl* holdt selv innledningsforedraget om saken — der henviste han bl. a. til at et faglig fellesmøte i *Trondheim* hadde gitt sin enstemmige tilslutning til malerforeningens forslag. Men kongressen var tydeligvis enig med sekretariatet i at det ikke gikk an med noen rask omlegging; noen diskusjon om saken blev det ikke, og man nøide sig med å vedta et forsiktig forslag om at sekretariatet skulde utrede saken og forelegge det for neste kongress.

Endelig diskuterte kongressen ganske inngående hvilken stilling arbeiderne skulde ta til lovene om statsstøtte til fagorganisasjonens arbeidsledighetskasser og om syketrygd. Atter var det *Ormestad* som trådte frem som representanten for den

mest konsekvente reformismen, — på sekretariatets vegne gikk han inn for at fagforeningene skulde gjøre bruk av de nye lovene, tross alle mangler ved dem; arbeidsledighetskassene burde søke statsbidrag og sykekassene offentlig godkjenning, — at kassene dermed også blev underlagt offentlig kontroll, regnet han ikke som noen avgjørende innvending. På den andre siden stod Tranmæl, Kalvaa og andre trønderere i forgrunnen; de hevdet at lovbestemmelsene om at uorganiserte måtte få adgang til de statsunderstøttede arbeidsledighetskassene på like fot med de organiserte, og om at fagforeningenes medlemmer måtte rapporteres til arbeidsgiverne når sykekassene blev godkjent, gjorde det helt forkastelig å bruke disse lovene. Men trønderne gikk ennå ikke så langt at de avviste forsikringskassene overhodet som ledd i fagforeningenes virke — de bare vilde bevare fagorganisasjonen så uavhengig som mulig overfor statsapparatet, fordi de først og fremst så på fagforeningene som revolusjonære kamporganisasjoner.¹

I alle saker viste opposisjonen sig å være i mindretall på kongressen. Den fikk nok tilslutning fra andre enn Trondheimsrepresentantene, men det var likevel bare spredt og tilfeldig og sterkt vekslende fra sak til sak. Det fans ennå ikke noen samlet opposisjon innenfor fagbevegelsen — bare det tilløpet som trønderne representerte. Likevel hadde motsetningene vært såpass skarpe at det var rimelig at debatten ikke var avsluttet med kongressen. I en rekke artikler i «Ny Tid» rettet Ormestad et kraftig motangrep mot trøndernes kritikk av sekretariatet — men han prøvde vesentlig å latterliggjøre opposisjonen, uten å gi sig inn på de alvorlige skillende spørsmål; Tranmæl fikk derfor anledning til i en rekke svar-artikler igjen å understreke de skillende sakene.² Og de samme sakene blev tatt op igjen ved andre anledninger; da Malerforbundet hadde landsmøte senere på året, var Trondheimsavdelingen igjen fremme med en rekke forslag — bl. a. om at Malerforbundet skulde henvende sig til de andre forbundene i bygningsindustrien for å forberede dannelsen av et felles bygningsarbeiderforbund.³

Det var imidlertid ikke bare fagkongressen som bidrog til at Trondhjemsopposisjonen blev klarere utformet i løpet av 1910; årets mange faglige konflikter virket i samme retning. Når det gjaldt Løkken-streiken, var den, som nevnt, allerede drøftet på fagkongressen; da den endelig blev avblåst i august, blev imidlertid ikke kritikken mot den faglige ledelsen forfulgt videre — «Ny Tid» erklærte bare at det var et «ærefullt neder-

¹ Landsorganisasjonens kongressprotokoll 1910.

² Ny Tid 22, 24, 26, 29 og 31/8 og 9—13/9 1910.

³ Ny Tid 13/9 1910.

lag» og når det ikke var opprettet noen ny overenskomst, trøstet bladet sig med at «efter den anskuelse som mer og mer gjør sig gjeldende blandt klassebevisste arbeidere, er et sådant løst forhold å foretrekke fremfor å binde organisasjonens medlemmer til langvarige uheldige kontrakter.»¹

Men de mange konfliktene i bygningsindustrien samme sommeren brukte Tranmæl til i en rekke leder-artikler igjen å ta op organisasjonsprinsippene til drøfting — og kanskje klarere enn noen gang før. Bygningskonfliktene i Oslo og Trondheim hadde vist både fagorganisasjonens svakhet og Arbeidsgiverforeningens styrke. Man så hvor sterkt sentralisert arbeidskjøpernes organisasjon var — de hadde jo greid å koble konfliktene i Oslo og Trondheim sammen, slik at resultatet i Trondheim til en viss grad blev avhengig av resultatet i Oslo; det viste hvordan arbeidskjøperne underordnet lokale og faglige særinteresser under hele sin klasses fellesinteresser. Arbeiderne derimot blev svekket på grunn av opdelingen i fagforbund. Murerstreiken i Trondheim hadde for eksempel vært helt effektiv for så vidt som det ikke blev utført noe streikebryterarbeid som monnet; men den var likevel ikke så virkningsfull som den kunde ha vært; murerne var da streiken begynte ferdig med en rekke større arbeider og de andre bygningsarbeiderne fullførte derfor det ene hus etter det andre, fordi de stod i andre forbund og var bundet av andre tariffier; og der hvor det manglet viktige murarbeider, der begynte man enkelte steder å støpe hus, istedenfor å mure dem; på den måten kom ikke streiken til å ramme arbeidskjøperne tilstrekkelig hardt — fordi det arbeidet de andre arbeiderne utførte virket som «faktisk og praktisk streikebryterarbeid».

Konsekvensen av disse erfaringene måtte da være for det første at det måtte opprettes industriforbund; det var særlig aktuelt i bygningsindustrien som var særlig sterkt splittet — med f. eks. murersvennene i sitt eget Murerforbund, og murarbeiderne i Arbeidsmannsforbundet; men det gjaldt også i alle andre industrier. Industriforbund var imidlertid ikke nok. Skulde organisasjonen bli tilstrekkelig effektiv, slik at det f. eks. var mulig å gjennomføre de nødvendige sympatiaksjoner, måtte den konsolideres, «slik at det blev *Landsorganisasjonen* som blev det virkelige sentrale. Forbundenes funksjon vilde da nærmest bli av administrativ og rådgivende art, noe i likhet med det enkelte departement i statens ordning.» Slik kunde fagbevegelsen bli en enhetlig kamporganisasjon, og «det turde være like nødvendig å vie denne side av bevegelsen en smule oppmerksomhet

¹ Ny Tid 24/8 1910.

som å spekulere ut forsikringsinnretninger av alle mulige slags».¹

Under diskusjonene i forbindelse med fagkongressen og ved drøftelsen av erfaringene fra årets faglige kamper hadde på denne måten fagforeningsfolkene i Trondheim trukket op en temmelig sammenhengende ny linje for fagbevegelsen. Ennå var ikke deres program fullt utformet på alle punkter, men hovedlinjen var allerede klar. Og i løpet av det følgende året fikk den nye retningen både sitt første organisasjonsmessige uttrykk — i «Fagforeningenes lokale Samorganisasjon» i Trondheim — og sitt første program, «Trondhjemsresolusjonen».

Opposisjonen i Trøndelag 1910—1914

Den økonomiske utviklingen artet sig ikke vesentlig anderledes i årene 1911—14 enn den hadde gjort de foregående fem årene. Den industrielle ekspansjonen fortsatte i omtrent samme tempo — fremdeles litt langsommere i Søndre Trondhjems amt enn i gjennomsnitt for landet ellers. Mens det i 1910 blev utført 5002 årsverk i den egentlige industri og i bergverksdriften i Søndre Trondhjem, var det i 1913 øket til 5825 — en øking på 16,5 %, mot en tilsvarende øking på 19,4 % i hele riket. Også nominallønningene fortsatte å stige — i Søndre Trondhjem fra et gjennomsnitt på 1052 kr. i 1910 til 1220 kr. i 1913, og fra 969 kr. til 1125 kr. i gjennomsnitt for hele riket; men det må stadig huskes at dette er nominelle lønninger, og de svarte nå enda mindre enn før til reallønningene, fordi prisene steg raskere.² For disse årene gjelder det imidlertid mer enn for de foregående at det var en arbeidergruppe utenfor industrien og grubene, som spilte en viktig rolle. Anlegget av Dovrebanen var nå kommet i full gang; og anleggsarbeidere fra mange kanter av landet — forresten også fra Sverige — kom til Trøndelag til dette arbeidet; det viste sig direkte i en stor ny tilgang til arbeiderbevegelsen — Arbeidsmannsforbundets medlemstall i bygdene i Søndre Trondhjem økte fra 988 i 1910 til 1568 i 1914, en øking som helt overveiende skyldtes anleggsarbeiderne ved Dovrebanen.³

¹ Ny Tid 23, 26 og 28/9 og 4/10 1910.

² Riksforsikringsanstaltens industristatistikk for 1915. Norges off. statistikk. VI, 125.

³ Landsorganisasjonens beretninger for 1910 og 1914.

De samme forholdene som i nasjonal og internasjonal målestokk virket til å kalle frem en revolusjonær fagforeningsbevegelse, gjorde sig også gjeldende i Trøndelag. Arbeidsgiverforeningen virket på samme måte der som ellers i landet. Prisstigningen var vel også like sterk der som ellers — skjønt den snarest må ha virket noe lempeligere der enn i landet ellers, fordi nominallønningene iallfall i årene fra 1905 til 1910 steg noe raskere. Om det ikke forekom slike svære fabrikkanelegg som på Rjukan, på Notodden eller i Odda, måtte Dovrebaneanlegget, sammen med den store industri-reisingen som likevel foregikk, virke til å rive mange bondegutter fra amtet løs fra jordbruket og gjøre dem rotløse og radikale; fagforeningene langs Dovrebaneanlegget, sammen med fagforeningene for andre ufaglærte arbeidere, hørte også faktisk til fagopposisjonens sikreste støtter.

Men også andre momenter enn dette må bidra til å forklare opposisjonens utvikling omkring 1910. En meget vesentlig impuls kom fra Sverige hvor en rent syndikalistisk bevegelse nettop holdt på å konstituere sig. Det var i vesentlig grad en følge av nederlaget i storstreiken 1909 at spørsmålet om nye kampformer blev påtrengende aktuelt i Sverige; idéer som iallfall stod syndikalismen meget nær, hadde dessuten gammel rot i Hinke Bergegrens svenske ungsosialisme. Sommeren 1910 blev så «Sverges Arbetares Centralorganisation» stiftet, med et rent syndikalistisk program, direkte etter fransk mønster. Forbindelsen mellom svenske og norske arbeidere var den gang meget nær — særlig flakket rallarne meget fritt frem og tilbake over grensen; og etter storstreiken 1909 kom et betydelig innrykk av svenske arbeidere — folk som var kommet på svarteliste etter nederlaget og vanskelig kunde få arbeid i sitt hjemland; det var gjerne nettop de radikaleste syndikalistene som på den måten kom til Norge, og ikke få av dem kom til Trøndelag til Dovrebaneanlegget.

Det var på denne måten mange forutsetninger til stede for at det skulde danne sig en opposisjonsbevegelse. Men når opposisjonen i så høi grad fikk sitt sentrum i Trondheim og Trøndelag, og når den på mange måter fikk en særpreget form, må det i ganske vesentlig grad skyldes Martin Tranmæls personlige innsats. Han var ingen fremragende teoretiker, han kunde ofte være uklar og usikker når det gjaldt vanskelige spørsmål — f. eks. når det gjaldt vurderingen av det parlamentariske arbeid som et ledd i arbeiderklassens kamp, eller senere når det gjaldt sabotasjen. Men nettop hans mangel på interesse for abstrakte teorier fikk ham til å gi avkall på mesteparten av de syndikalistiske konstruksjonene om statsapparatets absolutte korrump-

perende virkninger, om den ekspropriative generalstreik, om fagforeningenes rolle i det fremtidige samfund o. s. v. — og denne mer nøkterne holdning blev sikkert til fordel for den norske opposisjonsbevegelsen. Tranmæls store organisatoriske talent og hans imponerende arbeidskraft var også en betydelig styrke. Men først og fremst var det hans veldige agitatoriske kraft som taler som gjorde ham til den sentrale figur i opposisjonen. Hans evne til å rive folk med, overbevise dem og virkelig få dem til å arbeide for de nye idéene gav ham en posisjon som var fullstendig enestående innenfor norsk arbeiderbevegelse.

Når det gjaldt utformingen av Fagopposisjonens ideologi, var det imidlertid mange som ved siden av Tranmæl hadde stor innflytelse. «Den antiparlamentariske bokbindersvenn», Albin Eines, var en av dem som bragte de sterkeste impulsene fra svensk syndikalisme. Han hadde i mange år arbeidet i Sverige og da han kom hjem igjen til Trondheim etter storstreiken i 1909, kom han med hele det karakteristiske utstyret som svensk syndikalist: bredbremmet hatt, flagrende slips, ragget hår, og kjennskap til hele syndikalismens franskpregede læresystem. Når det alt på de faglige fellesmøtene i begynnelsen av 1910 gjorde sig gjeldende rent syndikalistisk påvirkning, må han ha vært en av dens fremste talsmenn. Men også fra andre folk kan lignende tanker være hevdet. Den danske rørleggeren *Chr. W. Andersen* som arbeidet i Trondheim, var visst nok så rent syndikalistisk innstilt, og som agitator spilte han ingen liten rolle. En mann som den nordlandske jernarbeideren *Halvard Olsen* hadde en sterk stilling i Jern- og Metallarbeiderforbundets Trondheimsavdelinger, og hans radikale innstilling var fra først av formet under lesningen av *Peter Krapotkins* anarkistiske verker — det gjorde at den rene syndikalismen falt naturlig for ham. Og endelig spilte K. O. Thornæs en ganske betydelig rolle gjennom sine artikler i «Ny Tid»; han tilførte neppe opposisjonen nye synspunkter, men hans kritiske evne og hans friske, pågående journalistikk gjorde ham til en god, om ikke alltid like konsekvent, medarbeider for Tranmæl.¹

Året 1911 blev det største kampåret norsk fagbevegelse noensinne hadde hatt. Først var det tariffrevisjon i jernindustrien, og alt da truet arbeidsgiverne med storlockout, — det var tydelig nok, som også arbeiderne på forhånd hadde regnet med, at arbeidsgiverne ønsket å ta et stort oppgjør i 1911; svært mange tariffør løp ut da, og resultatet av storstreiken i Sverige måtte nødvendigvis virke opmuntrende på arbeidsgiverne også her

¹ Muntlige opplysninger av Halvard Olsen og Tranmæl om Eines, Andersen, Halvard Olsen selv og Thornæs.

i landet. En konflikt i jernindustrien måtte ramme Trondheim ganske hardt, siden det var byens største industri — man regnet at den måtte omfatte bortimot 1000 mann. Imidlertid gav arbeidernes forhandlere etter for lockout-truselen, slik at det bare kom til en ukes arbeidsstans før forhandlerne blev enige; den nye overenskomsten betegnet utvilsomt et nederlag for arbeiderne — det lille lønnstillegget som blev oppnådd var på ingen måte nok til å opveie den prisstigning som alt hadde foregått i den forrige tariffperioden, og enda mindre kunde den opveie den stigningen som man måtte regne med i de fem årene som den nye tariffen skulde vare.¹

Den egentlige storkampen i 1911 hadde imidlertid sitt utgangspunkt, ikke i jernindustrien, men i bergverkene — der gikk arbeiderne til streik for sine tariffkrav fra 21. juni; denne streiken gjaldt i Trøndelag først og fremst Røros-arbeiderne, — Løkkens Verk stod utenfor oppgjøret siden arbeiderne der allerede hadde lidd avgjørende nederlag året før. Arbeidsgiverforeningen utvidet imidlertid raskt kampen med sympatilockout i hele treforedlingsindustrien og jernindustrien, for i alt ca. 32 000 mann. Først 23. august lyktes det å få bilagt konflikten, etter megling av stortingspresident *Magnus Halvorsen* og stortingsmann Alfred Eriksen; og ennå var det nødvendig å overlate til meglingsmennene å avsi voldgiftskjennelse i spørsmålet om minstelønnen ved bergverkene — det var en differanse på 2 øre som partene ikke kunde komme til enighet om, og det endte med at meglingsmennene delte det på midten og tilkjente arbeiderne en lønnsøking på 1 øre timen, «presteøret», opkalt etter sogneprest Alfred Eriksen.²

Resultatene av disse to store oppgjørene vakte ingen tilfredshet blandt arbeiderne — og aller minst i Trøndelag. Når det gjaldt jernkonflikten, viste det sig helt tydelig at arbeiderne var misnøid; da de første gang fikk pålegg om å opta arbeidet, før forslaget var vedtatt, mens det enda var ute til avstemning, nektet arbeiderne i Trondheim å følge Forbundets pålegg; først et par dager senere, etter at vedkommende fagforeninger hadde gjennomgått forslaget, besluttet de, mot et betydelig mindretall, å bøie sig for Forbundet. Men mens forslaget blev vedtatt med ganske stort flertall i hele landet, blev det forkastet i Trondheim med et par hundre stemmer mot litt over ett hundre. Og kamplysten var så stor at da det manglet formell beskjed fra Forbundsstyret om avstemningsresultatet innen den fastsatte fristen, nedla formerne ved Ørens mek. Verksted øieblikkelig

¹ Landsorganisasjonens beretning 1911. *Ny Tid* 25/3, 19/4, 24/4.

² Rich. Hansen: *Norsk Arbeidsmannsforbund 1895—1920*, s. 54 ff. Landsorganisasjonens beretning 1911.

Sosialistiske typer.
Flosshattssosialist (Jeppesen) og Dynamittsosialist.

Vikingsen 20. januar 1912.

Buen og Tranmæl (Johan Castberg sitter bakpå) på vei til arbeiderkongressen i Stockholm.

Vikingsen 14. sept. 1912.

Sortekunstnere. Schibsted (Aftenposten) og Thommessen (Tidens Tegn) finner myggen Tramæl og blåser den op til en elefant.
Hvepsen 27. januar 1912.

arbeidet, og gjenoptok det først da de hadde fått bestemt beskjed.

Arbeidernes holdning til dette tariffoppgjøret må være et vidnesbyrd om at den radikale innstillingen til faglige spørsmål virkelig hadde slått rot i Trondheim. Noen forhåndsagitasjon mot forslaget var det iallfall ikke drevet. Tranmæl hadde i «Ny Tid» bevisst holdt sig tilbake, med denne begrunnelse: «Om den (overenskomsten) blev forkastet i Trondhjem, blev det en demonstrasjon mot viketaktikken. Denne berettigede demonstrasjon vil virke så meget kraftigere når den som nu kommer fra arbeiderne i Trondhjem, fra dem selv uten påvirkning fra andre. Dette bør rette vedkommende merke sig.» Ifølge denne samme artikkelen rådde det harme og forbitrelse blandt arbeiderne over resultatet. Foruten organisasjonens ettergivenhet i almindelighet var det også spesielle ting å kritisere: Det var uriktig at en sosialdemokratisk tillitsmann optrådte som megler i en arbeidskonflikt (Alfred Eriksen hadde meglet også i jernkonflikten), for hans plass skulde være helt ut på arbeidernes side; det var uheldig at Landsorganisasjonens formann etterpå hadde undertegnet en takk til meglerne for deres arbeid; og det var urimelig, slik som den nye tariffen bestemte, at lønningene skulde være lavere i Trondheim enn i Oslo (enda de ikke var lavere enn i andre byer utenom hovedstaden). Hvor fundamentalt forskjellig Tranmæls syn på faglige konflikter var fra de faglige ledernes gjengse syn, gikk frem av dette: «Men vilde man ha opnådd noe mer ved en kamp? Nepe. Men fred er ei det beste, men at man noe vil. Det burde man kanskje også huske litt på. Denne geschäftighet til for enhver pris å få sosial fred istandbragt er for en stor del tåpelig sentimentalitet som i det lange løp er skadelig for arbeiderklassen og nytteløs i og for sig.» Og så konkluderte artikkelen med å opfordre til å ta op nye kampmidler til diskusjon med utgangspunkt i denne konflikten. Denne skarpe kritikken mot overenskomsten fikk også tilslutning til resolusjoner fra Trondhjems socealdemokratiske Forening og fra et felles fagforeningsmøte.¹

Om det hadde vært tydelig misnøie med resultatet av jernkonflikten, var uviljen ikke mindre etter storlockouten; men det kom ikke nå så tydelig frem i avisen fordi Tranmæl 30. juni hadde trådt ut av redaksjonen, og nettop under slutten av lockouten var i England hvor han skrev korrespondanser om de store sjømanns- og transportarbeiderstreikene; de opposisjonelle manglet dermed sin leder og sitt organ. Under konflikten blev iallfall diskusjonen om nye kampmidler avblåst — Thornæs skrev i «Ny Tid» at lederne nå trengte tillit og tilslutning, så

¹ Ny Tid 25/3, 19, 21, 22, 24 og 25/4 (Tranmæls artikkel) 1911.

fikk en vente med den eventuelle kritikk til senere. Da megling og voldgift blev aktuelt, tok likevel Thornæs, som vel nå var den egentlige redaktør av avisen, skarpt avstand fra dette; megling mente han til og med kunde bli verre enn voldgift for arbeiderne, for i motsetning til en voldgiftsdom, er et meglingsforslag overhodet ikke resultatet av overveielser om hvad som er *rett*, men om hvad som kan bli vedtatt. Da så meglingsforslaget forelå, var det tydelig at det vakte liten tilfredshet — Anton Kalvaa talte på et masse møte om at «den onde ånd som i sin tid blev drevet ut av svinene, synes å ha fart inn i arbeidskjøperne», og «Ny Tid» var åpenbart også utilfreds. Et symptom på misnøien blandt arbeiderne selv var det vel også når det viste sig vanskelig å få arbeidet gjenoptatt ved det store Trondhjems mek. Verksted, — etter at storlockouten var avblåst kom det der til en ny, kortvarig arbeidsstans på grunn av vanskeligheter med et par streikebrytere som var blitt stående i arbeidet etter forliket. Men noen kritikk mot fagorganisasjonens ledelse i anledning av konflikten kom visstnok ikke foreløpig offentlig frem; senere blev det imidlertid ofte henvist til storlockouten i 1911 som et eksempel på de uheldige følger av den gamle faglige taktikk.¹

Det er helt tydelig at de uheldige store konfliktene gav god grunn for fagforeningsopposisjonen, og den konstituerte sig da også så sterkt i løpet av dette året at den siden vanlig blev betegnet som «Fagopposisjonen av 1911». Opposisjonen blev nå sterkt knyttet til «Fagforeningenes lokale Samorganisasjon» i Trondheim. De faglige fellesmøtene som var holdt i løpet av 1910, og den felleskomitéen for fagforeningsstyrene som var valgt, hadde allerede skapt et nærmere samarbeid mellom alle byens fagforeninger. Det viste sig imidlertid behov for å få dette samarbeidet inn i en fastere organisatorisk ramme, og det førte da frem til stiftelsen av Samorganisasjonen i begynnelsen av 1911. Lokale samorganisasjoner hadde tidligere vært vanlige i arbeiderbevegelsen; men da fagforbundene grodde frem og blev sterke, blev det et visst konkurranseforhold mellom forbundene og de lokale sammenslutningene, og resultatet blev at samorganisasjonene i løpet av de første årene etter århundreskiftet dels blev oppløst, dels blev omdannet til parti-avdelinger — slik som «Trøndernes samvirkende fag- og arbeiderforeninger» våren 1903 var blitt omdannet til «Trondhjems Arbeiderparti». Siden hadde det ikke vært noe fast lokalt samarbeid, inntil det i 1910 blev tatt op igjen i Trondheim som en hensiktsmessig organisasjonsform for å styrke samholdet mellom arbeiderne i alle fag, for å drive agitasjons- og opplysnings-

¹ Ny Tid 11 og 17/7, 15, 16, 19 og 28/8 og 4/9 1911.

arbeid og for i noen grad å desentralisere fagbevegelsens ledelse.

Samorganisasjonen i Trondheim regner gjerne 22. januar 1911 som sin stiftelsesdag — men det møtet som blev holdt den dagen var i virkeligheten bare et møte i den «Fagforeningenes felleskomité» som var konstituert alt året før; denne komitéen hadde tilslutning fra 21 fagforeninger, d. v. s. omtrent halvparten av de foreningene i byen som var tilsluttet Landsorganisasjonen. På møtet 22. januar blev det valgt et arbeidsutvalg som skulde utarbeide et lovforslag og ellers foreløpig lede felleskomitéens arbeid. Konstitueringen foregikk så ved en nokså innviklet fremgangsmåte på en rekke møter — idet alle saker først blev behandlet i arbeidsutvalget, deretter i «felleskomitéen» og endelig på fellesmøter med adgang for alle medlemmer av foreninger som var representert i felleskomitéen. Et virkelig styre blev imidlertid valgt på representantskapsmøte — d. v. s. møte i «felleskomitéen» — 1. februar, og for så vidt kan kanskje det helst regnes som Samorganisasjonens stiftelsesdag; som formann blev da valgt Chr. W. Andersen, og Albin Eines blev viseformann. Lovbehandlingen tok lenger tid, idet den først blev avsluttet på fellesmøter 7. og 12. februar. Formålsparagrafen gav Samorganisasjonen svært omfattende oppgaver: Den skulde samle alle byens arbeidere til felles kamp mot utbytterne og utbyttersamfundet og den skulde arbeide for å gjøre hele fagorganisasjonen bevisst sosialistisk; videre skulde den prøve å regulere prisene på livsfornødenheter, den skulde arbeide intenst for kooperasjonen, og den skulde ta opp spørsmålet om bedring av boligforholdene; under streiker og større konflikter skulde den «søke fremmet en regulerende innflytelse»; og endelig skulde den drive «en kraftig agitasjon for, og opplysningsarbeid om, den ekspropriative generalstreik». Det siste punktet var det eneste i formålsparagrafen som vakte noen større dissens; det var foreslått av Eines, i samsvar med hans rent syndikalistiske innstilling; Tranmæl prøvde å få dette punktet endret til bare å kreve «opplysning om generalstreiken» — altså uten at det skulde være agitasjon for den, og uten at den behøvde å være «ekspropriativ»; men etter en nokså uklar votering mellom tre forslag blev Eines' syndikalistiske forslag vedtatt.

Da lovene endelig var vedtatt, blev det besluttet å foreta en hel nyregistrering av de fagforeningene som vilde være med i Samorganisasjonen, slik at både de foreningene som hadde vært med i «felleskomitéen» og de som stod utenom, måtte behandle sin stilling på nytt. Resultatet av denne nyorganiseringen blev at Samorganisasjonen fikk omtrent like stor tilslut-

ning som «felleskomitéen» hadde hatt — halvparten av byens fagforeninger. Arbeidsmannsforbundet var det forbund som var best representert i Samorganisasjonen — nesten alle dets Trondheimsavdelinger meldte sig inn: den største «Avdeling 43», stein- jord- og sementarbeiderne, murarbeiderne, teglverksarbeiderne og enda fler; det var de ufaglærte, og det vilde vel ofte si de nyinnvandrede, de nyproletariserte som samlet sig i de foreningene. Men det var også andre som sluttet sig til. Jern- og Metallarbeiderforbundets største avdeling, Maskinarbeidernes Forening, var med helt fra begynnelsen, og et par mindre avdelinger av det samme forbundet; en del foreninger av håndverksvenner kom også med: malerne, bokbinderne, gullsmedene, bakerne o. s. v. — der har vel ofte enkelte aktive tilhengere av Samorganisasjonen gjort utslaget og bragt sine foreninger med sig — slik som Tranmæl vel har behersket malerforeningen, Eines bokbinderforeningen o. s. v. Blandt dem som sluttet sig til Samorganisasjonen var byens største fagforeninger, så om en regner det samlede medlemstallet, har nok Samorganisasjonen hatt tilslutning fra adskillig mer enn halvparten av de fagorganiserte i byen; men sterke foreninger stod likevel utenom: typografenes, murersvennenes, snekker og tømmermennes foreninger, — det var noen av byens eldste foreninger, eksklusive, fagstolte, preget av sterke-håndverksmessige tradisjoner; og noen nyere foreninger, sjømenneses f. eks., som vel hadde mange medlemmer, men neppe var særlig fast organisert og iallfall hadde vanskelig for å utvikle et virkelig foreningsliv.¹

Det var helt fra begynnelsen klart at Samorganisasjonen hadde et dobbelt sett av oppgaver. På den ene siden skulde den gjøre en innsats for å styrke det praktiske, daglige fagforeningsarbeidet ved å samordne virksomheten i byen, og på den andre siden skulde den drive propaganda for et bestemt syn på faglige spørsmål; det siste var det som i lovene var uttrykt slik at den skulde arbeide for å gjøre fagbevegelsen bevisst sosialistisk, og at den skulde agitere for den ekspropriative generalstreik. De eneste rene fagforeningsoppgaver som blev tatt op i løpet av det første året, stod i forbindelse med storlockouten; da satte Samorganisasjonen i gang en ganske stor agitasjon med innsamlinger til de lockoutede — på den måten blev det samlet inn 16—1700 kr.; det blev også gjort et forsøk på å gjøre kampen

¹ Samorganisasjonens styreprotokoll (i Trøndelag faglige Samorganisasjons arkiv). Noen fullstendig medlemsliste fins ikke før i årsberetningen for 1913; for de første årene blev foreningene bare anført i styreprotokollen etter som de meldte sig inn — og det ser ut til at det kan mangle enkelte foreninger som faktisk har stått tilsluttet.

mer effektiv ved å få havnearbeiderne til å opgi arbeidet for blokkerte bedrifter — visstnok resultatløst. En del diskusjon om å sette i gang en «husleiestreik» førte ikke til noe. Det arbeidet som blev utført av kooperasjonen, mente styret selv var utilfredsstillende, men det blev da iallfall i årets løp holdt en del agitasjonsmøter og delt ut en del agitasjonsmaterieell til fordel for den. Ut på høsten blev militærspørsmålet aktuelt i forbindelse med noen «optøier» på Steinkjersannan ekserserplass som førte til at et par sosialister blev dømt til nokså lange fengselsstraffer; Samorganisasjonen tok da op både en antimilitær agitjonskampanje og arbeidet med å samle inn penger til familiene til de dømte; det var helt i flukt med syndikalismen, særlig den franske syndikalismen, at fagbevegelsen selv skulde ta kampen op mot militærvesenet, og det må vel ha vært en slik påvirkning som fikk Samorganisasjonen til å ta op det arbeidet — men det viste sig likevel i Trondheim at Arbeiderpartiet kunde organisere dette mer hensiktsmessig, og Samorganisasjonen opgav derfor etter en stund å befatte sig videre med det.¹

Om dette praktiske arbeidet ikke gav så store resultater, så var det vel heller ikke det som først og fremst interesserte organisasjonens mest aktive folk; for dem var sikkert agitasjonen for nye kampformer en langt viktigere sak, og den blev også drevet med stor energi. De rene syndikalister hadde en meget sterk posisjon i Samorganisasjonen — de hadde fått satt den «ekspropriative generalstreik» inn i lovene, deres mest konsekvente talsmann, Eines, var viseformann og formannen var også sterkt syndikalistisk innstilt. Rent syndikalistiske tanker gjorde sig derfor ganske sterkt gjeldende i Samorganisasjonens propaganda; og forresten ikke bare der, men også i Trondhjems socialdemokratiske Forening som var et diskusjonsforum for alle de nye idéene om den faglige kampen; i april blev Tranmæl valgt til formann der, og Halvard Olsen, Eines og Chr. W. Andersen hørte blandt de mest aktive medlemmene; diskusjonene der var åpenbart av stor betydning for avklaringen av opposisjonens standpunkter.²

I april satte Samorganisasjonen i gang sin første agitjonskampanje med *Sverre Krogh* som taler ved en rekke møter. Krogh hørte til de ledende folk innenfor det Sosialdemokratiske Ungdomsforbundet i Oslo, og som revolusjonær sosialist stod han i opposisjon til Arbeiderpartiets ledelse. Samarbeidet mellom Fagopposisjonen og Ungdomsforbundet kom siden til å spille en stor rolle; men iallfall til å begynne med falt samarbeidet van-

¹ Samorganisasjonens styreprotokoll.

² Ny Tid 7/2, 3/4, 4/5 og 27/11 1911 og muntlige opplysninger av Halvard Olsen.

skelig. Krogh hadde i Ungdomsforbundets organ, «Klassekampen», skrevet noen artikler om faglige spørsmål hvor han bl. a. hevdet at fagbevegelsen måtte holde fast ved de langvarige bindende tariffoverenskomstene — ellers kunde arbeidsgiverne altfor lett få i stand storkamper som fagorganisasjonen av økonomiske grunner ikke kunde klare. Krogh stod dermed på et viktig punkt i motsetning til det syn som Trondheimsopposisjonen hevdet, og Krogh representerte Ungdomsforbundets ledelse; motsetningen var så skarp at Eines i Samorganisasjonens styre etter at Krogh var kommet til Trondheim stilte forslag om at han skulde sendes tilbake til Oslo uten å få holde foredrag. Og slike motsetninger mellom Ungdomsforbundet og Fagopposisjonen dukket også senere op, — vinteren og våren 1912 var det strid om hvilken betydning sabotasjen kunde få og om forsikringskassene burde opprettholdes i fagforeningene. Krogh og Ungdomsforbundets folk var adskillig forsiktigere enn trønderne når det gjaldt reformer i fagbevegelsen; men etter hvert som Fagopposisjonen vokste i omfang og vant større innflytelse, bødte Ungdomsforbundet sig i større utstrekning for dens opfatning av de faglige spørsmål. Kroghs agitasjon blev imidlertid gjennomført — han snakket om jernkonflikten, om generalstreik, om kooperasjon som ledd i klassekampen, og også om det omstridte tariffspørsmålet. Og både Krogh og andre av Ungdomsforbundets ledende folk var flere ganger siden i Trøndelag på agitasjon for Samorganisasjonen.¹

Den neste utenbys agitatoren som Samorganisasjonen innbød til Trondheim var imidlertid en erklært syndikalist — den danske typografen *Bruno Schmytz*. Det var etter Eines' forslag at Samorganisasjonen fikk fatt i ham litt senere i april. Schmytz hadde vært i Amerika hvor han gjennom I. W. W. var kommet inn i den syndikalistiske bevegelsen; siden arbeidet han visstnok i Oslo, iallfall hadde han forbindelse med den lille «ungsosialistiske» gruppen der, og det var derfra han kom til Trondheim. I Trondheim holdt han så en rekke foredrag om fagbevegelsens problemer. Etter sitt besøk skrev han en brosjyre som Samorganisasjonen utgav den samme høsten. Schmytz angrep voldsomt alle former for parlamentarisk arbeid, han agiterte for at arbeiderne hensynsløst skulde bryte tariffene når de hadde en gunstig anledning, han hevdet at sabotasjen var et av de mest effektive våpen arbeiderne kunde bruke. Schmytz' brosjyre er helt syndikalistisk, men det er ikke noe vellykket eksempel på syndikalismens litteratur — den er hverken særlig velskrevet eller videre logisk sammenhengende. Men siden den

¹ Samorganisasjonens protokoll; Klassekampens to aprilnummer 1911; Ny Tid 6/1, 12/1 og 15/5 1912.

kom midt op i den livlige diskusjonen som foregikk i Trondheim om disse sakene, vakte den likevel adskillig interesse — iallfall tilstrekkelig til at Anders Buen fant det nødvendig å holde et helt foredrag på et partimøte i begynnelsen av 1912 for å imøtegå den. Da Samorganisasjonen gav ut brosjyren, forsynte styret den med et forord som forklarte at den var gitt ut som et bidrag til diskusjonen, ikke fordi organisasjonen var enig med Schmytz; det var også bare de som på forhånd var erklærte syndikalister som forsvarte brosjyren — og det ser ikke ut til at de vant flere tilhengere ved den anledning.¹

Det var imidlertid også flere av Samorganisasjonens egne medlemmer som gav sitt bidrag til agitasjonen for nye kampformer, både på Samorganisasjonens egne møter og i andre organisasjoner. Blandt dem var formannen, Chr. W. Andersen, en av de ivrigste; visstnok på grunn av sin agitasjon blev han avskjediget fra sitt arbeid, og Samorganisasjonen besluttet da å bruke ham som agitator for de nye idéene. I sammenheng med dette var det at det første gang blev tatt op planer om at trønderne skulde prøve å nå ut over sitt eget distrikt med sin propaganda. Andersen reiste iallfall for Samorganisasjonens regning over store deler av landet — først sørover langs vestkysten, siden også på Østlandet; og før han reiste hadde han fått styret til å vedta en resolusjon som gav et slags arbeidsprogram for hans reise: Det skulde overalt dannes lokale samorganisasjoner som skulde drive agitasjon for ny taktikk og nye organisasjonsformer; senest i 1912 skulde så disse samorganisasjonene sammenkalle en komité som skulde utarbeide konkrete forslag til behandling på Landsorganisasjonens kongress. Dette arbeidet for å organisere en landsomfattende fagopposisjon førte riktignok ikke frem så raskt som denne resolusjonen forutsatte — men det var da omtrent dette som blev gjennomført med organiseringen av «Den norske fagopposisjon» i 1913; for så vidt kan det også noteres at ordet «fagopposisjon» visstnok først blev brukt i tittelen på Andersens foredrag.²

Det var imidlertid igjen Tranmæl som i 1911 mer enn noen annen bidrog til å sveise opposisjonen sammen og gi den et enhetlig program. Han var om høsten i England, hvor han under de store streikene sikkert fikk styrket sin overbevisning om at det var nødvendig å finne nye metoder for den faglige kampen. I november var han så kommet langt nok til at han kunde legge frem et fullstendig program for opposisjonen. Dette

¹ Bruno Schmytz: Nye former for klassekampen; Trondheim 1911. Samorganisasjonens protokoll. Ny Tid 15/4 1911, 6 og 8/1 1912. Muntlige opplysninger av Halvard Olsen.

² Samorganisasjonens protokoll. Ny Tid 30/9, 13/10 og 13/11 1911.

programmet, siden berømt som «Trondhjemsresolusjonen», blev første gang lagt frem til diskusjon på et fellesmøte i Samorganisasjonen 12. november. Det blev i mange år, med små endringer, stående som Fagopposisjonens program:

Møtet uttaler at den faglige situasjon nu krever at organisasjonsarbeidet legges på et mer revolusjonært grunnlag enn før. I henhold hertil peker møtet på som nærliggende oppgaver: A 1) De skriftlige, bindende overenskomster avskaffes. 2) Forsikringsvesenet sløifies. B 1) Som kampmidler benyttes i første rekke: 1) Streik. 2) Sympatistreik. 3) Boikott. 4) Obstruksjon. 5) Sabotasje. 6) Kooperasjon. C) Organisasjonsformene endres derhen: 1) At Landsorganisasjonen gjøres til det sentrale, fellesnevneren. 2) Denne inndeles i departementer svarende til de store industrier, altså industriforbund. 3) Der opprettes lokale samorganisasjoner som bl. a. varetar den lokale agitasjon og gis innflytelse på fastsettelse av arbeidsvilkårene.¹

Dette programmet blev diskutert på en rekke møter i Trondheim i november og desember; først blev det vedtatt 19. november mot 9 stemmer på et møte hvor det var ca. 60 mennesker til stede, deretter blev det atter vedtatt 2. desember med 95 mot 73 stemmer, men så blev det forkastet 8. desember, med 181 mot 164 stemmer, etter at Landsorganisasjonens formann, *Ole O. Lian* hadde vært i Trondheim og holdt foredrag; men diskusjonen var ikke slutt med det, og selv om resolusjonen var forkastet, er det ingen tvil om at den etter hvert samlet flertallet av de fagorganiserte i Trondheim — iallfall de mest aktive folkene, de som faktisk ledet bevegelsen i byen.²

Det var på møtet 2. desember at Tranmæl gav den mest utførlige begrunnelse for resolusjonen, i et foredrag som Samorganisasjonen siden trykte som brosjyre. Det som for Tranmæl var hovedhensikten med opposisjonen, det var at fagorganisasjonen måtte gjøres mer bevisst sosialistisk; det var ikke nok at fagforeningene kollektivt meldte sig inn i Arbeiderpartiet, de måtte i selve det faglige arbeidet ha sosialistiske mål for øie. Når det gjaldt tariffspørsmålet, mente Tranmæl nå ikke bare at overenskomstene skulde gjøres kortvarigere, men de skulde helt bort; de var i alle tilfelle et bånd på fagforeningene, så det var bedre straks å stille kravet om å komme over til «anerkjente arbeidsvilkår» — d. v. s. vilkår som fagforeningen godtok, men uten noen forpliktelse hverken for arbeiderne eller arbeidsgiverne til å respektere dem lenger enn det var hensiktsmessig for dem selv. Forsikringsvesenet i fagforeningene betydde at man fritok stat og kommune for forpliktelser som de rettelig

¹ Resolusjonen gjengis litt forskjellig på forskjellige steder; her er den citert etter Samorganisasjonens protokoll.

² Ny Tid 20/11, 1/12, 4/12 og 11/12 1912.

skulde bære; dessuten virket de til å sette skille mellom arbeidere i forskjellige fag, fordi forsikringsvesenet var forskjellig i de forskjellige forbundene.

Når det gjaldt kampmidlene, måtte streiken fremdeles være hovedvåpenet, men det var nødvendig å kunne føre kampen over til de fag hvor arbeiderne stod sterkt og arbeidskjøperne svakt — derfor måtte sympatistreiken brukes som et av de viktigste kampmidlene. Boikott hadde vært lite brukt i Norge, men det kunde da henvises til den vellykte boikottaksjonen mot «Arild» margarinfabrikk i Trondheim i 1908. De minst kjente av de kampmidlene Tranmæl pekte på var imidlertid obstruksjon og sabotasje. Obstruksjon — d. v. s. overdrevent nøiaktig arbeid etter arbeidsreglement, slik at arbeidstempoet senkes og det blir forvirring i hele virksomheten — det skulde være brukt en gang ved Oslo Østbanestasjon; og det var vesentlig brukbart i kommunikationsvesenet, hvor det forelå omhyggelige arbeidsreglementer. Sabotasje — som Tranmæl foreløpig definerte som dårlig arbeid for dårlig betaling — var mer anvendelig i flere industrier. Men både obstruksjon og sabotasje hadde den felles hensikt at kampen skulde føres inn på arbeidsplassene, og den skulde føres videre der, selv om en streik var tapt. Ellers var Tranmæl også inne på en annen form for sabotasje som kunde brukes før en konflikt: arbeiderne kunde «forlate maskinene slik som de er, så ikke den første og beste skruerbrekker kan sette dem i gang igjen og fortsette arbeidet. Likeså i gruvene, om arbeiderne der undlot å stille alt i orden før de gikk. Forrædere vilde betenke sig to ganger før de tok en streikers plass, selv om de blev budt ganske bra lønn. Og hvis de likevel gikk, blev de kanskje brent på fingrene så de husket det, og så de tjente som avskrekkende eksempel for andre». Noen moralske innvendinger var det iallfall ikke mot dette — mot brutale arbeidskjøpere fikk en bruke de midlene en hadde; å hevde noe annet var «stakkarslig og feig tale». Som det siste kampmidlet vilde så Tranmæl trekke kooperasjonen inn; kooperasjon var jo ikke i og for sig nytt, men den måtte gjøres sosialistisk — da kunde den gjøre nytte ved å fordele varer under konflikt. Når det så endelig gjaldt organisasjonsformene, var det et spørsmål som Tranmæl ofte før hadde diskutert — og hans begrunnelse denne gangen var ikke vesentlig forskjellig fra hans tidligere argumentasjon.¹

«Trondhjemsresolusjonen» betydde i virkeligheten et krav om at fagorganisasjonens virksomhet skulde fundamentalt forandres — først og fremst fordi den krevde at de faglige kampene hensynsløst skulde skjerpes; man skulde ikke forhandle og ikke

¹ Ny Tid 14 og 15/12 1911.

slutte overenskomster mer enn høist nødvendig, men alltid være klar til kamp med alle midler. Det var da rimelig at resolusjonen måtte vekke opsikt og protest både utenfor og innenfor arbeiderbevegelsen. «Social-Demokraten» i Oslo tok straks skarpt avstand: «Vi er på det rene med at den faglige situasjon *aldri* noensinne krever sportsmessig eksperimentering med organisasjonsformer»; det forelå ikke noen situasjon som krevde dyptgående omlegging av kampformene. Og helt tydelig kom motsetningen frem når «Social-Demokraten» skrev om hvor langt frem det ennå var til sosialismens seier: Det var langt frem før arbeiderne var så modnet at organisasjonsbåndene kunde slappes og de bindende overenskomster sløifes, men «ennu fjernere er den dag, da arbeidernes solidaritetsfølelse er sterk nok til å danne grunnlag for sosialdemokratiske produktionsformer og for en virkelig sosial fordeling av arbeidsutbyttet.» Også borgerlige aviser kommenterte resolusjonen; «Tidens Tegn» skrev f. eks. at den var uttrykk for syndikalisme og anti-parlamentarisme; og med sabotasjen var syndikalismen «inne på *forbryterske veier*».¹

Innenfor arbeiderbevegelsen i Trondheim var det først og fremst Anders Buen som førte ordet mot Fagopposisjonen, men blandt de dyktigste motstanderne hørte også mange av de eldre fagforeningsfolkene — «Ny Tid»s grunnlegger, Alv Schiefloe f. eks. Landsorganisasjonens formann, Lian, deltok imidlertid i diskusjonen med de viktigste innleggene — både gjennom et foredrag og gjennom flere artikler i «Ny Tid», både før og etter selve vedtagelsen av resolusjonen. Han forsvarte tariffsystemet, for selv om det var enkelte av tariffene fra de siste årene som ikke var bra, så var det andre forbund som nettop i det siste hadde fått sine beste tariffer. Forsikringskassene måtte bevares, både fordi de faktisk gav arbeiderne reelle fordeler og fordi de virket til å stabilisere organisasjonene — arbeiderne var redde for å miste sine rettigheter i forsikringskassene. Når det gjaldt selve kampmidlene, sa Lian sig enig i at både sympatistreik og boikott måtte brukes, men han trodde ikke at det spilte så stor rolle som Tranmæl mente; selv obstruksjon og sabotasje mente Lian til en viss grad kunde brukes, men det vilde fort bli besvart med lockout; ellers var sabotasje i den betydning at arbeiderne gjorde minimumsarbeid for minimumslønn, et kampmiddel som alt leilighetsvis var i bruk; men sabotasjen i dens ødeleggende form mente Lian bare vilde virke skadelig for arbeiderne selv. Lian stilte sig heller ikke helt avvisende overfor forandringer i organisasjonsformene — men enhver slik forandring måtte

¹ Social-Demokraten 28/11. Tidens Tegn 29/11. Morgenbladet 29/11. Dagsposten 29/11 1911.

foregå svært langsomt, hvis den ikke skulde virke skadelig. Lians innlegg var i det hele tatt i formen meget imøtekommende overfor opposisjonen — men det var likevel helt tydelig at han stod fullstendig fremmed og avvisende overfor selve grunnlaget for opposisjonen: den hensynsløse skjerpning av klassekampen.¹ Og nettopp den motsetningen kom skarpere frem i begynnelsen av 1912, da spørsmålet om sabotasjen i høiere grad kom i forgrunnen.

Like over nyttår var Tranmæl i Oslo hvor han på en rekke store diskusjonsmøter redegjorde for Trondhjemsresolusjonen. På det aller første møtet der tok han forresten også opp spørsmålet om «parlamentarismen som ledd i klassekampen»; han vurderte det da slik at hovedsaken ved det parlamentariske arbeidet måtte være den rent sosialistiske agitasjonen; det «såkalte 'praktiske arbeide'» hadde derimot liten verdi — om en fortsatte med det, vilde det bare føre til at antiparlamentarikerne fikk vind i seilene; men «vi trenger parlamentarismen, blandt annet for å nå arbeiderne i jordbruket og fiskeridistriktene, hvor der ennå ikke er fotfeste å få for fagorganisasjonen.» Det var en nedvurdering av det parlamentariske arbeidet som unektelig stod i skarp motsetning til arbeiderbevegelsens praksis. Men det var de rent faglige spørsmålene som samlet oppmerksomhet. På et av de første møtene i Oslo var det at Tranmæl utdypet det han tidligere hadde vært inne på om hvordan sabotasjen kunde brukes før en konflikt; arbeiderne skulde ikke gjøre i stand etter sig, men forlate arbeidet slik det var, f. eks. i gruvene: «Enn om det lå noen dynamittpatroner igjen i borehullene som bare de streikende visste av, tror man ikke streikbryterne vilde betenke sig to ganger på å opta arbeidet?» Dermed var slagordet om «dynamitten i borehullene» skapt, og diskusjonen omkring det grep voldsomt om sig. «Social-Demokraten» karakteriserte det som en anvisning på «feigt og hensiktsløst snikmord». «Ørebladet» forlangte at det skulde reises tiltale mot Tranmæl — mens riksadvokaten mente at det foreløpig ikke var grunnlag nok for domfellelse. «Aftenposten» skrev om at den periode var forbi da man kunde si at den norske sosialismen var av en fredelig art, i motsetning til den revolusjonære sosialismen i andre land. «Dynamitten i borehullene» gjorde plutselig Tranmæls navn berømt og beryktet over hele landet.²

Møtene i Oslo endte med at det blev vedtatt tilslutning til Trondhjemsresolusjonen — uten at det på noen måte betydde

¹ Ny Tid 13/10, 8/12, 23/12 og 30/12 1911.

² Ny Tid 3, 5, 6, 8 og 12/1. Social-Demokraten 5/1. Aftenposten 7/1 1912.

at opposisjonen hadde seiret i hovedstadens fagbevegelse. Etter møtene i Oslo drog Tranmæl med Ungdomsforbundets støtte ut på en lang foredragsreise som omfattet størsteparten av det sydlige Norge. Overalt måtte han snakke om sabotasje-problemet og forklare sin uttalelse om dynamitten. På det siste møte i Oslo hadde han avsvirket uttalelsen sterkt, idet han sa at «dette dynamittsnakk var oppfunnet av «Social-Demokraten» og «Aftenposten» — selv hadde han bare «nevnt det som en slengbemerkning uten egentlig alvor». Men i senere foredrag tok han tanken op igjen, og den forklaringen han til slutt blev stående ved, var denne: Hvis arbeiderne før en konflikt forlater arbeidsplassen uten å rydde op, så blir det i gruvene liggende igjen, f. eks. dynamitt; dette får da organisasjonen varsle om, så streikebryterne vet hvilken risiko de utsetter sig for. Tranmæl innrømmet imidlertid at en slik kampmetode kanskje ikke var hensiktsmessig — men det måtte diskuteres utelukkende ut fra det synspunkt om det tjente kampen eller ikke; alle innvendinger om at en slik sabotasje stred mot «sosialismens etikk» avviste han fullstendig.¹ Selv om hele Tranmæls agitasjon omkring sabotasjen ikke var særlig klar, og sabotasjen i den form han hadde vært inne på aldri blev praktisert, så fikk agitasjonen likevel betydelige følger for opposisjonens utvikling; opposisjonen blev mye mer kjent utenfor Trøndelag enn den før hadde vært; den utviklet sig raskt til å bli en landsbevegelse. Og et praktisk resultat fulgte kanskje også med: i mange år senere var det nesten uråd å skaffe streikebrytere under konflikter ved gruver og anlegg, mens tidligere den ene gruvekonflikt etter den andre var ødelagt av streikebrytere — og redselen for «dynamitten i borehullene» har sannsynligvis virket med til dette resultatet.

I løpet av året 1912 var det svært få faglige kamper; i Trondheim var det iallfall ikke annet enn rene småkonflikter uten nevneverdig betydning. Det førte utvilksomt i årets løp til en viss avslapping av interessen for den faglige diskusjonen; på samme måte virket dessuten stortingsvalget om høsten — det gav interessen en annen retning. Likevel blev det da, også etter at sabotasje-diskusjonen var ebbet ut, drevet adskillig propaganda for de nye kampmidlene. Samorganisasjonen sluttet mer enn noensinne op om Tranmæls syn, idet den på sin generalforsamling i februar likefrem gjorde Trondhjemsresolusjonen til sitt arbeidsprogram — sammen med de punktene som tidligere hadde vært lovenes formålsparagraf.² Syndikalistene gjorde sig etterhånden mindre gjeldende — dels fordi to av

¹ Ny Tid 18 og 20/1, 10 og 22/2, 7 og 14/3 1912.

² Samorganisasjonens protokoll.

deres fremste folk, Albin Eines og Chr. W. Andersen, forlot Trondheim, dels vel også fordi det konkrete programmet som Trondhjemsresolusjonen inneholdt, kom til å dominere så fullstendig at det blev lite rom for syndikalistenes propaganda; men forbindelsen med den svenske syndikalistiske bevegelsen blev likevel ikke brutt — i løpet av høsten var to av dens medlemmer, *John Andersson* og *Albert Jensen* i Trondheim og holdt foredrag. Albert Jensen som var en av de fremste lederne for Sverges Arbetares Centralorganisation, var også senere flere ganger i Trondheim, og kom i det hele til å spille en betydelig rolle innen den norske fagopposisjonen.

Det var Samorganisasjonen som hadde ledelsen av hele denne agitasjonen, til dels i samarbeid med Socialdemokratisk Forening. Ved årsmøtet i februar 1912 var Anton Kalvaa valgt til organisasjonens formann, men det viste sig at han reiste så mye bort fra byen at han ikke kunde fungere i stillingen; nestformannen, *Alfred M. Nilsen* kom derfor til å rykke op i hans sted. Ved siden av agitasjonen for å reformere fagbevegelsen tok Samorganisasjonen også op andre arbeidsoppgaver. Den drev almindelig agitasjon for tilslutning til fagforeningene; dels arrangerte den selv agitasjonsmøter for det formålet, og dels prøvde den å få de enkelte fagforeningene til mer planmessig å bearbeide de uorganiserte. Det samlede antall fagorganiserte i Trondheim var i rask vekst — i 1910 var det 2361, i 1912: 3019; men økingen skyldtes selvsagt først og fremst arbeiderklassens tallmessige vekst, og Samorganisasjonens agitasjon kan bare ha støttet op under den almindelige tendensen. Ved de par småkonfliktene som forekom i Trondheim i årets løp, grep også Samorganisasjonen inn for å støtte arbeiderne — dels økonomisk og dels ved sin agitasjon. Endelig fortsatte Samorganisasjonen også sin propaganda for tilslutning til kooperasjonen; på det området blev det imidlertid en del vanskeligheter i årets løp, fordi noen av de fagforeningene som stod utenom Samorganisasjonen vilde ha denne virksomheten lagt under et uavhengig kooperativt utvalg, og de fikk støtte i det fra Landsorganisasjonens kooperative utvalg; likevel fortsatte Samorganisasjonen sin virksomhet. Arbeidernes kooperative Selskap fikk også ca. 100 nye medlemmer i årets løp — åpenbart vesentlig på grunn av Samorganisasjonens innsats; men enda ved utgangen av 1912 var medlemstallet i Selskapet ikke mer enn 350.¹

I Samorganisasjonens årsberetninger blev det klaget bittert over de vanskeligheter man møtte. I beretningen for 1911 het

¹ Samorganisasjonens protokoll og Landsorganisasjonens beretning for 1912.

det at det var gjort forsøk på å kvele den nye organisasjonen i fødselen, og da det ikke lyktes, prøvde motstanderne av det nye «å omskape det til et ledd i den søvnige og ubevisste marsj mot et fjernt og tåket mål, som alle politikere prediker om som den eneste og rette form for klassekamp.» Og i 1912 het det: «Det som har preget det forløpne år har vært den store sløvhet og interesseløshet som de organiserte arbeidere har utvist likeoverfor de faglige spørsmål.» Faktisk var det også ofte dårlig fremmøte på Samorganisasjonens møter — på representantskapsmøtene hendte det at det ikke møtte andre enn styremedlemmene, og et par ganger måtte massemøter avlyses fordi det kom for få folk.¹ Den motstanden som Samorganisasjonen møtte var imidlertid åpenbart mer passiv enn aktiv — den viste sig f. eks. i at «Ny Tid», hvor Buen visstnok nå mer enn før personlig hadde ledelsen, viet Samorganisasjonens arbeid svært liten oppmerksomhet. Men i de åpne diskusjonene var det Samorganisasjonens folk som dominerte.

Mens tilslutningen til Samorganisasjonen i 1912 snarest gikk noe tilbake — ved årets utgang regnet en bare med 17 tilsluttede foreninger — gikk det i 1913 igjen fremover, så tallet på foreningene kom op i 25; tilsammen var det da 43 fagforeninger i Trondheim tilsluttet Landsorganisasjonen. Fremgangen for Samorganisasjonen hang sammen med den almindelige fremgangen som den faglige opposisjonsbevegelsen hadde over hele landet i 1913. Dels var det da igjen en rekke streiker som skjerpet interessen for de faglige spørsmålene, dels var det årets fagkongress som tvang dem i forgrunnen, og dels var det opposisjonens eget tiltak til å organisere sig i en fast landsomfattende sammenslutning som spisset til de indre motsetningene i fagorganisasjonen.

Siden Trondhjemsresolusjonen var blitt vedtatt i slutten av 1911, i mindre grad kanskje helt siden trøndernes opposisjonelle optreden på fagkongressen i 1910, hadde alle de opposisjonelle kreftene i fagbevegelsen mer og mer kommet til å se på Trondheim som den norske opposisjonsbevegelsens naturlige sentrum. På fagkongressen i 1910 hadde trønderne ennå fått svært lite støtte av representanter fra andre kanter av landet; men siden da hadde de store konfliktene, først og fremst storlockouten i 1911, kalt frem sterke opposisjonelle strømninger også utenfor Trondheim. I 1912 var arbeiderne ved Statens jernbaneanlegg, ca. 2000 mann i alt, i streik i tre og en halv måned fra 1. mai; det var en streik som i høi grad vedkom Trøndelag, idet Dovrebaneanlegget var de største av alle Statens anlegg. Det var

¹ Samorganisasjonens protokoll.

første gang arbeiderne gikk til streik mot Staten som arbeidsgiver; tidligere hadde stemningen vært den litt resignerte:

Vår lønn den ligger lavt, for Staten er jo Staten,
og for vår arbeidskraft vi knapt nok får til maten.¹

Men ennå streiken i 1912 greide ikke å bryte Statens motstand mot arbeiderorganisasjonene; streiken måtte oppgis etter at Stortinget ensidig, uten virkelige tariff-forhandlinger, hadde fastsatt et nytt arbeidsreglement; arbeiderne oppnådde bare ganske ubetydelige forbedringer, og hele streiken blev oppfattet som et nederlag — siden viste det sig riktignok at den hadde vært tilstrekkelig effektiv til at Regjeringen alt i 1913 villig innlot sig på tariff-forhandlinger.² Men i øieblikket virket denne konflikten, som andre mislykte konflikter, til å styrke tvilen på de gamle kampmetodene og til å øke opslutningen om opposisjonen. Utviklingen av opposisjonen blev også kraftig understøttet av den landsomfattende agitasjonen som blev drevet først av Chr. W. Andersen og siden, i langt større målestokk, av Martin Tranmæl.

Den agitasjonen som var drevet utenom Trondheim, hadde rimelig nok vært mest effektiv i Trøndelags-bygdene. Først og fremst var det Tranmæl som, i egenskap av formann for Uttrøndelagens Arbeiderparti, stadig hadde den beste forbindelse med bygdene og den beste anledningen til å gjøre opposisjonens synspunkter kjent; i de perioder da han hadde ledelsen av «Ny Tid», virket selvsagt også avisens propaganda sterkt i den samme retningen. For det meste er det imidlertid uråd å etterspore de diskusjonene som må være ført rundt omkring i fagforeningene i bygdene — en bare ser senere resultatet i form av den opslutningen om Fagopposisjonen som kom fra Trøndelags-bygdene. Bare på Røros lar det sig gjøre til en viss grad å følge debatten, gjennom avisen «Arbeidets Rett»;³ og nettop Røros var det sted i amtet hvor opposisjonen vant minst tilslutning. Da Trondhjemsresolusjonen var vedtatt, tok avisen avstand fra den med den begrunnelse at dens tilhengere arbeidet «på rent ut — anarkistisk basis.»⁴ Men siden kom det innlegg i avisen både for og imot — vel flest mot opposisjonen. Særlig var det sabotasje-debatten i 1912 som vakte interesse, og da kom det også et kraftig innlegg for sabotasjen av en gruvearbeider

¹ «Sørlandsbane-avisen», gjengitt i «Rallarviser» ved Hanna Lund, Oslo 1934.

² Landsorganisasjonens beretning 1912 og Rich. Hansen: Norsk Arbeidsmandsforbund 1895—1920, s. 64 ff.

³ Organ for Røros Arbeiderparti; inntil nyttår 1912 het den «Mauren».

⁴ Mauren 29/11 1911.

Allan Reyn; han hevdet at alle gruvearbeidere av og til drev sabotasje; en måned fikk man lønnsnedslag og «vi har umulig kunnet greie oss på denne pris, og så har vi gått på minstelønna» — d. v. s. «passivitet i arbeidet, dårlig arbeid for dårlig betaling — med andre ord — sabotasje i dens rette form.» Men en slik form for sabotasje burde brukes mer systematisk.¹ Stort sett stilte imidlertid tydeligvis arbeiderbevegelsen på Røros sig på den gamle faglige taktikkens side. Det må ha sammenheng med at arbeidermiljøet på Røros var helt forskjellig fra de fleste andre gruver. Røros hadde fra gammelt av en fast stab av virkelig fastboende gruvearbeidere, med tradisjoner som bandt dem både til stedet — og dermed til en viss grad også til bedriften — og til den gamle fagbevegelsen; det gav helt andre vilkår enn de som rådde f. eks. ved Løkkens Verk, hvor det var en stadig tilgang av nye arbeidere og hvor ingen var virkelig fastboende. Røros var derfor en undtagelse. Ellers i amtet vant opposisjonen sterk tilslutning både fra gruvearbeidere og anleggsarbeidere — og det var dem som helt preget amtets fagbevegelse; av 1727 fagorganiserte i landdistriktene (ikke Røros) var 1540 tilsluttet Arbeidsmannsforbundet.²

Den utviklingen som opposisjonsbevegelsen hadde gjennomgått i løpet av 1911 og 1912 gjorde det mulig å ta op igjen den tanken som hadde vært fremme alt i 1911 i forbindelse med Chr. W. Andersens foredragsreise: organiseringen av opposisjonen i en landsomfattende sammenslutning. Denne saken blev diskutert på et par styremøter i Samorganisasjonen i begynnelsen av januar 1913, og det førte til at et fellesmøte vedtok at Samorganisasjonen skulde ta initiativet til en slik sammenslutning. I den anledning blev det sendt ut et «Oprop til landets fagorganiserte arbeidere. Hvad krever den faglige situasjon?» Dette opropet — undertegnet av Alfred M. Nilsen, som Samorganisasjonens formann — hevdet at det var nødvendig å organisere opposisjonen hvis man skulde kunne hevde sig mot ledelsen som hadde hele fagbevegelsens organisasjonsapparat til sin rådighet. «Mens opposisjonen så å si ingen hjelpemidler har hatt, har de ledende menn kunnet gjøre bruk av de penge-midler og de organer, som *vi alle* er med å skaffe til veie og opprettholder.»

Som et eksempel på hvordan ledelsen brukte organisasjonsapparatet, nevnte opropet den skandinaviske arbeiderkongress i Stockholm 1912; der utnevnte ledelsen sig selv som representanter; Ole O. Lian holdt et foredrag på 2½ time om fagbevegelsens taktikk, mens Tranmæl som opposisjonens ordfører bare

¹ Arbeidets Ret 12/2 1912.

² Landsorganisasjonens beretning for 1913.

Tranmæl: «Stortinget har utspilt sin rolle. Nu befinner makten sig utenfor Stortinget.» (Gunnar Knudsen i høire, Johan Castberg i venstre hånd.)
Hvepsen 7. mars 1914.

Tranmæl avviser et frieri fra Johan Castberg. Vikingen 2. mai 1914.

Demonstrationstøget
1ste Mai.

Efter Slavanger-landsmøtet 1912. Holtermann Knudsen og Trannæ i spissen.
Vikingsen 4. mai 1912.

fikk vel en halv time til sin rådighet; og etterpå blev Lians foredrag referert i sin helhet i Landsorganisasjonens «Meddelelsesblad» og sendt rundt til fagforeningene på organisasjonens bekostning, mens opposisjonens syn bare blev nevnt i forbigående. «Denne fremgangsmåte må betegnes som tendensiøs». «For å få fart og plan i arbeidet for den revolusjonære fagbevegelse» var det derfor nødvendig å organisere opposisjonen, og de samorganisasjoner eller fagforeninger som var enig i opposisjonens syn burde melde fra til Samorganisasjonen i Trondheim; hvor det ikke fans organisasjoner som vilde slutte sig til opposisjonen, burde enkelte medlemmer slå sig sammen i opposisjonsgrupper. Som grunnlag for opposisjonens arbeid stilte opropet op Trondhjemsresolusjonen; denne resolusjonen hadde imidlertid nå fått en delvis ny form, idet Tranmæl hadde omredigert den i anledning av arbeiderkongressen i Stockholm hvor den blev fremlagt; den hadde der fått en ny innledning:

Da fagorganisasjonen danner livsnerven i arbeiderbevegelsen, hvis viktigste oppgave er å omskape samfundsforholdene, bør den naturlige konsekvens være at dette formål får en fremtredende plass i den faglige eller økonomiske virksomhet — at der altså ikke bare tilstrebes forbedring av arbeidernes kår *innenfor* rammen av kapitaliststaten, men at man kjemper for å *spreng*e denne og innføre den sosialistiske samfunnsordning.

Begge disse formål forutsetter imidlertid en mer aggressiv optreden fra arbeiderorganisasjonenes side enn hittil.

Særlig er dette blitt påkrevet, efter at den organiserte kapitalistklasse har reist så alvorlig og kraftig motstand mot den faglige bevegelse.

Deretter fulgte så de konkrete reformkravene — de samme som var nevnt i den oprinnelige Trondhjemsresolusjonen, bare i en litt annen redaksjon. Disse sakene, hevdet opropet, måtte tas op til behandling på årets fagkongress — det var også en grunn til at det hastet med organiseringen av opposisjonen.¹

Tiltaket til å organisere opposisjonen måtte selvsagt vekke strid innenfor fagbevegelsen. De opposisjonelle selv hevdet riktignok bestemt at det ikke forelå noen illojalitet mot fagorganisasjonen — Samorganisasjonen mente at det hele var så lojalt, at den til og med søkte Landsorganisasjonen om et bidrag på 500 kr. til sin agitasjon.² Men hele den faglige ledelsen

¹ Opropet gjengitt i mange av arbeideravisene — f. eks. Ny Tid 16/1 1913.

² Samorganisasjonens protokoll. «Hvepsen» (1/2 1913) karakteriserte situasjonen i dette verset:

De «nye veier» frem til makt,
vil Tranmæl nu ha rodelagt,
og søker vel en vakker dag
regjeringen om statsbidrag.

og nesten hele Arbeiderpartiets presse stilte sig skarpt imot opposisjonen — man mente at dette tiltaket, om det ikke direkte tok sikte på splittelse, iallfall rummet en fare for noe slikt. «Social-Demokraten» skrev at opropet betydde et skritt «som i sin yringsform synes søkt og ondsindet og som i sine følger kan bli skjebnesvangre for solidaritetsfølelsen og fagbevegelsen i det hele».¹ Ole O. Lian lot sig intervjuet av «Trondhjems Adresse-avis», og han gav der en uttalelse som blev oppfattet som en formelig «krigerklæring» til opposisjonen: Han var redd for at Fagopposisjonen vilde bryte ut av Landsorganisasjonen, hvis det ikke lyktes å vinne frem innenfor den; og i så fall vilde opposisjonen bli «bekjempet med nebb og klør fra ledelsen, og jeg kan ikke tenke mig annet — også fra den sosialdemokratiske presse.»²

Til alle antydninger om at opposisjonen vilde føre til splittelse svarte «Ny Tid» — hvor Tranmæl fra nyttår 1913 definitivt hadde avløst Buen som redaktør — at opposisjonen vilde arbeide «innenfor rammen av de nuværende organisasjoner». Og den henviste til den «vänsterförening» som var dannet innenfor det svenske sosialdemokrati, som et eksempel på at slike sammenslutninger ikke var noe ukjent.³ Den faglige ledelsen hadde imidlertid en annen parallell for øie: splittelsen mellom den svenske landsorganisasjonen og «Sverges Arbetares Centralorganisation», og det var en tilsvarende utvikling den var redd for i Norge. «Ny Tid» nyttet imidlertid kampen mot Fagopposisjonen som et nytt vidnesbyrd om at det var nødvendig for de opposisjonelle å slutte sig sammen: en rekke av de partiavisene som skarpest polemisererte mot opposisjonen, gav ikke plass for det opropet fra Samorganisasjonen som de angrep — det beviste at opposisjonen var nødt til å bruke nye midler for å hevde sig.⁴

Det voldsomste svaret på angrepene kom imidlertid fra Samorganisasjonens formann, Alfred M. Nilsen, i et «Åpent brev til Landsorganisasjonens formann, hr. Ole O. Lian»; han angrep hele den faglige ledelsen på det voldsomste — den hadde glemt «hvad det vil si å være en slavebunden kroppsarbeider», glemt sine idealer o. s. v. Og det var i virkeligheten ledelsens politikk som rummet fare for splittelse — det var allerede en så sterk misnøie med den gamle kursen at en omlegging var nødvendig nettop for å hindre splittelse, og det var det opposisjonen vilde bidra til ved sin «efter omstendighetene ytterst lojale fremgangsmåte».⁵

¹ Gjengitt i Ny Tid 21/1 1913.

² Gjengitt i Ny Tid 18/1 1913.

³ Ny Tid 18/1 1913.

⁴ Ny Tid 21/1 1913.

⁵ Ny Tid 30/1 1913.

Resultatet av Samorganisasjonens opprop til landets fagforeninger blev at en rekke fagforeninger meldte sin tilslutning til Trondhjemsresolusjonen. Samorganisasjonen gikk derfor et skritt videre, idet et fellesmøte 6. april 1913 vedtok foreløpige lover for «Den norske Fagopposition». Disse lovene fastsatte Trondhjemsresolusjonen som opposisjonens program; de bestemte at sammenslutningen skulde bygge på kollektiv tilslutning fra samorganisasjoner, fagforeninger eller opposisjonsgrupper, og alle medlemmer måtte være tilsluttet Landsorganisasjonen; det skulde betales en kontingent på 20 øre pr. medlem pr. år; styret for Samorganisasjonen i Trondheim skulde fungere som styre også for Den norske Fagopposition. Disse lovene skulde gjelde inntil det blev anledning til å holde en landskonferanse av de tilsluttede organisasjonene. Med vedtagelsen av disse reglene var Fagopposisjonen konstituert.¹

I løpet av 1913 blev det drevet en ganske omfattende propaganda for Fagopposisjonen. *Alfred M. Nilsen* og *Alfred Madsen* var på agitasjonsreise på Vestlandet. *Elias Volan* — som var formann i Arbeidsmannsforbundets stedlige styre i Trondheim og et av Samorganisasjonens mest aktive medlemmer — i Nordland, vesentlig i Sulitjelma, Tranmæl holdt en mengde foredrag, vesentlig i Trøndelag; han skrev dessuten en ny brosjyre: «Hvad Fagopposisjonen vil», hvor han gjentok sin argumentasjon for Trondhjemsresolusjonen; den blev trykt i et oplag på 10 000 og blev mye brukt i agitasjonen.² *Albert Jensen* holdt igjen noen foredrag både i Trondheim og andre steder; og enda flere av opposisjonens folk holdt enkelte spredte foredrag. I løpet av 1913 fikk Fagopposisjonen tilslutning fra 51 foreninger med tilsammen 3713 medlemmer; men enda noen flere hadde vedtatt tilslutning til Trondhjemsresolusjonen uten å ordne med innmelding i sammenslutningen. Tyngden av medlemmene lå i Trøndelag; Samorganisasjonen i Trondheim representerte jo alene noen og tyve foreninger, og i Trøndelag ellers hadde i det minste Løkken, Alen og Kjølvi gruvearbeiderforeninger, Hommelvik og Ranheim arbeidsmannsforeninger og noen av fagforeningene ved Dovrebaneanlegget meldt sin tilslutning.³

En hovedoppgave for Fagopposisjonen måtte det være å gjøre sig gjeldende så sterkt som mulig på fagkongressen. Arbeidsmannsforbundets stedlige styre i Trondheim og Malerforbundets

¹ Den norske Fagopposisjons styreprotokoll (i Trøndelag faglige Samorganisasjons arkiv).

² Dessuten trykt som artikkelserie i *Ny Tid* 19—28/2 1913.

³ Fagopposisjonens protokoll; fullstendig liste over tilsluttede foreninger foreligger først i årsberetningen for 1914.

Trondheimsavdeling sendte derfor inn en rekke forslag som tilsammen omfattet alle Trondhjemsresolusjonens punkter. Det blev derfor en bred debatt om hele opposisjonens program som optok det meste av kongressens tid. Det var utvilsomt en svekkelse for opposisjonen at Tranmæl ikke var valgt til representant — det skyldtes visstnok stedshensyn at Malerforbundet ikke til to kongresser på rad kunde velge en representant fra Trondheim. Sannsynligvis var i det hele opposisjonen noe underrepresentert fordi valgene til kongressen var i høi grad indirekte. I alle saker var opposisjonen i avgjort mindretall — den samlet bare fra 20 til 34 stemmer i en forsamling på bortimot 250 deltagere; men debattene var i ganske høi grad preget av opposisjonens talere. Opposisjonens fremste ordførere var Alfred M. Nilsen og Anton Kalvaa, men de fikk god støtte både av andre Trondheimsrepresentanter og — i større utstrekning enn på kongressen i 1910 — av representanter fra andre kanter av landet.¹ Resultatet av kongressen blev åpenbart en skuffelse for opposisjonen; men nettopp dette resultatet blev også brukt som en anledning til et nytt fremstøt: Fagopposisjonens styre — hvor O. Eidem fra 16. juli avløste Alfred M. Nilsen som formann — sendte ut et nytt opprop til alle landets fagforeninger med en ny opfordring om tilslutning og med innkallelse til en landskonferanse i Trondheim i julen; det negative resultatet av fagkongressen blev brukt i oppropet som et nytt argument for at det var nødvendig å styrke samholdet blandt de opposisjonelle.²

På landskonferansen 27. og 28. desember blev Fagopposisjonens stilling diskutert; og den kursen som hittil var fulgt blev bekreftet. Samtlige punkter i Trondhjemsresolusjonen blev vedtatt — for det meste enstemmig; nye lover blev vedtatt, i det vesentlige i samsvar med de midlertidige lover som Samorganisasjonen i Trondheim hadde satt op. En viss uenighet viste sig likevel mellom en liten gruppe av rene syndikalister og flertallet av opposisjonen; syndikalistene hadde sitt sentrum i Kristiania opposisjonsgruppe, men de fikk støtte også fra en representant fra Rjukan og, til en viss grad, fra Halvard Olsen. Striden kom til å stå om et forslag om at Fagopposisjonen skulde erklære sig «politisk nøytral» — det var syndikalistenes forslag, og i debatten kom det tydelig frem at det var en rent antiparlamentarisk innstilling som lå under; Tranmæl erklærte imot dette at «Arbeiderpartiet er vårt og det som er utført, er skjedd etter oppdrag av arbeiderne selv»; og det blev hans standpunkt som seiret: Fagopposisjonen som sådan skulde bare befatte sig med «økonomiske spørsmål», men uten at den skulde ha noen

¹ Landsorganisasjonens protokoll for kongressen 1913.

² Fagopposisjonens protokoll.

antiparlamentarisk tendens. Et annet syndikalistisk forslag blev derimot enstemmig vedtatt: fagbevegelsen skulde revolusjoneres «slik at den kan tilkjempe sig kontrollen på arbeidsplassene og sluttelig overta distribusjonen og produksjonen.» Landskonferansen besluttet at Opposisjonens sete fremdeles skulde være i Trondheim, og Samorganisasjonens formann, O. Eidem blev valgt til formann også for Fagopposisjonen.¹

Samorganisasjonens virksomhet i 1913 var selvsagt sterkt preget av arbeidet med å organisere opposisjonen i landsmålestokk, og mange av dens møter blev optatt av saker som stod i forbindelse med det. Det blev imidlertid også drevet en ganske betydelig utadventd agitasjon for fagbevegelsen; særlig prøvde Samorganisasjonen ved en rekke møter å få fatt i de helt uorganiserte arbeidergrupper; denne agitasjonen gav som resultat at det blev stiftet en ny fagforening — «Kjørernes Forening» i tilslutning til Transportarbeiderforbundet — og dannelsen av foreninger i flere fag blev forberedt. En ny sak blev også tatt op i 1913 — boligsaken. Den blev først reist i en artikkel av Alfred M. Nilsen med tittelen «Direkte aksjon mot bolignøden»; artikkelen er karakteristisk for stemningen blandt enkelte av Fagopposisjonens folk: Det var nødvendig å *tvinge* kommunen til å bygge arbeiderboliger; «Nytter det ikke på annen måte, får vi gå til streik. Stanse hele byens trafikk inntil kommunen har besluttet å bygge — straks. Her må intet spares. Hele byen kan vi sette på ende om vi vil. Skulde det endog få karakteren av en liten revolt — hvad så? Det er vel slik de vil ha det disse samvittighetsløse profittdyrkere. Altså: Direkte aksjon mot bolignøden».² Det blev riktignok ikke denne aggressive linjen som blev fulgt; men saken blev iallfall tatt op av Samorganisasjonen som arrangerte et masse møte om den; masse møtet sendte en resolusjon til bystyret med krav om boligbygging, og det blev tegnet medlemmer til en leieboerforening. Leieboerforeningen kom, såvidt det kan sees, aldri i virksomhet, og den «direkte aksjons linje» blev heller ikke fulgt videre i denne saken — derimot kom boligspørsmålet i forgrunnen under høstens kommunevalg, og noen arbeiderboliger blev det også i årets løp bevilget penger til.³

I løpet av 1913 var det også en del arbeidskonflikter som bidrog til å øke interessen for de faglige spørsmålene. Utenfor Trondheim var det konflikter om høsten i Hommelvik for

¹ Ny Tid 29—31/12 1913, og Fagopposisjonens protokoll. Beretning for Fagopposisjonens virksomhet i 1913 og referat fra landskonferansen blev også utgitt som et eget trykt hefte.

² Ny Tid 12/3 1913.

³ Samorganisasjonens protokoll; Ny Tid 14/4 1913; Trondhjems Arbeiderpartis beretning, trykt i D. N. A.s beretning for 1913.

Meraker Bruks arbeidere der og ved en annen bedrift på samme sted — i en måneds tid var nesten 150 mann i streik der; det førte til noen små forbedringer for arbeiderne. I Trondheim var det fire ukers streik i rørlegger-faget i januar og februar — også den konflikten gav arbeiderne noen forbedringer.

Større interesse vakte imidlertid typografenes landsomfattende tariffrevisjon. Det blev ført forhandlinger i hele to måneder, fra 17. februar til 17. april, og flere ganger holdt det på å bli til arbeidsstans. Streiken blev imidlertid avverget da statsminister *Gunnar Knudsen* grep inn og meglet; det avgjørende punktet var typografenes krav om åttetimersdag, og da arbeidsgiverne nektet å gå med på det, blev striden løst ved at *Gunnar Knudsen* lovt å få åttetimersdagen lovfestet for boktrykkeriene; dette skulde imidlertid ikke innfris før i løpet av tariffperioden — og den blev satt til seks år, så utsettelsen blev temmelig lang.

Til tross for at typografenes lønninger blev ganske betydelig hevet, blev det stor misnøie med dette tariffoppgjøret — både i typografenes egne rekker og utenfor dem. I Trondheim blev tariff-forslaget enstemmig forkastet i Typografisk forening. Centralforeningen for Boktrykkere var et av landets sterkeste fagforbund — faget var nesten 100 pct. organisert — og man hadde ventet at typografene virkelig skulde gjennomføre åttetimersdagen, ikke utsette den i seks år. «*Ny Tid*» tok denne saken op i flere artikler; den erklærte at resultatet i virkeligheten var et nederlag, til tross for de gode lønningene som var opnådd; typografene skulde gjennomført åttetimersdagen selv, uten å stole på en borgerlig regjeringens løfter; og de skulde ikke ha akseptert tariffens «almindelige bestemmelser» som bandt arbeidernes handlefrihet; hele dette tariffoppgjøret viste at man måtte komme bort fra de langvarige forhandlingene — de sløvet kamplysten, og fikk arbeiderne til å gå glipp av den beste anledningen til kamp; derfor burde fagorganisasjonen også sette sig imot alle former for offentlig voldgift eller megling i arbeidskonflikter, for alt slikt tjente til å trekke forhandlingene i langdrag.¹

Adskillig betydning hadde en annen konflikt om sommeren; det var sporveisbetjeningens streik i juni. Den streiken omfattet 53 mann, og det var første gang at arbeiderne i Trondheim gikk til streik mot kommunen. Det hele kom til en viss grad til å arte sig som en kamp for organisasjonsretten, fordi bystyreflertallet vilde hevde kommunens «selvbestemmelsesrett», d. v. s. at de ikke vilde forhandle med fagforeningen; det blev fra borgerlig

¹ Landsorganisasjonens beretning 1913 og Kongressprotokollen, s. 66. *Ny Tid* 25/4, 6/5, 21/6 1913.

side helt tydelig hevdet at konflikten kostet kommunen langt mer enn det vilde koste å oppfylle arbeidernes lønnskrav, og at kampen derfor måtte opfattes som en prinsippkamp. Det hele endte imidlertid med seier for sporveisbetjeningen, fordi andre grupper av kommunens arbeidere grep inn — dels erklærte de sympatiststreik og nedla arbeidet, dels truet de med å gjøre det; for denne arbeidernes fellesoptreden later det til at Samorganisasjonen spilte en viss rolle — den ordnet iallfall med fellesmøter for kommunearbeiderne. Etter nesten tre ukers streik blev det da opprettet tariff, og prinsippstriden var dermed vunnet av arbeiderne; dessuten fikk de betydelig lønnstillegg, og tariffen inneholdt ikke noen «almindelige bestemmelser»; etter en uttalelse av Halvard Olsen på fagkongressen skulde det hele i virkeligheten ikke opfattes som en vanlig tariffavtale, men snarere som en avtale om «anerkjente arbeidsvilkår», fordi overenskomsten ikke var bindende for noe bestemt antall år.¹

Årets alvorligste konflikt foregikk imidlertid ved Pienes mølle i Buvik. Det var opprinnelig en liten konflikt som omfattet 37 mann; de erklærte streik i april for å få opprettet overenskomst og få lønnstillegg; etter noen uker blev det imidlertid enighet; men da arbeidet skulde gjenoptas, viste det sig at grosserer Piene ikke vilde ta inn igjen i arbeidet alle de som hadde vært i streik, mens han beholdt en streikebryter; det førte til at streiken brøt ut igjen. Det lyktes for bedriften å skaffe sig tilstrekkelig mange streikebrytere, så arbeidet kunde gå noenlunde uhindret. I bygda var det imidlertid en svært ophisset stemning og skarp motsetning mellom de streikende og streikebryterne. Om kvelden 20. september hendte det så at en av streikebryterne, *Alf Egseth*, drepte en av de streikende, fagforeningssekretæren *Marius Folstad*, med et revolverskudd. Tilgangen blev skildret svært forskjellig av de to parter. Egseth og de andre streikebryterne hevdet at drapet var skjedd i berettiget nødverge, fordi de streikende først hadde overfalt dem og i det hele hadde opptrådt truende. Folstads kamerater hevdet derimot at det ikke hadde foregått noe «overfall» — de hadde bare ropt «streikebrytere» etter Egseth og hans venner; streikebryterne skulde derimot i lang tid ha opptrådt provokatorisk — de drev skyteøvelser på veiene om kvelden, truet de streikende o. s. v. Alf Egseth blev straks etter drapet arrestert, men løslatt igjen alt dagen etter, da grosserer Piene kausjonerte for ham. Streikebryternes våpen — det var flere enn Egseth som var

¹ Landsorganisasjonens beretning 1913; Kongressprotokollen 1913, s. 105. Trondhjems Arbeiderpartis beretning, trykt i D. N. A.s beretning 1913. Ny Tid 24, 27, 29 og 30/5, 6, 7, 9, 13, 16 og 20/6 og 2/7 1913.

væpnet — blev beslaglagt av lensmannen, men kort etter levert tilbake igjen av politimesteren i Uttrøndelagen.

Hele den borgerlige presse stilte sig straks på drapsmannens side og godtok uten større undersøkelser forklaringen om «berettiget nødverge» og om at de streikende hadde vært mer eller mindre fulle. «Aftenposten» kommenterte drapet slik: «Hvem er det, samfundet egentlig skal beskytte og forsvare? Er det meningen at samfundet skal begunstige brutale og halvdrukne overfallsmenn? Og forfølge fredelige menn som i nødverge og selvforsvar bruker våpen overfor disse misdædere?» «Den unge møllarbeider — Egseth er hans navn — fortjener alles sympati». Og Trondheimsavisene skrev på lignende måte.¹ Det egentlige ansvaret for drapet måtte, etter disse avisenes fremstilling, falle på «de samvittighetsløse agitatorer» som hadde skremt op sinnerne i Buvika. Elias Volan, som i egenskap av formann for Arbeidsmannsforbundets stedlige styre i Trondheim hadde hatt adskillig å gjøre med streikeledelsen, blev voldsomt angrepet, særlig fordi det var ham som hadde fått lensmannen til å beslaglegge streikebryternes våpen. Men fremfor alt rettet angrepene sig mot Martin Tranmæl som lederen av Fagopposisjonen. I «Dagsposten» het det at «den samvittighetsløse agitasjon har krevet sitt og fått sitt — beklageligvis.» Og senere: «Opskremt som hans (Egseths) fantasi var gjennom den agitasjon som gjør voldsmidler tillatelige og forsvarlige i den syndikalistiske propaganda, har han trodd at her gjaldt det livet». «Aftenposten» trakk konsekvensen av denne opfatningen: «Det drypper blod av dine fingre, Tranmæl! Arbeideren Egseth som hevet sitt verge i selvforsvar, er ikke den skyldige. Den halvdrukne, opviglede streiker som falt på sine misgjerninger, var en villedet, til fanatisme opjaget arbeider. Streikeføreren Volan som har skremt og truet de arbeidsvillige arbeidere og egget de streikende til randen av forbrytelse, han er et redskap for organisasjonen. Men den som har pekt på mord og blod som arbeidernes kampmidler, det er dig, Tranmæl!» Tranmæl «er den som daglig egger dem (Trøndelags arbeidere) til klassehat og vold»; «derfor kommer den drepte arbeiders blod over Tranmæls hode».²

Drapet i Buvika vakte sensasjon over hele landet; men selvsagt mest i Trøndelag. Arbeiderne blev voldsomt forbitret over at både myndighetene og den borgerlige presse helt ut lot til å solidarisere sig med drapsmannen. Samorganisasjonen innkalte et masse møte om konflikten; ifølge «Ny Tid» blev det det

¹ Aftenposten 23/9; Dagsposten 22 og 23/9; Trondhjems Adresseavis 22/9; Nidaros 22/9.

² Dagsposten 22 og 23/9; Aftenposten 26/9. Lignende artikler i Tidens Tegn 23/9; Nidaros 23/9; Trondhjems Adresseavis 24/9 1913.

største innendørs møte i Trondheim siden lagmann Lindboes dager — der skulde være ca. 1600 deltagere. Massemøtet vedtok enstemmige protester mot de borgerlige avisenes angrep på Elias Volan og mot løslatelsen av drapsmannen; og det blev vedtatt en opfordring til å skjerpe den boikott av Pienes mel som allerede tidligere var besluttet. At forbitrelsen virkelig grep ganske dypt, fremgikk av det omfang denne boikotten fikk. «Ny Tid» kunde nesten daglig melde om foreninger som hadde gitt den sin tilslutning; den kom etter hvert til å rette sig ikke bare direkte mot Pienes mel, men også mot alle som forhandlet det; bakersvennene nektet å bake av Pienes mel, og arbeiderne ved Trondhjems mekaniske Verksted nektet å utføre reparasjonsarbeider for møllen. Boikotten blev så effektiv at Pienes mølle åpenbart ikke i lengden kunde tåle påkjenningen. Arbeidsgiverforeningen grep da inn og fikk forhandlinger i gang i januar 1914, men da Arbeidsgiverforeningen ikke vilde gå med på at alle de streikende skulde tas inn igjen i arbeidet, lyktes det ikke å komme til enighet. Konflikten holdt på å utvikle sig til en storlockout, idet Arbeidsgiverforeningen varslet sympatilockout i to oppbud, først og fremst for de fleste av foreningens medlemmer i Trøndelag; Landsorganisasjonen svarte på dette med å varsle sympatistreik ved en lang rekke andre bedrifter — bl. a. ved jubileumsutstillingen i Oslo. Samtidig med at den sendte ut første lockoutvarsel hadde imidlertid Arbeidsgiverforeningen henvendt sig til Regjeringen og bedt den få i gang megling; slik megling blev også optatt og i siste liten før lockouten skulde tre i kraft blev det sluttet forlik.¹

Fra borgerlig hold var det åpenbart meningen å utnytte hele Buvikaffæren til å rette et slag mot den revolusjonære retningen i fagbevegelsen. De borgerlige avisene la hele ansvaret både for drapet og for den truende storlockouten på «dynamittmannen» Tranmæl og hans «syndikalistiske» retning. En lignende argumentasjon blev brukt under rettsaken mot Alf Egseth, idet forsvareren som begrunnelse for at Egseth hadde hatt grunn til å tro at de streikende arbeiderne vilde ham til livs, bl. a. anførte at «man må heller ikke se bort fra den nye retning som arbeiderbevegelsen er kommet inn på og som forkynner at arbeiderne har rett til å gå utenfor loven». Påstanden om «berettiget selvforsvar» blev godtatt av lagmannsretten, som frikjente drapsmannen — en dom som av mange blev oppfattet som en urett, sprunget ut av domstolens overklasse-innstilling.² I Arbeidsgiverforeningens lockoutbegrunnelse het det bl. a.: «Skylden for

¹ Landsorganisasjonens beretning 1914, s. 99 ff. Samorganisasjonens protokoll. Ny Tid 5 og 17/11 1913 og 24/1, 5 og 7/2 1914.

² Ny Tid 10/3 1914.

konflikten ligger hos Martin Tranmæls syndikalistiske og revolusjonære fagopposisjon som har begynt å bre sig ut over landet.» Det at lockouten i så høi grad blev konsentrert om bedriftene i Trøndelag, var også et vidnesbyrd om at Arbeidsgiverforeningen ønsket å ramme Fagopposisjonen i dens eget distrikt.¹

Faktisk var det åpenbart ikke riktig at Fagopposisjonen hadde noe ansvar for selve den oprinnelige Buvik-streiken; om den hadde noe ansvar for den ophissede stemningen i Buvik, og dermed kunde sies å ha et slags — høist indirekte — ansvar for drapet, er iallfall fullstendig uvisst. Opposisjonen hadde imidlertid sikkert nok sin vesentlige andel i skjerpingen av konflikten *etter* drapet; det var Samorganisasjonen som fikk i stand masse møte om saken, den ordnet med massedeltagelse i Folstads begravelse, den drev hele agitasjonen fra arbeiderbevegelsens side omkring affæren; og det var opposisjonens agitasjon som var hovedårsaken til at boikotten av Pienes mel blev så effektiv at den tvang frem en avgjørelse av konflikten.

Resultatet av Buvik-affæren blev imidlertid ikke noen svekkelse av Fagopposisjonen. «Ny Tid» skrev at Arbeidsgiverforeningen ved sin kamp mot den nye retningen hadde opnådd, ikke å svekke den, men å gjøre reklame for den.² Affæren hadde slått fast at boikott kunde være et avgjørende kampmiddel i arbeidskonflikter — og det var nettop et av de kampmidler som opposisjonen hadde lagt stor vekt på; Buvik-konflikten kom i virkeligheten til å bety noe av et gjennombrudd for boikotten som kampmiddel i Norge. Den skjerpingen av klassekampen, den økede bitterhet som fulgte med Buvik-konflikten, måtte nødvendigvis også komme den retningen til gode som regnet med og arbeidet for en slik skjerpning.

Selve forliket i Buvik-konflikten var utilfredsstillende for arbeiderne. I det avgjørende spørsmål om de streikende skulde bli tatt inn igjen i sitt gamle arbeid, blev løsningen et kompromiss: noen av dem skulde tas inn igjen straks, noen innen en viss frist og noen skulde bare være fortrinsberettiget til arbeid i det første året; en del av streikebryterne kom på den måten til å bli stående i arbeidet sammen med de organiserte arbeiderne. Misnøien med dette forliket var åpenbart stor blandt arbeiderne i Trondheim — og den rettet sig mot den faglige sentralledelsen i Oslo. «Ny Tid» var først noenlunde tilfreds med resultatet; men jern- og metallarbeiderne og en del andre arbeidergrupper holdt protestmøter mot forliket; noe senere laget også Samorganisasjonen masse møte — med ca. 700 deltagere — og vedtok en «harmfylt protest mot at sekretariatet gikk med på et kom-

¹ Ny Tid 19/1 1914.

² Ny Tid 7/2 1914.

promiss i de foreliggende konfliktspørsmål.» «Ny Tid» skrev da også om «den sterke forbitrelse som råder i anledning av forliket.» Fagopposisjonens styre sluttet sig til protesten i en rundskrivelse til alle landets fagforeninger. Særlig rettet forargelsen sig mot den måten avstemningen over forlikforslaget foregikk på. Bare de streikende Buvik-arbeiderne fikk anledning til å stemme, og de våget naturlig nok ikke alene å ta ansvaret for å slippe storlockouten løs; Trondheimsarbeiderne hevdet at når det hele dreiet sig om en storkonflikt, burde alle de som eventuelt vilde rammes av den, få anledning til å uttale sig — og særlig burde arbeiderne i Trøndelag, som stod konflikten i Buvika så nær, fått en slik anledning, Skulde det for fremtiden bli mulig for arbeiderne selv å få større direkte innflytelse på avslutningen av en konflikt, var det imidlertid nødvendig å danne lokale samorganisasjoner etter fagopposisjonens linje.¹

I januar og februar 1914 var det imidlertid flere andre ting enn Buvik-konflikten som i den borgerlige agitasjonen vevet sig sammen til et stort angrep på fagopposisjonen. 5. januar skrev fru *Ellisif Wessel* fra Sør-Varanger en artikkel i «Ny Tid» i anledning av et rovmord på en arbeidsgiver i Aker; hun protesterte mot «Social-Demokratens» behandling av saken, fordi avisen bare hadde sluttet sig til politiets jakt etter morderne; hun hevdet at en sosialistisk avis var forpliktet til iallfall å forklare den samfundsmessige bakgrunn for forbrytelsene, og kanskje forsvare morderne. På grunnlag av denne artikkelen blev det hevdet at fru Wessel «opfordrer til rovmord» og «hvis hun kan ansees tilregnelig, bør påtalemyndigheten skride inn overfor denne furie»; det hun hadde skrevet var «djevlesk råhet». Til tross for at fru Wessel bare hadde en temmelig fjern forbindelse med Fagopposisjonen, blev også denne saken utnyttet mot Tranmæl og hans retning; artikkelen hadde stått i «dynamittmannen Tranmæls blad» — og det var tilstrekkelig til å gi grunnlag for angrep også på ham.² Da Albert Jensen i januar holdt en rekke foredrag i Trondheim — ved innledningen til en større agitasjonsreise for Fagopposisjonen — blev han angrepet i en lignende tone; han var en «lavpannet agitator-profesjonist», «en fremmed opviger», «i sitt hjemland dømt for opviglerier» (han var bl. a. dømt til ett års fengsel i Sverige for sin fredspropaganda under unionskonflikten i 1905), og han burde straks utvises.³ Enhver anledning blev utnyttet til angrep på Fagopposisjonen. Nye utfall kom da Det norske Studenter-

¹ Landsorganisasjonens beretning 1914. Ny Tid 7, 9, 10 og 12/2 1914. Fagopposisjonens styreprotokoll.

² Aftenposten 9 og 11/1; Dagsposten 9/1; Adresseavisen 8/1 1914.

³ Dagsposten 15/1; Adresseavisen 15/1 1914.

samfunds styre inviterte Tranmæl til å holde foredrag i Oslo; det skjedde samtidig med at Sven Hedin blev invitert, og situasjonen blev utnyttet til angrep både på Studentersamfundets styre, på «norsk-eteren Sven Hedin» og på «dynamittapostelen Tranmæl».¹

De voldsomme ordene i de borgerlige avisenes polemikk mot Fagopposisjonen må først og fremst opfattes som et sympotom på at klassekampen var i ferd med å tilspisses betydelig — slik også de siste årenes store konflikter både i Norge og i andre land hadde vist. Angrepene på Fagopposisjonen var imidlertid svært lite skikket til å hindre at opslutningen om den økte. Innenfor store deler av arbeiderklassen måtte disse voldsomme angrepene nettop overbevise om at borgerskapet anså Fagopposisjonen som sin farligste motstander, og om at opposisjonen derfor representerte den mest effektive kamptaktikken. Særlig måtte det styrke en slik overbevisning når Arbeidsgiverforeningen direkte gav uttrykk for at den ventet at den faglige ledelsen skulde hindre opposisjonen i å bre sig — slik Arbeidsgiverforeningen virkelig gjorde i sin redegjørelse for Buvik-konflikten, da den beklaget at Arbeidsmannsforbundets ledelse ikke var stillingen voksen overfor opposisjonen.²

Åpenbart økte også opslutningen om Fagopposisjonen betydelig nettop i denne tiden. Samorganisasjonen i Trondheim optok fire nye foreninger som medlemmer i løpet av et par måneder; Den norske Fagopposisjon fikk ti nye avdelinger i første halvår 1914 — og en av dem var Kirkenes faglige Samorganisation som selv representerte flere foreninger. I Trondheim var det også tydelig at interessen for Samorganisasjonen økte — både representantskapsmøter og masse-møter var bedre besøkt enn før. Tydeligst var det likevel at opposisjonen vant øket styrke når det gjaldt behandlingen av den saken som nettop vinteren og våren 1914 kom mest i forgrunnen i fagbevegelsen: lovforslaget om tvungen meglings og voldgift.³

Denne saken hadde allerede vært behandlet på fagkongressen 1913, men uten at det var gjort noe endelig vedtak om hvordan fagorganisasjonen skulde stille sig. Blandt annet på grunn av Buvik-konflikten forserte venstreregjeringen saken frem, og la frem forslag om både tvungen meglings og voldgift. I svar med det vedtaket som var gjort på kongressen i 1913 innkalte da Landsorganisasjonens sekretariat en ekstraordinær fagkongress til slutten av mars. Sekretariatet la der frem en innstilling som gikk ut på å godta den tvungne meglings, men prote-

¹ Aftenposten 16/1; Ny Tid 23 og 24/2.

² Ny Tid 19/1 1914.

³ Samorganisasjonens og Fagopposisjonens protokoller.

sterte mot voldgiften; en halvpart av sekretariatet vilde erklære massestreik som protest, hvis loven blev tatt op til behandling i Stortinget, mens den andre halvparten ikke trodde at en slik massestreik lot sig gjennomføre med hell. Fagopposisjonen sluttet sig helt til tanken om proteststreik, men den vilde ha streik ikke bare mot voldgiften, men også mot meglingen; resonnementet var at megling førte til at forhandlingene blev trukket i langdrag og at arbeiderne dermed lett vilde forsømme den beste anledning til kamp; i praksis mente man dessuten at det vilde bli nesten uråd å streike mot et meglingsforslag, fordi arbeiderne var avhengige av sympatien blandt de brede masser — og folk flest vilde helst ha sympati med dem som hadde meglingsmannen på sin side. Resultatet på kongressen blev at sekretariatets massestreikslinje seiret — altså massestreik mot voldgift, men ikke mot megling. Opposisjonen hadde imidlertid langt større tilslutning til sitt standpunkt enn den hadde hatt på noen tidligere kongress — 82 mot 123 stemmer. Opposisjonen var også noenlunde tilfreds med det vedtaket som var gjort — det skulde iallfall bli kamp mot loven.

Samorganisasjonen fikk i stand massemøte — med ca. 1500 deltagere — og fikk vedtatt en resolusjon som gav tilslutning til massestreiken og krevde at sekretariatet uten hensyn skulde kaste *alle* arbeidere ut i streiken; det måtte bli virkelig kamp mot loven, ikke bare en demonstrasjon. Samorganisasjonen tok videre op arbeidet for å få dannet en «velferdskomité» som skulde ha den lokale ledelsen av streiken; der skulde også de fagforeningene som stod utenfor Samorganisasjonen være representert.¹ Den voldsomme protesten mot voldgiftsloven fra hele arbeiderbevegelsen virket med til at Stortinget ikke tok den op til behandling i vårsesjonen; proteststreiken blev derfor ikke aktuell. Og da loven neste gang blev tatt op i Stortinget, var Verdenskrigen i mellomtiden brutt ut.

Verdenskrigens utbrudd forandret totalt den økonomiske situasjonen. Utenrikshandelen blev avbrutt; bedriftsinnskrenkninger, stor arbeidsløshet, voldsom prisstigning blev følgen. Fagbevegelsen måtte konsentrere sig om helt nye problemer. For Den norske Fagopposisjon som organisasjon betydde det til å begynne med stagnasjon; den kunde vanskelig gripe inn i dagens situasjon — og annet var det uråd å få ørenslud for akkurat da. For Samorganisasjonen virket situasjonen anderledes; den utfoldet stor aktivitet — den krevde at kommunen skulde sette i gang ekstraordinært arbeid, den krevde offentlige tiltak for å hindre spekulasjon i varemangelen o. s. v. Men Fagopposi-

¹ Landsorganisasjonens kongressprotokoll 1914. Samorganisasjonens protokoll. Ny Tid 6/4 1914.

sjonens gamle krav var foreløpig ikke aktuelle — dens tidligere agitasjon kunde ikke vinne gehør. Etter hvert som den første voldsomme krisen ved krigsutbruddet blev overvunnet, blev det imidlertid mulig til en viss grad å knytte tråden med den virksomhet som var drevet før krigen; men så mange nye momenter kom likevel til, betinget i like høi grad av den ekstraordinære situasjonen i Norge som i utlandet. Den nye utviklingen kom til å føre Fagopposisjonen frem til seier i fagorganisasjonen i årene 1918 til 20. Men både den samlede fagorganisasjon og Fagopposisjonen var da på mange vis anderledes enn de hadde vært før krigen.

Det sikreste merke på at Fagopposisjonen ikke var noen virkelig syndikalistisk bevegelse, er den store politiske aktivitet som trønderne utfoldet i de samme årene da Fagopposisjonen blev reist. Martin Tranmæl var ikke bare Fagopposisjonens fører, han hørte også blandt de aller fremste på Arbeiderpartiets venstre fløi; og han var ikke alene om en slik dobbelt virksomhet; selv «antiparlamentarikere» som Albin Eines og Halvard Olsen var medlemmer av Arbeiderpartiet og til dels aktive der. Til tider kan nok den voldsomme revolusjonære propagandaen ha virket som en svekkelse for Arbeiderpartiets valgmessige stilling. Men Fagopposisjonens virksomhet virket til gjengjeld til å stimulere den indre diskusjonen i Arbeiderpartiet om prinsipielle og taktiske spørsmål, og dermed virket den til å skape en klarere, mere bevisst begrunnet, sosialistisk overbevisning hos partiets medlemmer.

Kommunevalget i 1910 hadde på ny øket Arbeiderpartiets representasjon i kommunestyrene, både i Trøndelagsbygdene og i landet som helhet — skjønt i Trondheims by hadde valget betydd et visst tilbakeslag. På samme måte som i 1907 virket det i 1910 til å øke interessen for kommunepolitikken; og enda mer enn i 1907 blev det denne gangen en prinsipiell diskusjon. Alt i februar 1910 hadde Tranmæl reist forslag om å få sammenkalt et ekstraordinært partilandsmøte til behandling først og fremst av kommunepolitikken, og dessuten også av partiets prinsipp-program; han hadde ønsket å få dette landsmøtet før valget, men landsstyret besluttet å vente med det til 1911.¹ Omkring dette landsmøtet, som blev holdt i april 1911, samlet da den kommunalpolitiske debatten sig.

Landsmøtet behandlet først det prinsipielle program, og Martin Tranmæl gikk inn for det mest radikale, helt marxistiske forslaget som Sverre Krogh og Olav Kringen hadde utarbeidet på vegne av den Socialdemokratiske Studenterforening — et forslag som blev forkastet vesentlig med den begrunnelse at

¹ Ny Tid 17/2, 28/2 og 9/3 1910.

det var for «teoretisk» og «akademisk». I forbudsspørsmålet var det Tranmæl som sammen med Kyrre Grepp hadde den største del i at landsmøtet stilte op landsomfattende forbud som mål for partiets avholdspolitik. Den viktigste saken på landsmøtet, eller iallfall den som interesserte trønderne mest, var imidlertid kommunepolitikken. På dette området var det adskillig uenighet innenfor arbeiderbevegelsen i Trøndelag. På årsmøte i Uttrøndelagens Arbeiderparti i mars 1911 hadde Tranmæl reist strid mot kompromisstaktikken i kommunene — en oppnådde ingenting ved «å lirke og gi kjøp», sa han; men andre hevdet at «vi må ta det vi kan oppnå».¹ På selve landsmøtet kom uenigheten tydeligere frem — med Tranmæl som hovedtalsmannen for den ene retningen og O. K. Ribsskog for den andre. Tranmæl stilte et forslag som vilde forby partiavdelingene å overta ordførerstillinger ved overenskomst med borgerlige partier, og ellers forbød «kompromisser» i sin almindelighet. Han hevdet at kommunepolitikken hadde sterkere agitatorisk virkning når programsakene blev holdt frem uten avslag, og da oppnådde man også de største praktiske resultatene; som eksempel nevnte han kravet om fritt skolemateriell — det var drevet igjennom i en rekke kommuner, nettop fordi det var hevdet sterkt og uavkortet; han påberopte sig også at den linjen han hevdet var partiets *gamle* taktikk, den som hittil hadde ført partiet frem. I sitt motinnlegg erklærte Ribsskog at flertallet i den sosialdemokratiske gruppen i Trondheims bystyre hadde tatt avstand fra Tranmæls taktiske linje; når man i Trondheim var kommet lenger på skolepolitikken område enn i de fleste andre byer, så var det oppnådd «ved såkalte 'kompromisser'» — når Arbeiderpartiet var i mindretall var det uundgåelig; på samme vis som Tranmæl — og åpenbart med større rett enn han — påberopte Ribsskog sig partiets gamle taktikk.²

Uenigheten om kommunalpolitikken blev selvsagt også diskutert i Trondheim. På et partimøte før landsmøtet hadde Tranmæls retning hatt flertall — der var vedtatt en resolusjon i tilslutning til hans standpunkt. Og etter landsmøtet vedtok et nytt partimøte en uttrykkelig beklagelse av det standpunktet som Trondheimsrepresentantene hadde tatt til kommunetaktikken — en beklagelse som rettet sig mot Ribsskog og hans retning. (Tranmæl møtte ikke på landsmøtet for Trondhjems Arbeiderparti, men som medlem av landsstyret.)³ I «Ny Tid» fortsatte Tranmæl diskusjonen. Han hevdet at landsmøtets vedtak om kommunetaktikken — vedtaket var i samsvar med Ribsskogs

¹ Ny Tid 11/3 1911.

² D. N. A.s protokoll for første ekstraordinære landsmøte, 1911.

³ Ny Tid 8 og 27/4 1911.

syn — betydde en «seier for den småborgerlige revisjonisme.» Når partiet først hadde slått inn på den linjen, var det stor fare for videre utglidning — f. eks. at partiet under stortingsvalg vilde alliere sig med Venstre ved omvalgene; men slike konsekvenser var det nødvendig å hindre ved et iherdig sosialistisk opplysningsarbeid og ved at medlemmene fulgte sine tillitsmenn med årvåken kritikk.¹ Tranmæls artikkel kalte frem et svar fra Anders Buen, som i denne saken stod sammen med Ribsskog. Buen nektet bestemt at landsmøtevedtaket hadde noe med «småborgerlig revisjonisme» å gjøre; det behøvde ikke å føre til utglidninger om man i visse tilfelle samarbeidet med et borgerlig parti ved ordførervalg — *hvis* det gjorde det, skyldtes det bare at vedkommende kommunegruppe var for svak og uerfaren; Arbeiderpartiet måtte på alle måter arbeide for reformer, men det det gjaldt var «at reformene legges som brosten for den *sunde misnøies videre fremmarsj mot et bevisst mål.*»² Diskusjonen om kommunepolitikkens prinsipper fikk en ny stimulans, da «Social-Demokraten» skrev en utfordrende polemisk artikkel mot Tranmæls standpunkt; hovedorganet hevdet at «sosialdemokratiet inntar det *prinsipielle* standpunkt at det har erklært sig for et *reformparti* og bestemt den *parlamentariske virksomhet* som middel til fremme av partiets formål»; «vårt program er med andre ord opportunistisk,» «Social-Demokraten» mente også at selv om det ikke i øieblikket var aktuelt å slutte allianser med Venstre under stortingsvalg, vilde det sannsynligvis engang bli riktig å gjøre det.³

Denne artikkelen måtte selvsagt styrke Tranmæl i hans overbevisning om at det trengtes en målbevisst agitasjon innen partiet for å hindre det som han anså for videre utglidninger. I juni blev saken diskutert på et møte av sosialdemokratiske kommune-folk i Uttrøndelag; en del av de fremste kommune-politikerne sluttet sig der til den linjen som hadde fått flertall på landsmøtet — *O. Grøtaadal* fra Røros, ordfører *Moe* i Støren og andre; men selv disse folkene tok avgjort avstand fra «Social-Demokraten» artikkel om saken. Flertallet på kommunalmøtet var imidlertid på Tranmæls side — av de kjente kommune-folkene var iallfall ordfører *Skaardal* fra Ålen på den siden; med 40 mot 29 stemmer blev det vedtatt en beklagelse av landsmøtevedtaket, en anbefaling til partiavdelingene om ikke å nytte den anledningen de hadde fått til å alliere sig med andre partier ved

¹ Ny Tid 19/4 1911.

² Ny Tid 24/4 1911.

³ Social-Demokraten 28/4 1911.

Herkules Castberg på skilleveien (mellom Drolsum, presidenten i Norges Forsvarsforening, og Tranmæl). Vikingen 10. febr. 1912.

Hvorledes sosialistene har tenkt å forsvare fedrelandet. Holtermann Knudsen, Buen, Lars Sæbø og Jeppesen. Vikingen 4. april 1914.

Den ungsosialistiske redaktør Kruse, som blev utvist av landet, fikk ifølge dagspressen ikke anledning til å kysse sin kjæreste før utkastelsen.
Vikingen 24. oktober 1911.

Hane Pane Urbye (arbeidsministeren): Ka-ka-ka tør du virkelig ta ansvaret for den klekkingen da, Høne Pøne Buen? Vikingen 18. april 1914.

ordførervalg og et forslag til neste landsmøte om å annullere vedtaket.¹

Til tross for at Tranmæl hadde fått flertall for sitt standpunkt på en rekke partimøter, blev likevel det foreløpige resultatet av den kommunepolitiske striden en seier for Ribsskogs og Buens retning. Det avgjørende oppgjøret foregikk på et partimøte i Trondheim hvor Tranmæls forslag blev forkastet med et snautt flertall; flertallet skal i virkeligheten ha vært så lite at utfallet blev avgjort av en liten gruppe syndikalister, med Albin Eines og Halvard Olsen i spissen, som før voteringen gav en erklæring om at de ikke kunde delta i avstemningen på grunn av sine antiparlamentariske prinsipper; deres «antiparlamentarisme» kan ellers neppe sies å ha vært særlig prinsippfast når de overhodet kunde delta i partimøter til behandling av kommunepolitikken. Følgen av dette partimøtet blev imidlertid at Tranmæl søkte avskjed fra «Ny Tid» fra 30. juni 1911 — han vilde ikke sitte som ansvarshavende for avisen når han hadde fått flertallet i partiet imot sig.²

I en viss sammenheng med den kommunalpolitiske striden reiste K. O. Thornæs i mai en diskusjon om «den sosialdemokratiske ungdoms krav til Arbeiderpartiet»; han prøvde å rette striden mot to kanter — mot syndikalistene og mot dem som vilde «forfuske partiet med allianser og moderasjon.» For det meste kom imidlertid Thornæs i sine foredrag — som han holdt i Socialdemokratisk Ungdomslag, i Socialdemokratisk Forening og i Arbeiderpartiets Kvinneforening — til å rette kritikken mot partiets reformistiske fløi, ikke minst mot «Social-Demokraten». Thornæs konkluderte med å forme ut noen programpunkter: Den faglige, politiske og kooperative bevegelse er sideordnede aksjonsformer innen arbeiderbevegelsen — men fagbevegelsen er likevel det viktigste; allianser eller forpliktende samarbeid må ikke inngås med borgerlige partier, for alle borgerlige partier er arbeiderklassens motstandere; direkte aksjon må anerkjennes som ledd i klassekampen, men ikke til utelukkelse av forhandlingstaktikk og parlamentarisme; lojal kritikk over partiet må ikke avvises arrogant, men optas lojalt. Disse programpunktene blev tilslutt enstemmig vedtatt i Ungdomslaget; og striden omkring dem — «Social-Demokraten» hadde rettet ganske sterke angrep på Thornæs — bragte Thornæs en offentlig «takk for din mandige hevden av de klare linjer» fra en rekke av Ungdomsforbundets mest kjente folk, med Sverre Krogh og *Eugène Olausen* i spissen. Men punktene

¹ Ny Tid 6/6 1911.

² Muntlige opplysninger av Martin Tranmæl. Det avgjørende partimøtet blev ikke referert i avisen.

var ikke klare nok til å danne noe mer varig program for dem som vilde sette sig imot «allianser og moderasjon».¹

Også i 1912 var det et landsmøte som samlet en vesentlig del av den politiske interesse i arbeiderbevegelsen. Det kom imidlertid ikke på landsmøtet i 1912 frem noen såvidt klare prinsipielle motsetninger som i 1911. Utrøndelagens Arbeiderparti gjorde riktignok forsøk på å få tatt op igjen debatten om kommunetaktikken, men det blev avvist med den begrunnelse at det ikke var hendt noe vesentlig nytt siden landsmøtet i 1911, så saken var ikke kommet i noen ny stilling. De viktigste sakene på landsmøtet var forbudsspørsmålet og diskusjonen om stortingsgruppens, og spesielt Alfred Eriksens, holdning. Landsmøtet vedtok å streke under det standpunktet til avholdssaken som allerede var prinsipielt fastslått i 1911; kravet om landsforbud blev satt inn i selve partiprogrammet, mens det før bare hadde stått som en løstreven prinsipputtalelse. Det var hard strid på landsmøtet om den saken; men trønderne var med å drive den igjennom — både Utrøndelagens og Trondhjems arbeiderpartier hadde på forhånd vedtatt tilslutning til den.

Trønderne gjorde sig imidlertid mye sterkere gjeldende i diskusjonen om stortingsgruppen. Det var fire trønder-representanter på rad — Thornæs, Tranmæl, Elias Volan og I. M. Viggen — som her åpnet talerrekken. Stortingsgruppen blev kritisert for sin holdning til militærvesenet, til den borgerlige fredsbevegelse og til planene om tvungen megling og voldgift; men den prinsipielle uenigheten om disse sakene blev ganske overskygget av diskusjonen om Alfred Eriksens dobbeltstilling som formann i Arbeiderpartiets stortingsgruppe og formann i Riksmålsforbundet. Alfred Eriksen hadde flere ganger optrådt slik at han var blitt upopulær i store deler av arbeiderbevegelsen — først og fremst som megler og voldgiftsmann i jernkonflikten og storlockouten i 1911. Men det som i 1912 førte til bruddet mellom ham og Arbeiderpartiet var Riksmålsforbundets vedtak om i visse tilfelle å stille egne kandidater ved stortingsvalg — et vedtak som kunde føre til at Riksmålsforbundet og Arbeiderpartiet måtte bekjempe hverandre; etter dette fant landsmøtet at Eriksens dobbeltstilling var umulig og gav ham valget mellom sine to formannsstillinger — Alfred Eriksen valgte Riksmålsforbundet.

Bruddet med Alfred Eriksen blev av mange oppfattet som en seier for Arbeiderpartiets venstre fløi, men referatene fra landsmøtet viser klart at Thornæs hadde rett når han skrev at «den megen tale om "Tranmælitter" og "opposisjon" i denne forbindelse hører ingen steds hjemme»; likevel var utvilsomt Thor-

¹ Ny Tid 8, 17, 24, 27/5 og 1/6 1911.

næs selv sammen med noen av de andre trønder-representantene de mest aggressive og hensynsløse i angrepene på Eriksen. Og da det enda etter landsmøtet tok noen tid før bruddet blev helt klart, var Thornæs ute med flere artikler i «Ny Tid» for å drive det frem.¹

Bortsett fra de indre partidebattene som trønderne tok livlig del i, var årene 1910—12 ikke særlig begivenhetsrike på det politiske området. Organisatorisk hadde Trondhjems Arbeiderparti en stagnasjonsperiode: ved utgangen av 1911 var der 2550 medlemmer i 51 avdelinger — ganske de samme tall som året før; og ved utgangen av 1912 var tallene sunket til 2438 medlemmer i 48 avdelinger. Denne stillstanden og tilbakegangen må trolig skyldes den indre striden omkring både den faglige og den politiske opposisjonsbevegelsen; særlig må tilbakegangen i 1912 tyde i den retning — for agitasjonen i stortingsvalgår førte ellers i almindelighet til betydelig øking av medlemstallene. I Uttrøndelagens Arbeiderparti økte derimot tilslutningen også i disse årene. I 1911 var fremgangen bare ganske svak — det var ikke valgår, og agitasjonen derfor ikke særlig intens; dessuten var det driftsinnskrenking ved Løkkens Verk og derfor nedgang i medlemstallet i gruvearbeiderforeningen der, amtets største partiavdeling. Våren 1911 var det 49 avdelinger med 1921 medlemmer, og ved årets utgang var tallene steget til 52 med 1960. Men i stortingsvalgåret 1912 var stigningen igjen betraktelig — til 2200 medlemmer, men med samme avdelingstall som året før.²

Stortingsvalget 1912 viste imidlertid fremgang i stemmetallene både i byen og i amtet. Valgkampen blev ført med betydelig agitasjon — omtrent som ved forrige valg. Fra Arbeiderpartiets side dreiet agitasjonen sig mest om militærspørsmålet og tollpolitikken — sosialistene krevde avvæpning og avskaffelse av toll på nødvendige varer. De borgerlige partienes motagitasjon rettet sig åpenbart i ganske stor utstrekning mot «Tranmælismen», «syndikalismen» og «ungsosialismen» som de hevdet satte sitt preg på arbeiderbevegelsen i Trøndelag. Denne agitasjonen var forresten også forutsett av arbeiderbevegelsens egne folk — et av argumentene mot Tranmæl under sabotasje-diskusjonen i førstningen av 1912 var nettop at det var uklokt å drive en slik revolusjonær propaganda i et valgår; og redselen for denne agitasjonen var vel også en av grunnene til at det på landsmøtet var gjort et mislykket forsøk på å hindre at Tranmæl skulde bli gjenvalgt til partiets landsstyre. Det later imidlertid ikke til at opposisjonen mot Fagopposisjonen var særlig effektiv

¹ D. N. A.s landsmøteprotokoll 1912. Ny Tid 18/3, 11/4 og 10/7 1912.

² Beretninger fra Trondhjems og Uttrøndelagens arbeiderpartier, trykt i D. N. A.s beretninger for 1911 og 1912; Ny Tid 15/3 1912.

ved valget — såvidt det fremgår av «Ny Tid» lyktes det iallfall ikke å tvinge Arbeiderpartiet over på defensiven. I Uttrøndelag blev resultatet at Arbeiderpartiet i amtets fem kretser fikk i alt 4288 stemmer og 22,5 % av alle godkjente stemmer — mot 20,1 % i 1909. Tross denne fremgangen gikk imidlertid et mandat tapt. I 1909 var O. Guldal valgt til stortingsmann fra Gauldalen krets, men han blev ikke gjenvalgt i 1912; det hang sammen med at de borgerlige i 1909 hadde stått splittet i to jevnstore partier også under omvalget, mens de i 1912 samlet sig om én kandidat. Foruten i Gauldalen var Arbeiderpartiet også det sterkeste partiet i Strinda ved første valg, men også der samlet de borgerlige sig ved omvalget, så Arbeiderpartiets kandidat, assessor Hazeland, heller ikke denne gang blev valgt. Tapet av amtets eneste stortingsmann blev imidlertid opveid i byen, hvor O. K. Ribsskog blev valgt fra Baklandets krets, sammen med Anders Buen fra Lademoens. Det samlede stemmetallet for Arbeiderpartiet i byen var 4608 — d. v. s. 40,3 % mot 37,9 % ved forrige valg.¹

Også 1913 var valgår, og dette året gav agitasjonen resultater, ikke bare i stemmetall, men også i organisasjonenes medlemstall. Trondhjems Arbeiderparti greide særlig å øke tilslutningen kraftig — fra 2438 medlemmer i 48 foreninger ved utgangen av 1912, til 3415 i 52 ved utgangen av 1913 — en øking på ikke langt fra 1000 medlemmer. I Uttrøndelag var økingen adskillig mer beskjeden — fra 52 foreninger med 2200 medlemmer ved utgangen av 1912, til 52 med 2360 ett år senere.²

I Trondheim kom valgkampen i 1913 i første rekke til å dreie sig om kommunens bolig- og tomtepolitikk. Bolignøden var stadig meget aktuell, og Samorganisasjonen hadde, som før nevnt, om våren drevet adskillig agitasjon om saken. Mot skarp protest fra Arbeiderpartiet vedtok høireflertallet i bystyret i 1913 å selge unda kommunens tomter til privatfolk. Først like før valget gikk Høire med på å bevilge penger til bygging av ca. 60 leiligheter — og det var enda, etter Arbeiderpartiets opfatning, ganske utilstrekkelig. Ved siden av boligpolitikken drev Arbeiderpartiet også ved dette valget adskillig agitasjon for sin skolepolitikk. På det området var det i løpet av perioden lyktes å få gjennomført kravet om en fri, kommunal, treårig middelskole; det var derfor ikke lenger i 1913 noe enkelt krav som Arbeiderpartiet kunde samle sin skolepolitiske agitasjon om, og den spilte derfor ikke så stor rolle som ved tidligere kommunevalg. Resultatet av Trondheims-valget blev at Arbeiderpartiet

¹ D. N. A.s beretning 1912.

² Beretninger fra Trondhjems og Uttrøndelagens arbeiderparti i D. N. A.s beretning 1913.

vant inn igjen det som var tapt i 1910, og enda en del mer. Høire tapte sitt rene flertall; Venstre kom inn som tungen på vektskålen. Arbeiderpartiet økte sitt representant-tall fra 23 til 26 av i alt 68 bystyremedlemmer, og det fikk 37,7 % av stemmene — mot 32,2 % i 1910. I landdistriktene i Uttrøndelag var fremgangen ikke mindre enn i byen. Agitasjonen, og de sakene som var aktuelle, vekslet sterkt fra bygd til bygd — det var ingen enkelt sak som dominerte. Det samlede stemmetallet blev 4014 — 24,0 %, mot 17,9 % i 1910; og det blev i alt valgt 119 sosialistiske herredstyremedlemmer i 22 herreder, mot 87 i 18 herreder forrige gang. Ikke i noen kommune mistet Arbeiderpartiet en eneste representant. I Støren blev flertallet berget som før. I Alen vant partiet tilbake den plass som var gått tapt i 1910, så partistillingen igjen var 10 sosialister av 16 herredstyremedlemmer. På Røros og i Malvik vant partiet halvparten av plassene og fikk ordføreren på grunn av splittelse blandt de borgerlige. Og enda i Budalen, hvor Arbeiderpartiet hadde 5 av 12 representanter, blev en sosialist valgt til ordfører. Fremdeles var det slik at Gauldalen krets var Arbeiderpartiets sterkeste; Strinda krets var også noenlunde god; og i 1913 bedret stillingen sig godt i Orkedalen krets — særlig i Meldalen herred, hvor Arbeiderpartiet nå fikk 8 av 24 plasser, mens det i 1910 overhodet ikke hadde kunnet delta i valget, på grunn av den svekkelsen som fulgte med streiken ved Løkkens Verk.¹

I løpet av 1913 vant den revolusjonære opposisjonen adskillig sterkere innflytelse ikke bare i fagbevegelsen, men også i partiet i Trøndelag. Av stor betydning var det at opposisjonen fra 1. januar 1913 igjen behersket «Ny Tid». Etterat Tranmæl sommeren 1911 hadde tatt avskjed, hadde Anders Buen prøvd å kontrollere redaksjonen i større utstrekning enn før; men det viste sig å være ganske uholdbart i lengden at redaktøren var på Stortinget mesteparten av året, samtidig med at det var store brytninger innenfor arbeiderbevegelsen, og redaksjonen av partiorganet derfor spilte en særlig stor rolle; det blev derfor nødvendig for Buen å tre tilbake som redaktør og gå over til å være bare fast medarbeider i bladet. Opposisjonens folk grep anledningen til å få ansatt Tranmæl som fast redaktør. Samorganisasjonens styre vedtok en enstemmig henstilling til ham for å få ham til å søke stillingen — med den begrunnelse at det var ønskelig å få en redaktør som «interesserer sig noe sterkere for fagbevegelsen, enn tilfellet er med spesifikke politikere» og som «inntar et greit og moderne standpunkt til de faglige spørsmål»; styret lovte til gjengjeld at dets medlemmer, som parti-

¹ D. N. A.s beretning 1913; Norges offisielle statistikk, kommunevalget 1913.

medlemmer, skulde gjøre alt de kunde for å få Tranmæl valgt til stillingen. Resultatet blev da også at Tranmæl på en ekstraordinær generalforsamling i november 1912, mot partistyrets innstilling, blev valgt med 124 mot 85 stemmer.¹

Som «Ny Tid»s fast ansatte redaktør kunde Tranmæl mer planmessig enn noengang før bruke avisen som organ for opposisjonen — først og fremst for Fagopposisjonen, men også for den tilsvarende retningen i partiet. I sin første leder, 2. januar 1913, gav han et slags program for sin egen virksomhet: «Og de erfaringer som er vunnet i det år som nettop er gått, skal komme arbeiderne til gode: lære dem å fylke sig tettere enn før, underbygge og utvikle sine organisasjoner, slipe sine våpen skarpere, øke deres antall og anvende alle de midler som fører frem». Ved siden av Fagopposisjonens store hovedsaker, som han stadig kom tilbake til, tok Tranmæl op mange slags saker i sine ledere. Våren 1913 skrev han f. eks. en artikkel om «Arbeiderbevegelsen i hovedstaden», hvor han bittert klaget over at den manglet både klassebevissthet og kampmot; en kunde ikke vente at lederne skulde være bedre enn de var, når de til daglig var omgitt av en så trøstesløs arbeiderklasse; og selv «de som kaller sig opposisjon, er for en del heller ikke fri for hovedstadens forsumpning» — det blev for mye «kafés kvalder», og de hadde en tendens til å «forveksle proletarliv med bohémiliv».² Senere tok Tranmæl stortingsgruppen op til kritikk; stortingsmennene brukte ikke de anledningene de hadde til å legge frem sitt sosialistiske grunnsyn — en lette ofte forgjeves etter en sosialistisk tanke i komitéinnstillingene; og de sosialistiske stortingsmennene burde holde sig borte fra overflødige komitéreiser, fester og «flottenheimeri»; det skulde ikke være nødvendig at folk spør om hvad forskjellen er mellom de borgerlige og den sosialistiske gruppe i Stortinget.³

Denne kritikken mot stortingsgruppen bunnet vel i at Tranmæl så stortingsmennenes oppgave i den agitasjon for sosialismen de kunde gjøre — mens de fleste av stortingsmennene selv tenkte mer på de konkrete resultatene de kunde opnå og ofte ikke brydde sig om å gjøre noe stort arbeid med saker som de umulig kunde vinne flertall i Stortinget for.

Overfor de andre sosialistiske avisene i landet var Tranmæl stadig på vakt, om de skrev ting som han mente stred mot de sosialistiske prinsipper. Sommeren 1913 rettet han f. eks. et kraftig angrep på «Akershus Social-Demokrat» som hadde overfalt et venstreblad som skrev «gudsbespottelig» om «jøden Jesus

¹ Samorganisasjonens styreprotokoll; Trondhjems Arbeiderpartis beretning i D. N. A.s beretning for 1912; Ny Tid 25/11 1912.

² Ny Tid 22/4 1913.

³ Ny Tid 10/6 1913.

Josefson»; sosialistiske aviser måtte ikke «lefle med de 'gamle folk' som har det med å korse sig over gudsbespottelser»; og slagordet om at religionen skal være en privatsak, hevdet «Ny Tid», betydde ikke at religionen ikke skulde være partisak, men at den «ikke skal være samfundssak og den (parolen om religion som privatsak) forplikter sosialdemokratiet til å kjempe for at alle offentlige bevilgninger til kirken og religionsøvelsen oppheves.»¹

Den viktigste saken som blev behandlet i «Ny Tid»s ledere i 1913 og 14 var imidlertid — bortsett fra Fagopposisjonens programsaker — den antimilitaristiske virksomhet. På det området var det nært samarbeid mellom Fagopposisjonen og ungdomsbevegelsen.

Ungdomsbevegelsen i Trøndelag hadde aldri vært sterk, og den hadde nå i noen år ligget nesten helt nede; selv i Trondheim hadde ungdomslaget ikke spilt noen rolle. I 1913 fikk imidlertid ungdomsbevegelsen et kraftig støt fremover; hele Ungdomsforbundet var ved den tiden i fremgang, og den nære forbindelsen med Fagopposisjonen måtte, særlig i Trøndelag virke til fordel for ungdomsbevegelsen. Fra før fans det visst bare lag i Trondheim, på Røros og i Hommelvik; men utover våren blev det stiftet en rekke nye lag — på Løkken, i Ålen og flere steder; det var særlig *Jørgen Dahl* som agiterte for ungdomsbevegelsen, men Tranmæl, Thornæs, O. Eidem og andre var også med. Sosialdemokratisk Forening og Sosialdemokratisk Ungdomslag i Trondheim, som begge var tilsluttet Ungdomsforbundet, tok da initiativet til å få dannet en distriktsorganisasjon. «Trøndelagens Distriktsorganisation» av Norges sosialdemokratiske Ungdomsforbund blev dannet på et møte i Hommelvik 15. juni; den omfattet både Søndre og Nordre Trondhjems amter; dens første formann blev *Reinert Torgeirson*, som var journalist i «Ny Tid». I oktober blev det meldt at Distriktsorganisasjonen hadde 10 tilsluttede lag; 1. januar 1914 hadde den 11 lag og 586 medlemmer, og sommeren 1914 var tallene oppe i 17 lag og 942 medlemmer. Også i Trondheims by var dette en fremgangstid for ungdomsbevegelsen. I begynnelsen av 1914 blev Sosialdemokratisk Forening og Sosialdemokratisk Ungdomslag sluttet sammen til et «Trondhjems Socialistlag» med Tranmæl som formann; istedenfor de to svake, temmelig betydningsløse foreningene, fikk man nå en organisasjon som kunde fylle den samme opgaven som Sosialdemokratisk Forening hadde fylt i 1911 — den å være diskusjonsforum for arbeiderbevegelsens aktive deltagere.²

Ungdomsforbundets viktigste innsats i disse årene var dets

¹ Ny Tid 15/7 1913.

² Ny Tid 3/1, 5, 19 og 20/5, 17/6, 15/10 1913 og 16 og 25/2 og 25/7 1914.

antimilitaristiske agitasjon, og den kom også til å spille en hovedrolle i Trøndelag. Antimilitarismen var i de fleste land en hovedsak for de revolusjonære opposisjonsbevegelsene — både for *Karl Liebknechts*, *Rosa Luxemburgs* og *Lenins* venstrefløy i Annen Internasjonale og for de mer eller mindre syndikalistiske faglige opposisjonsbevegelsene. På dette området møttes derfor Ungdomsforbundets og Fagopposisjonens folk lettere enn på de fleste andre områder. Som før nevnt hadde alt i 1911 den antimilitaristiske interessen vært ganske stor i Trøndelag, i sammenheng med demonstrasjonene på Steinkjersannan. I januar 1913 tok Tranmæl i et foredrag op spørsmålet om «Direkte aksjon mot militærvesenet», og i flere ledere drøftet han dette spørsmålet videre i sammenheng med en drøftelse av «direkte aksjon» for politiske mål i almindelighet. Han avviste med en gang det argument at direkte aksjon betydde et forræderi mot folkestyret; den kunde ikke ha nevneverdig betydning hvis den ikke fikk folkets flertall med sig; den direkte aksjon som sosialdemokratiet kunde bruke, var «enstydig med *masseaksjon*», — de «beviste minoriteters aksjon» anså Tranmæl bare som en metode for utopiske sosialister, anarkister og borgerlige revolusjonære. Den direkte aksjon skulde ikke rette sig mot folkeflertallet, men den var nødvendig nettop fordi samfundet ikke var fullt demokratisk. På det økonomiske området var direkte aksjon anerkjent i form av streik og boikott, og det var i virkeligheten like berettiget på andre felter. Den form for direkte aksjon som i øieblikket var aktuell, var militærstreiken. Siden dommene over demonstrantene fra Steinkjersannan i 1911 var flere andre partifeller på andre kanter av landet også dømt for sin antimilitaristiske agitasjon; på den måten hindret borgerskapet propagandaen og gjorde det umulig å føre kampen mot militærvesenet med vanlige demokratiske midler; derfor blev direkte aksjon nødvendig. Ungdomsforbundet hadde allerede gitt sin tilslutning til tanken om militærstreik, og de andre arbeiderorganisasjonene måtte nå også sette den under debatt. Hvis de som hadde makten vilde svare på militærstreiken med rettsaksjoner, fikk arbeiderne fylle fengslene og dermed stoppe videre rettsforfølgninger. Tranmæl anså militærvesenet slik det var i Norge som fullstendig meningsløst til bruk utad — enten fikk man prøve å kappruste, eller avvæpne; «Noen mellemsvei gis ikke. Dette prat om et 'demokratisk forsvar' er det rene sludder». Men for kapitalistklassen var likevel militærvesenet nødvendig til forsvar mot arbeiderklassen: «Avvæpning er uforønelig med kapitalisme», og den borgerlige fredsbevegelse var derfor hensiktsløs.¹

¹ Ny Tid 11, 15 og 16/1 og 22/10 1913.

Agitasjonen for vernepliktsstreik vakte straks stor oppmerksomhet både utenfor og innenfor arbeiderbevegelsen. I borgerlige aviser gav den anledning til kraftige angrep på Tranmæl — mange mente at agitasjonen for direkte aksjon måtte være ulovlig og krevde tiltale mot Tranmæl, andre vilde ha vedtatt lover om at militærstreikere skulde miste stemmeretten eller at det skulde være forbudt å ha militærstreikere i arbeid o. s. v. Innen arbeiderbevegelsen møtte tanken både tvil og tilslutning. Foruten Ungdomsforbundet tok Fagopposisjonen tanken op; den kom til å spille en stor rolle i fagopposisjonens agitasjon — Albert Jensen agiterte f. eks. mye for den under sin foredragsturné for Fagopposisjonen i begynnelsen av 1914. Men også utenfor disse kretsene var det mange som iallfall var enige i at tanken burde diskuteres.

På årsmøtet i Uttrøndelagens Arbeiderparti i mars 1914 blev det enstemmig vedtatt en uttalelse om saken, etter innledningsforedrag av *Kyrre Grepp* som møtte på årsmøtet som sentralstyrets representant: «Møtet anser større antimilitaristisk agitasjon nødvendig; spørsmålet om vernepliktsstreik og faglig aksjon mot militarismen bør optas til drøftelse i organisasjonene.» Og på fagkongressen i juni var dette den eneste saken hvor Fagopposisjonen fikk sitt forslag vedtatt; forslaget erklærte at militarismen nå vesentlig var rettet mot den «indre fiende», arbeiderklassen, og soldater blev ofte brukt i faglige kamper — slik de f. eks. var brukt som streikebrytere under maskinistkonflikten i 1912; derfor måtte fagbevegelsen reise kamp mot militærvesenet; spørsmålet om de mest hensiktsmessige midler for denne kampen — også spørsmålet om vernepliktsstreik, støttet av faglig aksjon — skulde sendes ut til diskusjon i fagforeningene, og resultatet av drøftelsene forelegges for neste fagkongress. Dette forslaget fikk tilslutning fra Ole O. Lian — uten at han erklærte noe om sin stilling til realiteten i vernepliktsstreiken — og det blev enstemmig vedtatt.¹

Hele den antimilitaristiske agitasjonen som blev drevet fra arbeiderbevegelsens side, hadde et temmelig sterkt pasifistisk preg; det var ofte mer en agitasjon mot våpenbruk i sin almindelighet enn en revolusjonær agitasjon mot militærvesenet fordi det var et *fiendtlig* militærvesen, i hendene på overklassen. K. O. Thornæs tok i et foredrag i Socialdemokratisk Ungdomslag op hele denne innstillingen til kritikk — Thornæs hadde jo også i 1906, i forbindelse med partilandsmøtets vedtak om å sette avrustning på programmet, protestert mot pasifismen. Nå beklaget Thornæs sig over at man bekjempet militærvesenet med

¹ Ny Tid 16 og 23/1 og 22/3 1913 og 6/4 1914; Landsorganisasjonens kongressprotokoll 1913.

«moraliske og religiøse sentenser», istedenfor stadig å fremheve at det var kapitalistklassens forsvar mot arbeiderklassen. Han gikk ut fra at noen européisk krig var helt usannsynlig, fordi den moderne kapitalisme var interessert i fred; det hele var derfor først og fremst et indre klassekampsspørsmål. Så langt var Thornæs i samsvar med det Tranmæl hevdet. Men Thornæs trakk en helt motsatt konklusjon: Det vilde være selvmorderisk for arbeiderklassen å gå til militærstreik, for det vilde bety at bare overklassen blev væpnet. Sosialistene burde derimot delta på moene og drive agitasjon der. Avrustning var ikke en riktig parole, for selv om det lyktes å gjennomføre det, vilde kapitalistene greie å skaffe sig privat militær. En burde heller prøve å finne en form for «folket i våpen»; kanskje en burde danne skytterlag, og kanskje en burde gå inn for at arbeiderungdommen skulde lære sig våpenbruk, f. eks. ved skoleskyting. Alt dette skulde ikke skje som innrømmelser til nasjonalismen, men ut fra «troen på eller frykten for revolusjon».¹ Dette foredraget til Thornæs, hvor han prøvde å finne en ny form for sosialdemokratiets gamle tanke om «folkevæpning», vant ingen gjenklang, hverken i diskusjonen i Ungdomslaget eller i arbeiderbevegelsen ellers. I virkeligheten blev den antimilitaristiske agitasjonen snarest mer pasifistisk utigjennom 1914.

I 1914 fikk den antimilitaristiske agitasjonen et delvis nytt preg, fordi man var kommet inn i «jubileumsåret». Arbeiderbevegelsen måtte da verge sig mot den sterke nasjonalistiske propagandaen, som i dette året prøvde å hevde den «nasjonale enhet» over klasseskillene. «Ny Tid» tok skarpt avstand fra at noen slik «nasjonal enhet» var mulig, når borgerskapet brukte sin makt til rustninger, til å planlegge lov om tvungen voldgift og ellers til mange ting som rettet sig mot arbeiderklassen. 16 mai erklærte avisen f. eks. kategorisk: «Har man den minste historiske sans og politiske forståelse, vil man skjønne . . . at sosialdemokratiet ikke kan gå med i den felles feiring av 17. mai.» Det var imidlertid en særlig begivenhet som bidrog til å sette fart i agitasjonen. Ungdomsforbundet hadde til sin agitasjon laget et merke som bl. a. skulde brukes til å klistres på brever — det var et brukket gevær. 23. og 24. mars trykte «Ny Tid» forskjellige gjengivelser av det brukne gevær på første side; det førte til at postmesteren nektet å la avisen sendes med posten, hvis den ikke blev innpakket slik at merket ikke var synlig under sendingen. Resultatet blev en kraftig protestbevegelse mot regjeringen fordi den, ved den endring i postreglementet som var årsaken til nektelsen, hadde innført «russisk sensur» ved kongelig resolusjon. Trondhjems Arbeiderparti

¹ Ny Tid 12/3 1913.

arrangerte et stort protestmøte, Anders Buen interpellerte i Stortinget, og saken blev i det hele utnyttet til sterkere antimilitaristisk propaganda.¹

Hele den pågående antimilitaristiske agitasjonen var uten enhver forbindelse med den kommende krigen — den var ingen forberedt på. Tvert imot gikk det gjennom nesten alt det som blev sagt og skrevet om dette spørsmålet, en sikker overbevisning om at en europeisk krig var helt usannsynlig. 1. mai var den svenske dikteren *Ture Nerman* hovedtaleren i Trondheim; han sa: «Kapitalen frykter krig»; «Nei, krig får vi ikke. Kapitalen vilde ikke tjene noe på en krig.» Og den samme tonen var herskende da Inntrøndelagens, Uttrøndelagens og Trondhjems Arbeiderpartier i samarbeid med svenske sosialdemokratiske organisasjoner 21. juni holdt et stort grensestevne på Meråker. Assessor Hazeland, som var en av talerne der, mente f. eks. at det nok kunde tenkes at kapitalistene var interessert i en krig i sivilisasjonens utkanter, men «de store oppgjør ser det ut som man viker tilbake for.» Ture Nerman som hadde diktet prologen til stevnet, var enda mer bestemt:

Ja, våra ögon har öppnats — vi ser, at gevär och kanoner
hövs ej som värn för faran — när faran ej mera är!
Strid står ej längre mellan nationer och nationer,
evig fred är sluten och en enda är folkens här.

Falskt til hemmets värn klingar vapnens sånger,
lögn vil söva sinnena, kasta i ögat sand.
Vapnen är värn för räntor och förtryck och kuponger,
mörkmäns och våldsmäns tömmar på slavar i alla land.

På grensestevnet, nøiaktig en uke før skuddet i Sarajevo, var det ingen av talerne som overhodet tenkte sig krigen som en alvorlig mulighet. «Himlens skyfrihet spillet en stor rolle i foredragene. Ikke bare Merakerhimlens mangel på skyer, men Europahimlens», het det i «Adresseavisens» referat, som «Ny Tid» erklærte var «korrekt og upartisk».²

Da skuddet i Sarajevo var falt, virket det ennå ikke til å skape noen forestillinger om krigsfare — «Ny Tid» kommenterte det bare som et rimelig svar på østerrikerne undertrykkelse av Bosnia. Først da den diplomatiske forbindelsen mellom Østerrike og Serbia en måned senere blev brutt, kom en forutelse frem i en overskrift: «Står verdenskrigen for døren?» Men ennå da krigen mellom Østerrike og Serbia var erklært, følte ikke «Ny Tid» sig overbevist: «Det herværende venstreorgan søker

¹ Ny Tid 24—26 og 30/3, 1 og 4/4 1914.

² Ny Tid 4/5, 22 og 26/6 1914; Ture Nerman: Samlad Vers 1, Stockholm 1930, s. 88.

allerede å slå mynt på 'krigen' mellom Østerrike og Serbia, og taler hånlig om sosialistenes streik mot krigen»; og man henviste til at «der visstnok aldri i den nyere historie er gått så tregt med å begynne krigen». 1. august var håpet blitt svakere, men ennå var ikke krigsutbruddet akseptert som en kjensgjerning, ennå kunde det tenkes at mordet på Jaurès vilde føre til så kraftige demonstrasjoner at statsmennene måtte opgi sine planer; og om krigen skulde komme, kunde det hende at våpnene blev vendt mot kapitalistene.¹

Da krigen endelig var et uomtvistelig faktum, tok «Ny Tid» straks det standpunkt at «all harme og forbannelse mot krigen, vil... vende sig som en eneste stor protest og anklage mot kapitalismen». «Ingen enkelt mann og ingen enkelt nasjon bærer ansvaret. Ansvaret ligger i det system som har vært rådende.» Da sosialdemokratene i Tyskland og Frankrike gikk med på krigsbevilgningene, het det at «vi anser denne 'lojalitet' for en svakhet. Men vi skal ikke gå i rette med de utenlandske sosialdemokrater for deres stilling.» Det norske Arbeiderparti måtte imidlertid ikke følge eksemplet ved å slutte op om bevilgningene til nøytralitetsvernet; det var ingen reell grunn til å endre sitt standpunkt til militærbevilgningene, for «det vilde bare bli oppfattet som undfallenhet og forræderi og således skape bitterhet og forvirring.»²

Om det var tilfelle for fagbevegelsen at krigsutbruddet med en gang skapte en helt ny situasjon som gav helt nye oppgaver, var det i omtrent samme grad tilfelle for partiet. Også partiet deltok i agitasjonen for priskontroll; det tok op krav om spritforbud under krisen, forat ikke poteter skulde bli ødelagt som næringsmiddel o. s. v. Og da regjeringen nyttet situasjonen til å utvise utenlandske antimilitaristiske agitatorer — dansken *Alfred Kruse* som var redaktør av «Indtrøndelagens Social-Demokrat», og svensken Albert Jensen som nå var redaktør av Fagopposisjonens organ i Oslo, «Direkte Aktion» — reiste partiet en betydelig protestbevegelse mot slike inngrep i utlendingers yringsfrihet. Men etter hvert skapte selvsagt krigen en ny situasjon og gav nye arbeidsoppgaver i en langt mer omfattende og dypere mening enn dette som hang sammen med den akutte krisen ved krigsutbruddet. De endringene kom til å omdanne norsk arbeiderbevegelse i meget høi grad. Krigen førte så mange nye momenter inn i samfundslivet at det er helt naturlig å sette et skille også i arbeiderbevegelsens historie i Trøndelag ved august 1914.

¹ Ny Tid 29/6, 27 og 29/7, 1/8 1914.

² Ny Tid 3, 11 og 12/8 1914.

Slutning

Vi har alt flere ganger antydnet svaret på de spørsmålene vi stilte ved begynnelsen av denne undersøkelsen: hvad var forutsetningen for opposisjonsbevegelsen i Trøndelag? Hvad var årsakene til at akkurat Trøndelag kom til å spille så stor rolle? Vi kan her gi et sammendrag av svaret.

De fleste av de motivene som i nasjonal og internasjonal målestokk kalte frem en revolusjonær opposisjon i arbeiderbevegelsen i disse årene, gjorde sig også gjeldende i Trøndelag: prisstigningen som ofte mer enn opveide nominelle lønnstillegg, den raske industrialiseringen og den store anleggsvirksomheten som skapte en stor gruppe av rotløse, ny-proletariserte arbeidere, arbeidsgivernes organisasjoner som ofte gjorde gammeldagse streiker virkningsløse. Men ingen av disse motivene virket *særlig* sterkt i Trøndelag — industrialiseringen gikk tvert imot litt langsommere der enn ellers i landet, og prisstigningen må ha virket mindre der fordi nominal-lønningene steg litt raskere enn gjennomsnittlig for hele Norge. Av de forskjellige store konfliktenes omkring 1910 som spilte en rolle for utformingen av opposisjonen, var det bare en eneste — Løkkenstreiken — som vedkom Trøndelag mer enn andre landsdeler; den svenske storstreiken i 1909 og den norske storlockouten i 1911 kunde virke like sterkt andre steder. I den aktuelle samfundsmessige situasjonen omkring 1910 finner vi ingenting som skulde gi Trøndelag særlige forutsetninger som opposisjons-sentrum.

Det er også vanskelig å finne noen grunn til å tro at Trøndelags-arbeiderne skulde være særlig opposisjonelle av natur. Det var nok så at Thranitterbevegelsen gav sig særlig voldsomme utslag i Trøndelag, hadde et mer oprørsk preg der enn de fleste andre steder; men sammenhengen mellom Thranitterbevegelsen og den moderne arbeiderbevegelsen er svært løs, og det lar sig sikkert ikke gjøre å påvise at tradisjonen fra 1850—51 har spilt noen nevneverdig rolle i senere tid. Og ellers er det ingenting som tyder på at arbeiderne i Trøndelag var mer radikale enn andre steder. Et par år etter 1903 redigerte riktignok Anders Buen «Ny Tid» som en slags opposisjonsavis; men Buen var ikke trønder, og det ser ikke ut til at hans kortvarige opposisjon har hatt noen dyperegående betydning — den hadde sine forutsetninger i Oslo, og det var en forholdsvis tilfeldig ting at Buen blev redaktør i Trondheim i disse årene.

Den eneste måte å forklare Trøndelags-opposisjonen på blir da å henviser til Martin Tranmæls personlige innsats. Som jour-

nalist, som organisator, og først og fremst som taler hadde han vunnet en enestående posisjon alt mange år før Fagopposisjonen blev til. Men helt fra han kom hjem til Trondheim julen 1905 etter sin annen Amerika-reise, hadde han hatt grunndragene i sin revolusjonære opfatning noenlunde på det rene; han hadde tatt stilling til alle de viktige spørsmål som etter hvert meldte sig for arbeiderbevegelsen, og han hadde nyttet alle chanser til å gjøre sine opfatninger kjent. Da samfundsutviklingen omkring 1910 var kommet så langt at det i store deler av arbeiderklassen var et naturlig behov for en revolusjonær nyorientering, stod Tranmæl klar til å ta ledelsen. Det blev han som utformet den nye retningens opfatninger og preget dens arbeidsmåte. Og det må først og fremst ha vært han som gjorde Trøndelag til sentrum for opposisjonen. Han var også i stand til å samle om sig en flokk av de beste og mest aktive folkene innenfor arbeiderbevegelsen i Trøndelag; fra den flokken kom mange av den norske arbeiderbevegelsens nye førere i etterkrigstiden.

Den utviklingen som norsk arbeiderbevegelse gjennomgikk i etterkrigstiden, da den revolusjonære retningen vant makten i landets gamle sosialdemokratiske parti og i fagbevegelsen, er temmelig enestående i internasjonal arbeiderbevegelse. Mange av forutsetningene for den ligger i hendingene i verdenskrigens og revolusjonenes år. Men det lar sig likevel ikke gjøre å forstå den uten også å ta hensyn til det som gikk foran: den tilspissing av klassekampen som da foregikk, og den fraksjonsstriden som trønderne mer enn noen andre var med å reise.

Tabeller

Medlemstall.

	Trondhjems Arbeiderparti	Uttrøndelagens Arbeiderparti		Trondhjems Arbeiderparti	Uttrøndelagens Arbeiderparti
1902	* 700 (16)		1909	2581 (51)	* 1249 (33)
1903	* 900 (21)	* (13)	1910	2550 (51)	* 1737 (43)
1904	* 1200 (31)		1911		* 1921 (49)
1905	* 1450 (33)	* 754 (18)	1911	2550 (51)	1960 (52)
1905	1600 (36)		1912	2438 (48)	2200 (52)
1906	1871 (39)	* 869 (18)	1913	** 3415 (52)	2360 (57)
1907	2233 (49)	* 1030 (28)	1914	*** 4189 (57)	1864 (56)
1908	2339 (48)	* 1399 (33)			

Tallene i parentes er tallet på foreninger tilsluttet fellesorganisasjonene. Tallene merket * er medlemstallene om våren — oppgitt til årsmøtene. Tallet merket ** gjelder for årets annet kvartal, og tallet merket *** gjelder for tredje kvartal. De andre tallene gjelder for årets utgang.

Stortingsvalg.¹

	Trondheim			S. Trondhjems amt		
	Stemmetall	Pct.	Representanter	Stemmetall	Pct.	Representanter
1900	362					
1903	1454	27,7		737		
1906	2123	36,8	1	1641	14,6	
1909 ²	4200	37,9	1	3427	20,1	1
1912	4608	40,3	2	4288	22,5	

¹ Alle tallene gjelder for første valgongang.

² Første valg med innskrenket stemmerett for kvinner.

Kommunevalg.

	Trondheim			S. Trondhjems amt			
	Stemmetall	Pct.	Representanter	Stemmetall	Pct.	Representanter	Antall herreder hvor Arb part. fikk repr.
1898	82		2				
1901 ¹	628	11,5	8				
1904	2008	31,8	22	766		36	9
1907	2802	35,1	25	1589	13,6	67	13
1910 ²	3699	32,2	23	3179	17,9	87	18
1913	4515	37,7	26	4014	24,0	119	22

¹ Almindelig stemmerett for menn og innskrenket for kvinner.

² Almindelig stemmerett for kvinner.

KOMMENTAR TIL EN GAMMEL BOK

Den boka som her kommer i ny utgave, ble skrevet som hovedoppgave i historie ved Universitetet i Oslo og utgitt i 1939. Den nye utgaven er et helt uforandret opptrykk.

Da jeg begynte på mitt hovedfagsstudium, var Halvard Lange i gang med sin del av «Det norske arbeiderpartis historie», og han antydte at jeg kanskje kunne velge et emne som han kunne få nytte av. Det var én faktor bak mitt emnevalg. Men når jeg nettopp valgte å skrive om *trønderne* i norsk arbeiderbevegelse, var det — for meg sjøl, og slik jeg nå husker det nesten 40 år senere — forholdsvis klart politisk motivert.

Jeg var dengang politisk aktiv i Arbeidernes Ungdomsfylking. På landsmøtet i 1937 ble Ørnulf Egge og jeg valgt inn i sentralstyret som representanter for en venstre-opposisjon. Vi prøvde å holde fast ved klassekamp som en hovedsak i arbeiderbevegelsens virke, og vi oppfattet antimilitarismen som en nødvendig konsekvens av klassekamp-tanker. Hovedstrømmen i norsk arbeiderbevegelse gikk i 1930-årene en annen vei: reformistisk klasse-samarbeid og akseptering av militærvesenet.

Vi i opposisjonen syntes at vi hadde mye til felles med «Fagopposisjonen av 1911», og med den «nye retning» som overtok ledelsen av partiet i 1918. Men de samme personene som seiret dengang, var det som forlot sine gamle ideer i løpet av 1930-årene. Det kunne være grunn til å prøve å finne ut litt nøyere hva disse gamle ideene egentlig hadde inneholdt. En slags — demagogisk? — hensikt lå det visst også her:

Kanskje vi kunne bruke 30-åringen Martin Tranmæl mot 60-åringen? Slå ham i hodet med hans egne gamle standpunkter?

Men det lå flere hensikter bak studiet. Vi hadde følelsen av at en opposisjon knapt hadde sjanser til å nå fram innenfor arbeiderorganisasjonene. Martin Tranmæls retning hadde likevel nådd fram. Kanskje vi kunne lære noe om hvordan det skulle gjøres.

Boka er et bidrag til studiet av en del av den radikaliserings som gikk for seg i norsk arbeiderbevegelse i et par ti-år omkring første verdenskrig, og som har vært villig studert og diskutert i det siste. En innføring i diskusjonen blir gitt i første bind av det nye *Tidsskrift for arbeiderbevegelsens historie*. (Pax 1976).

* * *

I de siste årene har det vært en vesentlig del av mitt arbeid å «veilede» hovedfagsstudenter i historie ved Universitetet i Trondheim. Hva ville jeg nå sagt, hvis jeg tenker meg at jeg kunne være veileder for meg sjøl og fikk forelagt utkast til et arbeid omtrent som det følgende? (Da jeg studerte, fikk vi ingen veiledning, det hørte ikke med til systemet dengang.)

Jeg tror jeg ville si tre ting (foruten en del detaljer).

For det første: Gjør mye mer bruk av levende kilder! Her er det bare vist til et par litt tilfeldige samtaler med Tranmæl og Halvard Olsen. De to burde vært intervjuet utførlig og systematisk, og samtalene burde vært skrevet ned og arkivert skikkelig, slik at også senere forskere kunne bruke dem. Men mange flere burde også vært intervjuet, både av ledere og av mer menige deltakere i fagopposisjonen. At dette ikke ble gjort, var en synd som ikke kan gjøres god igjen.

For det andre: Forfatteren av denne hovedoppgaven ønsket nok å finne en «materialistisk» forklaring på

at opposisjonsbevegelsen fikk sitt sentrum nettopp i Trøndelag. Men resultatet var likevel at Tranmæls person ble stående som den viktigste årsaksfaktor. *Da* burde Tranmæls tanker blitt grundigere analysert, hva de gikk ut på og hvordan de utviklet seg. Også andre sider av Tranmæls personlighet burde kommet tydeligere fram, for å forklare hans posisjon i landsdelen. Det meste materialet til slike analyser tror jeg finnes i boka, men det burde vært mer energisk gjennomtenkt. Det er viktigere for en historiker — også for en hovedfagsstudent — å tenke enn å samle og registrere materialet.

For det tredje ville jeg gitt studenten det råd at han skulle kutte ut thranitterbevegelsen og det meste av historien om arbeiderbevegelsen i Trøndelag før 1910. Oppgaven burde konsentreres mye sterkere om det egentlige formålet: studiet av den radikale opposisjonsbevegelsen.*

Trondheim, november 1975
Edvard Bull

* Et slikt råd kunne jeg gitt desto lettere nå i 1975, som en del av dette eldre stoffet er blitt mye mer utførlig behandlet i et par nyere hovedoppgaver: *Rolf Grankvist*, *Thranitterbevegelsen i Trøndelag*, «Trondhjemske Samlinger», Rekke 3, bd. 2, hf. 3, Trondheim 1966, og *Ida Bull*, *Håndverk i omdanning; håndverksforhold i Trondheim 1850 til 1900*, utrykt hovedoppgave, Bergen 1975. Dessuten naturligvis *Rolf Danielsens* bind av Trondheim bys historie, 1958.

Navn- og sakregister.

- Andersen, Chr. W., 95, 99, 101, 103, 109, 111 f.
Andersson, John, 109.
«Anerkjente arbeidsvilkår», 104, 119.
Antimilitarisme, 57, 69, 101, 130 f., 135—139.
Antiparlamentarisme, 69, 76, 84, 87 f, 107, 116 f., 129.
«Arbeiderens Vilje», 23—26.
Arbeidernes faglige Landsorganisasjon:
Kongress 1907, 85.
— 1910, 87, 89, 110.
— 1913, 115 f.
— 1914, 124 f., 137.
- Arbeidernes kooperative Selskap, 70 f., 109.
«Arbeidernes Vilje», 30.
Arbeidersamfund, De forenede norske, 20, 41, 79.
Avholdssaken, 68, 127, 130.
- Bergegren, Hinke, 69, 94.
Bernstein, Eduard, 74.
Bjørnson, Bjørnstjerne, 20, 44.
Boligpolitikk, 39, 50, 72, 117, 132.
Borgen, Abraham, 11, 13.
Branting, Hjalmar, 38, 54.
Brevig, Edvard, 29, 71.
Bruaas, Alfred, 25 (anm.), 27 f., 30 f., 41, 80.
Budal, 133.
Buen, Anders:
Til Trøndelag 1903, 44—46.
Opposisjon 1903—04, 48—50, 141.
Unionsoppløsning 1905, 52 f., 56.
Stortingsmann fra 1906, 60, 68, 71, 84, 132, 139.
Kommunepolitikk, 73, 128 f.
- I «Ny Tid», 46, 84—86, 110, 133.
Mot Fagopposisjonen, 103, 106, 110.
- Buvik, 51, 62. Streiken ved Pienes Mølle 1913, 119—123.
- Castberg, Johan Chr. T., 27.
- Dahl, Jørgen, 135.
Dalström, Kata, 71.
Debs, Eugene, 81.
Det norske Arbeiderparti:
Landsmøte 1902, 47.
— 1904, 49 f.
— 1906, 56.
— 1909, 68.
— 1911, 126.
— 1912, 130 f.
- Direkte aksjon, 136 f.
Dovrebanen, 56, 93 f., 115.
Dybfest, Arne, 23, 26.
«Dynamitt i borehullene», 105, 107 f.
- Egede-Nissen, Adam H., 53, 56.
Eggen, Olaf, 27 f., 30.
Egseth, Alf, 119, 121.
Eidem, Ole, 116 f.
Eines, Albin, 72, 95, 99—101, 109, 126, 129, 135.
Engebretsen, Emil, 27 f.
Eriksen, Alfred, 53 f., 56, 96 f., 130 f.
Esser (tysk ingeniør), 66.
- Fagopposisjonen*, 74, 98, 101—103, 110 f.
«Den norske Fagopposisjon» organiseres, 112—115.
Landskonferanse 1913, 116 f.
Virksomhet 1914, 123—126, 137.

- Filantropisk arbeiderbevegelse, 16—18.
 Fjørtoft, Olaus, 18.
 Folstad, Marius, 119, 122.
 Forsikringsvesen (i fagforeningene), 75, 80, 88, 90 f., 93, 102, 104, 106.
 Fosen, 51, 62, 71.
 «Fremover», 30.
- Gauldal, 41, 51, 60, 62, 71, 132 f.
 Generalstreiksidéen, 76, 84, 87 f., 99, 101 f.
 Gjøsteen, Ole Georg, 54.
 Gjøstein, Johan, 62.
 Gompers, Samuel, 82.
 Grepp, Kyrre, 5, 137.
 Grøtaadal, O., 128.
 Guldal, Ole Jensen, 34, 71, 132.
 Guldvog, Ola, 5.
- Hagerup, Georg Francis, 44.
 Halling, Honoratus, 17.
 Halseth, Joh. M., 30.
 Halvorsen, Magnus, 96.
 Hazeland, Arnold, 71, 132, 139.
 Holtålen, 34.
 Hommelvik, 115, 135.
 Horg, 11, 62.
 Hornsrud, Christopher, 46—49.
 Horst, Hans Jacob, 47.
- Ibsen, Henrik, 20.
 Industriforbundssaken, 75, 82, 86—88, 90—92, 104.
- Jantzen, Marius, 18.
 Jensen, Albert, 109, 115, 123, 137, 140.
 Jeppesen, Carl, 27, 46, 48—50.
 Johansen, O. C., 25.
- Kalvaa, Anton, 40, 56, 89—91, 98, 109, 116.
 Karlstadforliket 1905, 53, 56.
 Kautsky, Karl, 49.
 Klæbu, 51.
 Knudsen, Chr., 24 f.
 Knudsen, Christian Holtermann, 27, 38, 46, 49.
 Knudsen, Gunnar, 118.
Kommunevalg:
 1896, 28 f.
 1898, 29.
 1901, 39, 45.
 1904, 50 f.
- 1907, 61 f., 126.
 1910, 67, 70, 72—74.
 1913, 117, 132 f.
-
- Konow, Wollert (Konow H), 53.
 Kooperasjon, 70 f., 99, 101 f., 104 f., 109.
 Krapotkin, Peter, 95.
 Kringen, Olav, 46, 49, 126.
 Krogh, Sverre, 101 f., 126, 129.
 Kruse, Alfred, 140.
- Lenin, Vladimir I., 136.
 Lian, Ole O., 5, 97, 104, 106 f., 112—114, 137.
 Liebknecht, Karl, 136.
 Lindboe, J. A., 28, 121.
 «Lurelisten», 37 f.
 Luxemburg, Rosa, 136.
 Lyngvær, C. Hagerup, 25 (anm.), 26—28, 31 f., 37, 39.
 Løhre, Olav, 72.
 Løken, Håkon, 28, 37, 44, 48.
 Løkkens Verk, 55, 96, 115, 131, 135.
 Streiken 1909—10, 65—67, 71, 86, 89—92, 133, 141.
-
- Madsen, Alfred, 115.
 Malvik, 14, 45, 51, 62, 74, 133.
 Meldal, 13, 15, 133
 (se også Løkkens Verk).
 Melhus, 5, 11, 78.
 Arbeiderlaget «Asbjørn», 34, 41, 78 f., 80.
-
- Meråker, grensestevnet 1914, 139.
 Meyer, Ludvig, 27.
 Michelsen, Carl Johan, 11, 13, 17.
 Millerand, Alexandre, 46.
 Ministersosialismen, 46, 48, 74.
 Moe, ordfører (Støren), 128.
 Monsen, Christian M., 17.
- Nerman, Ture, 139.
 Nilsen, Alfred M., 5, 109, 112, 114—117.
 Nissen, Oscar, 63.
 «Ny Tids»:
 Grunnlegging 1899, 30 f.
 Oplag, 41, 50, 59, 70.
 Redaksjon, 46, 61, 79, 110, 114, 129, 133 f.
-

Olaussen, Eugène, 129.
Olsen, Halvard, 5, 95, 101, 116,
119, 126, 129.
Olsen, I. Angell, 30—32, 37 f.,
46 f., 79.
Orkdal, 12, 21, 51, 62, 71, 133.
Orkdalsøra, se Orkdal og Strand-
heim bruk.
Ormestad, Marius, 90 f.

Paulson, Ragnvald, 57.
Pedersen, M., 31.
Piene (grosserer), 119.

Ranheim, 20 f., 33, 41, 115.
Revisjonismen, 46, 74.
Reyn, Allan, 112.
Ribsskog, Ole Konrad, 62—64, 73,
127—129, 132.
Ruud, Oscar 61, 84—86.
Røros, 5 f., 11, 14 f., 71, 96, 128,
135.
Arbeiderbevegelsen grunnlegges,
34.
Streiker 1900 og 1901, 41 f.
Kommunevalg, 51, 62, 133.
Diskusjon om Fagopposisjonen,
111 f.

Sabotasje og obstruksjon, 69, 75,
87, 102, 104—108.
Samorganisasjoner, lokale, 75,
87 f., 98, 103 f., 123.
Scheflo, Olav, 5, 69.
Schiefløe, Alv, 30, 106.
Schmytz, Bruno, 102 f.
Selbu, 12.
Singsås, 11.
Skjærtorsdagsbeslutningen, 32,
36 f.
Skolepolitikk, 39, 50, 62—64,
72 f., 127, 132.
Skaardal, Svend, 63 f., 71, 73, 128.
Sorel, Georges, 76.
Steinsvik, Rasmus, 34.

Stortingsvalg:

1888, 23—25.
1894, 27 f.
1897, 29.
1900, 32, 37.
1903, 44 f., 47—49.
1906, 54, 59, 83.
1909, 70—72.
1912, 108, 131.

Strandheim Bruk, 21, 41, 51.
Lockout 1903, 42—44.

Streiker og lockouter:

Snekkere og tømmermenn 1896,
33.
Salmakere 1901, 41.
Trondhjems mek. Verksted 1902,
41.
Røros 1900 og 1901, 41 f.
Strandheim Bruk 1903, 42—44.
Malere 1905, 52.
Formere 1905, 52.
Bakere 1906, 57 f.
Murere 1906, 58.
Snekkere og tømmermenn 1906,
58.
Murere 1907, 61.
Skreddere 1907, 61.
Bokbindere 1907, 61.
«Arild» Margarinfabrikk 1908, 64,
105.
Snekkere og tømmermenn 1908,
64, 86.
Møbelsnekkere 1908, 65.
Trondhjems Cementstøberi 1908,
65.
Løkkens Verk 1909—10, 65, 71,
86, 89, 91 f.
Slaktere og pølsemakere 1910, 67.
Salmakere 1910, 67.
Malere 1910, 67, 92.
Blikkenslagere 1910, 67 f., 92.
Murere 1910, 68, 92.
Jernindustrien 1911, 95—97.
Gruvearbeidere 1911, 96.
Storlockouten 1911, 96—98, 100 f.
Statens jernbaneanlegg 1912,
110 f.
Meraker Bruks arbeidere i Hom-
melvik 1913, 117 f.
Rørleggere 1913, 118.
Sporveisbetjeningen 1913, 118 f.
Pienes mølle (Buvik) 1913—14,
119.

Strinda, 14, 51, 62, 71, 132 f.
Strøm, Olav, 43.
Studenteforening, Socialdemo-
kratisk, 126.
Støren, 62, 73 f., 128, 133.
Svendsen, Peder, 38 f.
Syndikalisme, 75—77, 87, 94 f.,
101, 108 f., 116 f., 126, 136.
Fransk s., 75 f.

Amerikansk s., (I. W. W.), 76, 81 f., 102.

Svensk s., 94 f., 109.

—

Tariffspørsmålet, 75, 85, 88, 90, 102, 104, 106.

Thams, Chr., 42—44, 66.

Thamshavn Bruk, se Strandheim Bruk.

Thornæs, Knut Olai, 45—48, 54, 57, 61, 86, 95, 97 f., 129 f., 135, 137 f.

«Nye veier for fagbevegelsen» 1910, 87 f., 90.

—

Thrane, Marcus, 11, 13.

Thranitterbevegelsen, 11—15.

Torgeirson, Reinert, 135.

Tranmæl, Martin, 5, 62 f., 99—101, 126, 130, 141 f.

Opvekst, 78.

Første politiske virke, 30, 34, 78.

I Amerika 1900—02, 79 f.

I Trøndelag 1902—03, 45, 80 f.

Stifter Uttrøndelagens Arbeiderparti, 41, 80 f.

I Amerika 1903—05, 81 f.

Virksomhet 1906, 56 f., 59, 83.

I «Ny Tid» 1906, 84 f.

Fagkongress 1907, 85.

I «Ny Tid» 1908—11, 68 f., 71—73, 86, 97, 129.

Fagkongress 1910, 90 f.

Forutsetninger som fører, 94 f.

Jernkonflikten 1911, 97.

I England 1911, 97.

Trondhjemsresolusjonen 1911, 103—106.

Sabotasjediskusjonen 1912, 107 f., 131.

Fagopposisjonen 1913, 111—113, 115 f.

Buvik-konflikten 1913—14, 119—123.

Voldsomme angrep på T. 1914, 123 f.

Kommunalpolitikk 1911, 126—129.

Partilandsmøte 1911, 126 f.

I «Ny Tid» fra 1913, 133—135.

Antimilitarisme 1913—14, 135—138.

—

Trondheim:

I. Filantropiske og liberale organisasjoner:

Demokratisk Forening, 39.

Håndverkssvennenes Forbund, 26—28, 62.

Trondhjems Arbeiderforbund, 27.

Trondhjems Arbeiderforening, 11—13, 16—18, 20, 33.

Trondhjems Arbeiderparti (av 1888), 23—26.

Trondhjems liberale forening, 27.

Trøndernes Arbeiderring, 20 f., 33.

Trøndernes Arbeidersamfund, 20, 33.

Trøndernes Fagforbund, 27—29, 33.

—

II. Faglige organisasjoner:

Trøndernes samvirkende fag- og arbeiderforeninger, 29—33, 37—41, 44, 98. Innmelding i D. N. A. 1901, 38.

Samorganisasjon, Fagforeningenes lokale, 93. Tidligere felles fagforeningsmøter, 87, 89 f., 97, 99. Stiftelsen 1911, 98—100. Virksomhet 1911, 100—104, 109 f. Virksomhet 1912—13, 108—110, 112, 115—117, 119—121, 132—134. Virksomhet 1914, 122—125.

Arbeidskvindenes fagforening, 62.

Arbeidsmannsforbundet, avd. 43, 39 f., 100.

Arbeidsmannsforbundets stedlige styre, 115, 120.

Bakersvennenes forening, 26, 29, 39, 100.

Bokbindernes forening, 100.

By- og havnearbeidernes forening, 40.

Elektriske montørers fagforening, 40.

Formernes fagforening, 26 f., 29, 39.

Fyrbøternes fagforening, 61.

Gullsmedsvennes forening, 26, 100.

Jernbaneverkstedets Arbeiderforening, 40.

Kjøernes forening, 117.

Malernes forening, 79 f., 83, 86, 90 f., 100, 115 f.

Maskinarbeidernes forening, 26, 100.

Murarbeidernes forening, 100.

Murersvennenes forening, 26, 100.

Platearbeidernes fagforening, 40.

Pakkhusarbeidernes forening, 40.

Sjauernes forening, 23.

Skomakersvennenes forening, 26.

Skreddersvennenes forening, 22.

Slakter- og pølsemakernes forening, 26.

Snekker og tømmermennenes fagforening, 23, 25, 33, 100.

Stein- jord- og sementarbeidernes forening, 100.

Teglverksarbeidernes forening, 100.

Typografisk Forening, 22, 100, 118.

III. Socialistiske organisasjoner: (se også Ungdomsbevegelsen.)

Trondhjems arbeiderparti (fra 1903), 28. Nyorganisering, 44. Arsberetning, 1904 og 05, 50. 1906, 59. 1907, 62. 1908—10, 70. 1911—12, 131. 1913, 132.

Kvinneforening, Arbeiderpartiets, 65, 129.

Trondhjems sosialdemokratiske Forening, 27, 29, 38 f., 97, 101, 109, 129, 135.

Trondhjems Socialistlag, 135.

--

Trondhjems mekaniske Verksted. («Fabrikken ved Nidelven»), 15, 21, 52, 58, 89, 98, 121.

Trondhjemsresolusjonen, 93, 103—107, 110, 113, 116.

Trøan, Eystein Embretsen, 14.

Tydal, 12, 14.

Ungdomsbevegelsen, den sosialdemokratiske, 46 f., 54, 59, 68—70, 101 f., 108, 129, 135—138.

Trondhjems sosialdemokratiske ungdomslag, 40, 69, 80, 129, 135, 137.

Vestbyens sosialdemokratiske ungdomslag, 56 (anm.), 69, 83.

Trøndelagens Distriktsorganisasjon, 135.

—

Ungsosialisme, 69, 72, 87, 94.

Uttrøndelagens arbeiderparti:

Stiftelse 1903, 41.

Arsberetning 1905, 50.

—>— 1906, 59.

—>— 1907, 62.

—>— 1908—10, 70.

—>— 1911—12, 131.

—>— 1913, 132.

—

Viggen, I. M., 130.

Volan, Elias, 5, 115, 120, 130.

Voldgiftsspørsmålet, 75, 88, 98, 118, 124, 130.

Vullum, Erik, 20.

Wallenberg, Marcus, 66.

Wessel, Ellisif, 123.

Ødegaard, Johs., M. P., 5.

Økonomisk utvikling:

1845—50, 12, 14 f.

1850—75, 15 f.

1875—95, 19, 21.

1895—1900, 33—35.

1900—05, 35 f.

1905—14, 55, 77, 93.

Aalberg, I., 38.

Ålen, 11, 34, 45, 51, 62—64, 73, 115, 128, 133, 135.

Årstad, Søren Tobias, 47.

Redaksjonen vil i hvert nummer forsøke å gi en helst fullstendig oversikt over prosjekter — hovedoppgaver, forskningsprosjekter og andre utgivelsesprosjekter — med tilknytting til arbeiderbevegelsens historie som er under utarbeidelse.

Vi ber derfor om følgende opplysninger:

NAVN:

ADRESSE:

(event. også universitet)

PROSJEKTETS TITTEL:

KORT BESKRIVELSE AV PROSJEKTET:

(event. også kildene)

PROSJEKTETS ART:

(f.eks. hovedoppgave, monografi, artikkel)

FORVENTET AVSLUTNING:

EVENT. ANDRE OPPLYSNINGER:

Sendes tilbake til: Pax forlag a/s
v/ Forlagsredaksjonen

Arbeiderbevegelsens arkiv

Bøker, bilder, tidsskrifter, aviser, arkivstoff.

Vanlig utlån

Åpent mandag, onsdag, fredag 8.30–16.00,
tirsdag og torsdag 8.30–18.00.

Adresse: Folkets Hus, Youngsgt. 11 Oslo 1
(tlf. 20 82 80)

Einhart Lorenz
ARBEIDERBEVEGELSENS HISTORIE
Norsk sosialisme i internasjonalt perspektiv
2 bind

«Boken er på mange måter et pedagogisk mesterstykke. Lorenz viser en imponerende evne til konsentrasjon. På et par sider klarer han å trekke ut de viktigste resultater og konklusjoner av spesialstudiene han bygger på. Enkeltanalysene er vevd sammen til en stram logisk oppbygd framstilling. Det er driv over boken!

Knut Einar Eriksen i **Dagbladet**.

«Det känns skönt att få i sin hand en så utförlig genomgång av norsk arbetarrörelses utveckling som Einhart Lorenz ger i Arbetarbevegelsens historia . . . På desse ca 450 sidor får man till livs inte blott en briljant skriven översikt av norsk arbetarrörelse genom all enhet och splittring utan också en parallell skildring av den samtida europeiska arbetarrörelsen.»

Evert Kumm i **Statsanställd**.

«Den er på samme tid en grunnbok i den internasjonale arbeiderbevegelses, de sosialistiske ideologiers og (uten sammenligning mest utførlig) i den norske arbeiderbevegelses historie. . . . På et vis erstatter den . . . de . . . store standardverk fra 30-årene.»

Trygve Bull i **Kontrast**.

«Overfor Bulls og Zachariassens bøker har Lorenz tre prinsipielle fordeler: For det første viser L. den norske arbeiderbevegelses utvikling ikke primært som det norske sosialdemokratis forhistorie og historie, men som den norske arbeiderklasses kamp for sosialismen . . . For det andre viser L. den norske arbeiderbevegelses utvikling i sammenheng med utviklingen i den internasjonale arbeiderbevegelse. Den tredje og største fordelen er framstillingens karakter som innføringsbok.»

Fritz Petrik i **Beiträge zur Geschichte der Arbeiterbewegung**.

«Med hensyn til den didaktiske oppbyggingen er bøkene et forbilde. . . Videre må det vellykkede forsøket på å konsentrere framstillingen til de dominerende trekk i hele utviklingen understrekes.»

Lutz Mez i **Internationale wissenschaftliche Korrespondenz**.

Pax forlag a/s, Oslo

Tidsskrift for arbeiderbevegelsens historie 1 – 1976

Radikaliseringen av norsk arbeiderbevegelse 1911–1923

- Edvard Bull   Arbeiderbevegelsens stilling i de
tre nordiske land 1914–1920
- Odd-Bjørn Fure   Synspunkter og historieteoretiske
tendenser i forskningen om den
norske arbeiderklasse og -beveg-
else i den radikale fase 1918–1933
- Jorunn Bjørgum   Fagopposisjonen av 1911
- Åke Trond Rognes   Ungdomsforbundets gjennom-
brudd
- Knut Heidar   Økonomisk struktur og korporativ
dominans: Arbeiderpolitikken i
Rjukan og Odda ca. 1906–1924

Dokumenter til hovedemnet: Martin Tranmæl: De fag-
lige kampmidler og organisasjonsformen – Studentfor-
bundets programutkast av 1911 – Ungdomsforbundets
taktikkuttalelse av 1911

Løssalgpris: 37.– kr. Abonnement for 1976 (2 hefter): kr. 60.–

TIDSSKRIFT FOR ARBEIDERBEVEGELSENS
HISTORIE

utgis av Pax forlag a/s, Oslo, Gjøteborggt. 8,
postgiro 2 01 20 45

TIDSSKRIFT FOR ARBEIDERBEVEGELSENS HISTORIE

Arbeidskamper i Norge

1/1977

kommer våren 1977 med bl.a. bidrag om

- Arbeidskamper i Norge (Per Maurseth)
- Fagbevegelsens ideologiske utvikling i mellomkrigstida (Nils Henrik Fuglestad)
- Storstreiken i 1921 (Synøve Aarseth Barder)
- Herøya-konflikten i 1948 (Paul Knudsen)
- Storstreiken i Syd-Varanger i 1928 (Trond Hansen)
- Foldalskonflikten (Terje Bakken)
- Teorier om fagbevegelsen (Einhart Lorenz)
- Diskusjonsbidrag til Bjørgums og Fures artikler i nr. 1 (William Lafferty)
- Dokumenter - Bibliografi - Meddelelser fra Arbeiderbevegelsens arkiv

Forbehold om forandringer

TIDSSKRIFT FOR ARBEIDERBEVEGELSENS HISTORIE

Edvard Bull

Trønderne i norsk arbeiderbevegelse
før 1914

2/1976

	Forord
11	Forhistorien
35	Fra skjærtorsdagsbeslutningen til 1905
54	1905—1910
74	Martin Tranmæl og opphavet til Trondheimsopposisjonen
93	Opposisjonen i Trøndelag 1910—1914
141	Slutning
143	Tabeller
145	Etterskrift (1975)
	Navn- og saksregister

Omslagsbildet er fra Fagopposisjonens
Landskonferanse 1913.

Bildet er utlånt fra Arbeiderbevegelsens Arkiv.

ISBN 82-530-0774-4